

Ю. М. КОСЕНКО

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

9 клас

Підручник для учнів
спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів (F70)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Чернівці
«Букрек»
2018

УДК
К 71

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ від)*

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Косенко Ю. М.

К 71 Історія України. 9 клас : підручник для учнів спеціальних загально-освітніх навчальних закладів (F70) / Ю. М. Косенко. – Чернівці : Букрек, 2018. – с. : іл.

ISBN

УДК

ISBN

© Косенко Ю. М., 2018
© Видавничий дім «Букрек», 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	6
ПОВТОРЕННЯ	8
ТЕМА 1. Гетьманщина. Українські землі у складі інших держав у XVIII-XIX (18-19) століттях.....	8
ТЕМА 2. Головні події в історії України в XVI-XIX (16-19) століттях.....	14
ТЕМА 3. Найвидатніші діячі України XVI-XIX (16-19) століть.....	19
РОЗДІЛ I. УКРАЇНА НА ПОЧАТКУ ХХ (20) СТОЛІТТЯ	24
ТЕМА 1. Перші українські партії і політичні організації.....	24
ТЕМА 2. Революційні події в Україні у 1905-1907 роках.....	29
ТЕМА 3. Україна у Першій світовій війні. Життя на фронті та в тилу.....	33
ТЕМА 4. Лютнева революція 1917 року. Падіння самодержавства.....	37
ТЕМА 5. Наш край на початку ХХ (20) століття.....	42
Узагальнення з розділу «УКРАЇНА НА ПОЧАТКУ ХХ (20) СТОЛІТТЯ».....	68
РОЗДІЛ II. БОРОТЬБА ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ У 1917-1920 РОКАХ	71
ТЕМА 1. Українська Центральна Рада. Михайло Грушевський.....	71
ТЕМА 2. III Універсал. Проголошення Української Народної Республіки.....	75
ТЕМА 3. Утворення Радянської УНР. Вторгнення більшовицьких військ на територію України. Проголошення незалежності УНР.....	79
ТЕМА 4. Боротьба за владу. Станція Крути. Захоплення більшовиками Києва.....	83
ТЕМА 5. Мирний договір у Брест-Литовську. Звільнення України від більшовицької влади.....	87
ТЕМА 6. Гетьманський переворот. Українська Держава Павла Скоропадського.....	91
ТЕМА 7. Директорія. Більшовицька агресія. Воєнні поразки.....	96
ТЕМА 8. Західноукраїнська Народна Республіка. Проголошення соборності українських земель.....	100
ТЕМА 9. Встановлення радянської влади в Україні.....	104
ТЕМА 10. Наш край 1917-1920 роках.....	107
Узагальнення з розділу «БОРОТЬБА ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ У 1917-1920 РОКАХ».....	111

РОЗДІЛ III. РАДЯНСЬКА УКРАЇНА У 30-40-Х РОКАХ ХХ (20) СТОЛІТТЯ	114
ТЕМА 1. Утворення СРСР. УСРР у складі Радянського Союзу	114
ТЕМА 2. Впровадження нової економічної політики в Україні. Життя народу	119
ТЕМА 3. Переслідування церкви радянською владою	123
ТЕМА 4. Здобутки і втрати індустріалізації	128
ТЕМА 5. Насильницька колективізація на селі	133
ТЕМА 6. Голодомор 1932-1933 років в Україні	137
ТЕМА 7. Масові репресії в Україні	141
ТЕМА 8. Ліквідація неписьменності дорослих. Розвиток освіти і культури в Україні у 30-40 роки ХХ (20) століття	146
ТЕМА 9. Наш край у 30-40 роках ХХ (20) століття	151
Узагальнення з розділу «РАДЯНСЬКА УКРАЇНА У 30-40-Х РОКАХ ХХ (20) СТОЛІТТЯ»	156
РОЗДІЛ IV. ЗАХІДНА УКРАЇНА У 30-40 РОКАХ ХХ (20) СТОЛІТТЯ	160
ТЕМА 1. Західноукраїнські землі у 30-х роках ХХ (20) століття. Становище народу	160
ТЕМА 2. Автономія Карпатської України. Проголошення незалежності. Августин Волошин	165
ТЕМА 3. Приєднання західноукраїнських земель до складу Радянської України	169
ТЕМА 4. Репресії на західноукраїнських землях	173
ТЕМА 5. Стан освіти і культури Західної України в 30-40-х роках ХХ (20) століття	177
Узагальнення з розділу «ЗАХІДНА УКРАЇНА У 30-40 РОКАХ ХХ (20) СТОЛІТТЯ»	199
РОЗДІЛ V. УКРАЇНА У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	202
ТЕМА 1. Початок Німецько-радянської війни. Відступ Червоної армії	202
ТЕМА 2. Окупаційний режим. Життя населення в умовах «нового порядку»	208
ТЕМА 3. Радянський партизанський рух	212
ТЕМА 4. Боротьба на західноукраїнських землях. ОУН – УПА	128
ТЕМА 5. Битва на Курській дузі. Початок звільнення України	133
ТЕМА 6. Визволення Києва	137
ТЕМА 7. Звільнення України від фашистських загарбників	141
ТЕМА 8. Перемога. Героїзм українців-фронтовиків і працівників тилу. Втрати України	146
ТЕМА 9. Наш край у 1941-1945 роках	151
Узагальнення з розділу «УКРАЇНА У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ»	217

РОЗДІЛ VI. УКРАЇНА У 60-90-Х РОКАХ ХХ (20) СТОЛІТТЯ	221
ТЕМА 1. Відбудова України. Голод 1946-1947 років	221
ТЕМА 2. ХХ з'їзд КПРС. Засудження культу особи Сталіна. Реабілітація політичних в'язнів.....	227
ТЕМА 3. Економічна політика Микити Хрущова.....	232
ТЕМА 4. Досягнення науки і техніки в 50-60-ті роки ХХ (20) століття. Освоєння космосу. Сергій Корольов	237
ТЕМА 5. «Відлига» в українській літературі та мистецтві. «Шістдесятники»	133
ТЕМА 6. Леонід Брежнєв. Політика і економіка у роки «застою». Війна в Афганістані	137
ТЕМА 7. Михайло Горбачов. Політика «перебудови». Пожвавлення громадської активності. Початок релігійного відродження	141
ТЕМА 8. Чорнобильська катастрофа та її наслідки	146
ТЕМА 9. Наш край у 60-90-х роках ХХ (20) століття.....	151
Узагальнення з розділу «УКРАЇНА У 60-90-Х РОКАХ ХХ (20) СТОЛІТТЯ».....	243
РОЗДІЛ VII. НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА	246
ТЕМА 1. Перші вільні вибори до Верховної Ради УРСР. Декларація про державний суверенітет України.....	246
ТЕМА 2. Спроба державного перевороту в СРСР. Проголошення незалежності України	252
ТЕМА 3. Референдум 1 грудня 1991 року. Вибори Президента України. Розпад СРСР.....	257
ТЕМА 4. Леонід Кучма. Розвиток економіки. Конституція 1996 року. Грошова реформа.....	262
ТЕМА 5. Ядерне роззброєння. Скорочення армії. Зовнішня політика незалежної України.....	266
ТЕМА 6. Президентські вибори 2004 року. Протестні настрої. Віктор Ющенко	137
ТЕМА 7. «Революція Гідності». «Небесна сотня»	141
ТЕМА 8. Анексія Криму. Події на сході України	146
ТЕМА 9. Досягнення української культури	151
ТЕМА 10. Наш край у роки незалежності України	151
Узагальнення з розділу «НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА».....	270
ДОДАТКИ	
НАЙВАЖЛИВІШІ ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ.....	294
ВИДАТНІ ДІЯЧІ УКРАЇНИ	295
СЛОВНИК ІСТОРИЧНИХ ПОНЯТЬ.....	296

ВСТУП

Дорогі друзі!

Навчаючись у 7-8 класі, ви познайомилися із минулим нашої країни часів давньої Русі та періоду козаччини. У 9-му класі ви будете вивчати історію України ХХ – початку ХХІ століть.

Підручник складається із семи розділів, у яких в хронологічній послідовності висвітлено найважливіші події зазначеного періоду. Тексти містять велику кількість фотографій, плакатів та інших ілюстрацій, які допоможуть вам більш глибоко усвідомити навчальний матеріал. Робота з підручником передбачає певну послідовність. Звертайте увагу на назву параграфа, потім дайте відповіді на запитання перед текстом. Це допоможе вам згадати раніше вивчений матеріал. Після цього уважно читайте навчальний текст, звертайте увагу на імена історичних героїв, назви місць, де проходили історичні події, та час, коли вони відбувалися. Важлива інформація виділена жирним шрифтом і міститься в рубриках «Запам'ятайте» та «Імена».

Краще зрозуміти минуле нашої Батьківщини допоможуть рубрики «З історичних джерел» і «Цікаво знати». У них допитливі учні знайдуть багато цікавого та нового.

Для перевірки вивченого матеріалу використовуйте запитання і завдання, що розміщені в кінці кожного навчального тексту. Для повторення, систематизації та узагальнення отриманих знань і вмінь у кінці кожного розділу розміщені тексти під назвою «Узагальнення до розділу». Для визначення якості ваших знань запропоновано тестові завдання та практичні вправи.

Найбільш важливі події, які відбулися в Україні протягом ХХ – початку ХХІ століть, та пов'язані з ними імена історичних діячів розміщені в кінці підручника. У цій частині книги також розміщений словник історичних понять, який допоможе вам краще зрозуміти навчальний матеріал.

Бажаю успіхів у вивченні історії України!

Автор

ПОВТОРЕННЯ

ТЕМА 1

ГЕТЬМАНЩИНА. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ ІНШИХ ДЕРЖАВ У XVIII-XIX (18-19) СТОЛІТТЯХ

Шановні діти! У минулому навчальному році ви познайомилися з життям українців з козацьких часів до кінця XIX (19) століття. Упродовж багатьох віків українські землі перебували під владою іноземних держав. У середині XVII (17) століття у результаті Визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького було утворено українську козацьку державу – Військо Запорозьке. Тривалий час наші предки жили й розбудовували власну країну, але поступово влада гетьмана зменшувалася, а на території України повноправними володарями стали почувати себе поляки та росіяни.

Протягом **1648-1654 років** тривала Національно-визвольна війна українського народу проти іноземного панування. Її очолив **Богдан Хмельницький**. За цей час було звільнено значні території української землі. У межах Київщини, Брацлавщини та Чернігівщини була утворена українська держава – **Військо Запорозьке** або **Гетьманщина**.

Вся влада у державі належала українському гетьману. Столицею було обрано місто **Чигирин**. Керувати козацькою державою гетьману допомагав уряд, до складу якого входила генеральна старшина (писар, суддя, осавул та інші). Територія української держави поділялася на полки, які у свою чергу розділялися на сотні. Полками керували полковники, а на чолі сотень були сотники.

Територія козацько-української держави

Після смерті Богдана Хмельницького розпочалася боротьба за владу між його найближчим оточенням. У наслідок міжусобних сутичок козацька держава втратила свою цілісність і була розділена на дві частини. Під владою Московської держави опинилася Лівобережна Україна та Київ, а за Польщею закріплювалися землі Правобережної України.

Йшли роки... Українська держава залишилася в історії, а українці були позбавлені права здійснювати самостійне управління своїми землями. Польща також перестала існувати як незалежна країна.

У кінці XVIII (18) століття переважна частина українських земель, а саме, **Лівобережна, Правобережна, Південна Україна** та **Слобожанщина**, ввійшли до складу Російської імперії.

Російська влада заборонила вживати слово «Україна». Лівобережні землі назвали **Малоросією**, Правобережну Україну – **Південно-Західним краєм**, а Південну Україну (землі Запорозької Січі та Криму) – **Новоросією**.

У XIX (19) столітті в Україні основним видом діяльності було сільське господарство. Переважна більшість українських земель перебувала у володінні поміщиків. Особливо важким було становище селян. У багатьох селах панщи-

на складала 3-4 дні на тиждень, а на Правобережжі доходила до 5-6 днів. Пани могли продати кріпаків, обміняти, подарувати чи покарати.

У XIX (19) столітті західноукраїнські землі – **Східна Галичина, Буковина та Закарпаття** перебували у складі **Австро-Угорської імперії**. Про розвиток цих земель іноземна влада не дбала, тому вони були відсталими провінціями, де основним видом діяльності було сільське господарство.

Українські землі у кінці XIX століття

Отже, у XVII (17)-XVIII (18) століттях на українських землях існувала козацька держава на чолі з гетьманом. Поступово влада гетьмана обмежувалася, що призвело до втрати українцями своєї держави. На кінець XIX (19) століття українські землі опинилися під владою Російської та Австро-Угорської імперій.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Військо Запорозьке або Гетьманщина – назва козацької української держави.

Лівобережна, Правобережна, Південна Україна та Слобожанщина – українські землі, які входили до складу Російської імперії у XIX столітті.

Східна Галичина, Буковина та Закарпаття – українські землі, які входили до складу Австро-Угорської імперії у XIX столітті.

1648-1654 р р. – Національно-визвольна війна українського народу.

ІМЕНА

Богдан Хмельницький – гетьман, засновник української держави.

ЗАПИТАННЯ

1. Хто заснував українську козацьку державу?
2. Як називалася держава українців?
3. Чому козацька держава отримала таку назву?
4. Яке місто було обрано столицею української козацької держави?
5. Які українські землі входили до складу Російської імперії в XIX столітті?
6. Які західноукраїнські землі входили до складу Австро-Угорської імперії в XIX столітті?

ЗАВДАННЯ

1. Користуючись картою «Територія козацько-української держави», напишіть міста Гетьманщини.
2. Покажіть на карті українські землі, які входили до складу Російської та Австро-Угорської імперій.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Найдовшим музичним інструментом у світі є українська трембіта. Її довжина може досягати чотирьох метрів, а її звуки чути більше, ніж за десять кілометрів.

На думку гуцулів, найкращою трембітою є та, яка виготовлена із дерева, у яке влучила блискавка. Щоб інструмент звучав краще, вік дерева повинен бути 120-150 років.

Для виготовлення трембіти майстер вздовж розділяє її на дві рівні частини. Виготовлення одного інструмента триває близько року, адже необхідно вибрати серцевину й залишити лише двоміліметрову оболонку.

ТЕМА 2

ГОЛОВНІ ПОДІЇ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В XVI-XIX (16-19) СТОЛІТТЯХ

На минулому уроці ви повторили навчальний матеріал за 8 клас. Пригадайте, який гетьман заснував українську козацьку державу? Як вона називалася? Чому вона отримала таку назву? Яке місто було столицею козацької держави? Які імперії загарбали українські землі у XIX столітті?

Протягом XVI (16)-XIX (19) століть на території України відбувалися різноманітні події. Найбільш визначних було декілька, які в подальшому відіграли важливе значення у житті українців.

У **1648 році** розпочалася Національно-визвольна війна українського народу проти польського гніту. У той час більшість українських земель перебували під владою поляків. Українцям дуже важко жилося. Вони відбували панщину по кілька днів на тиждень, а часом її тривалість сягала і 5-6 днів. Крім роботи на панському полі, селяни платили панам гроші, виконували безліч додаткової роботи, працювали в маєтках, сплачували податки хлібом, птицею, яйцями. Але найбільше гнітило українців безправне становище. Польські пани мали необмежену владу над українськими селянами та міщанами. Вони могли безкарно загарбати у них майно, побити, покалічити чи навіть позбавити життя.

Печатка української козацької держави часів Богдана Хмельницького

У той час терпіло приниження й православне духовенство. Українці були православними християнами, а поляки заборонили цю віру. Закривалися церкви, священників виганяли із православних храмів, забороняли їм хрестити дітей, проводити обряди над померлими тощо.

На боротьбу за свої права та віру піднялися тисячі українців. У результаті Національно-визвольної війни **було створено українську державу**. Наступних сто років на українській землі діяли українські закони та керували гетьмани.

Важливою подією в історії українського народу було затвердження у **1710 році** першої української **Конституції**, яку розробив гетьман **Пилип Орлик**. Реальної сили цей документ не мав, бо створений був на чужині, далеко від України. В Конституції Пилипа Орлика наголошувалося, що в державі повинна бути навечно утверджена єдина християнська віра, а Україна повинна стати вільною від іноземного панування. Також були прописані права й обов'язки гетьмана та козацтва, проголошувалася виборність державних посад та колективне розв'язання найважливіших державних справ. **За цим принципом у наш час живуть всі демократичні країни світу.**

Гетьман Пилип Орлик

У XIX (19) столітті переважна більшість українських земель перебувала у складі Російської імперії. Мільйони українців були закріпачені й належали поміщикам. У **1861 році** було оголошено про **скасування кріпосного права**. За цією реформою селяни **ставали вільними**. Тепер поміщики не мали

права купувати, продавати або дарувати селян. Відтепер селяни могли самостійно вступати в шлюб без дозволу поміщика, мали право самостійно торгувати або займатися промислами, могли віддавати своїх дітей у навчальні заклади або на державну службу, мали право купувати рухоме та нерухоме майно, вільно розпоряджатися нажитим майном і спадкувати його.

Скасування кріпацтва подарувало волю мільйонам українців.

1648-1654 рр. – Національно-визвольна війна українського народу.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

1710 р. – оприлюднення Конституції Пилипа Орлика.

1861 р. – скасування кріпосного права.

ІМЕНА

Пилип Орлик – гетьман, автор першої української Конституції.

ЗАПИТАННЯ

1. Коли відбулася Національно-визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького?
2. Що було створено у результаті цієї війни?
3. Хто був автором першої української Конституції?
4. У якому році була оприлюднена перша українська Конституція?
5. Яка подія відбулася у 1861 році?
6. Яке значення мало скасування кріпацтва?

ЗАВДАННЯ

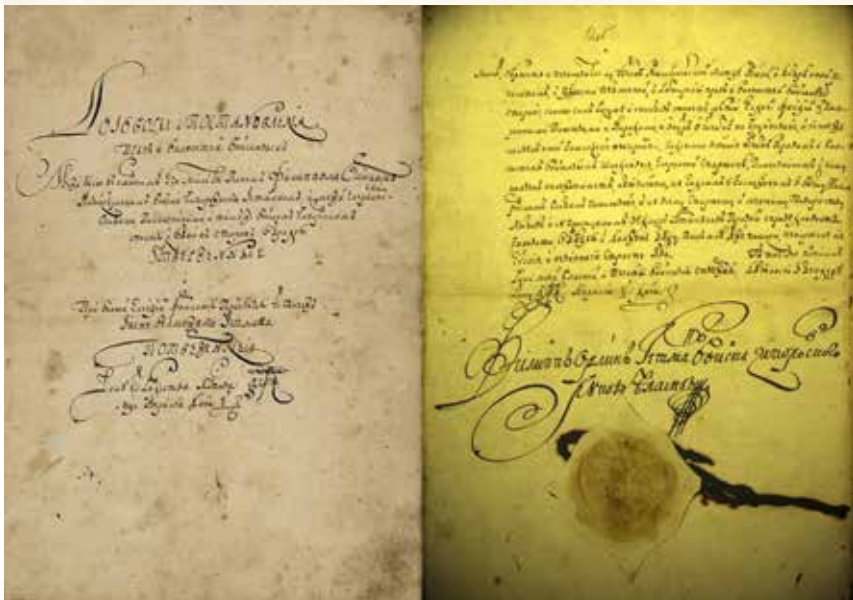
1. Визначіть, у яких століттях відбулися:
 - а) Національно-визвольна війна українського народу проти польського гніту;
 - б) оприлюднення Конституції Пилипа Орлика;
 - в) скасування кріпосного права.

ЦІКАВО ЗНАТИ

На думку багатьох істориків, автором першої у світі Конституції є український гетьман Пилип Орлик. Цей документ випередив свій час, адже перші Конституції в Європі та США з'явилися лише сімдесят років потому.

Вона була прийнята у квітні 1710 року на козацькій раді біля містечка Бендери на території сучасної Молдови.

Українська Конституція написана двома мовами: староукраїнською та латинською. Цей документ зберігся до наших часів. Його латинський варіант знаходиться у архівах Швеції, а староукраїнський – у Росії.

Титульна та остання сторінка Конституції Пилипа Орлика

ТЕМА 3

НАЙВИДАТНІШІ ДІЯЧІ УКРАЇНИ XVI-XIX (16-19) СТОЛІТЬ

На минулому уроці ви пригадали найбільш важливі події історії України XVI-XIX (16-19) століть. Згадайте, у якому році відбулася Національно-визвольна війна українського народу? Що було створено у результаті цієї війни? Хто був автором першої української Конституції? Коли була проголошена ця Конституція? Яка подія відбулася у 1861 році? Яке значення для українців мало скасування кріпацтва?

На цьому уроці ви пригадаєте діяльність найбільш важливих історичних діячів України XVI-XIX (16-19) століть.

Протягом XVI-XIX (16-19) століть на українській землі діяло багато відомих і талановитих людей, діяльність яких мала значний вплив на розвиток вітчизняної науки та культури.

У XVII (17) столітті жила людина, яка всі свої зусилля спрямувала на визволення українського народу від іноземного гніту. Це – гетьман **Богдан Хмельницький**. Він народився у **1595 році** у сім'ї заможного козацького сотника. Змолоду він вправлявся у військовому мистецтві: тренувався вмівло володіти шаблею, списом, влучно стріляти з лука. Богдан Хмельницький навчався у Львівському колегіїмі, де опанував різні науки, вивчив польську, французьку та латинську мови. У молодому віці побував у турецькому полоні, відчув на собі всі жахи безправного життя.

Повернувшись з полону, Богдан Хмельницький перебував на козацькій службі. У той час українські землі були під владою поляків, і Хмельницький спостерігав, яких утисків зазнавали селяни, міщани та православне духовенство. У **1648 році** він підняв повстання проти польської влади. До нього приєдналися тисячі українців. Розпочалася Національно-визвольна війна українського народу. Завдяки воєнному таланту та організаторським здібностям Богдана Хмельницького його військо отримало блискучі перемоги. Було звільнено значні території рідної землі та створено **українську козацьку державу**.

Богдану Хмельницькому вдалося здійснити мрію українського народу жити у власній державі, за своїми законами і звичаями.

Богдан Хмельницький

Важливе місце в житті українського народу в першій половині XVII (17) століття посідала православна церква. Перебуваючи під владою Польщі, вона зазнавала всіляких утисків: закривалися храми, відбиралися землі тощо. Зміцнити її позиції вдалося митрополиту **Петру Могилі**. Він повернув незаконно відібрані храми й монастирі, будував нові та відновлював зруйновані релігійні споруди. Малограмотних служителів церкви змушував вчитися, а впертих і не слухняних карав.

Петро Могила

Петро Могила був засновником школи при Києво-Печерській лаврі, яка пізніше стала **Києво-Могилянською академією**. У цьому закладі навчалися майже всі майбутні гетьмани України та козацька старшина. Петро Могила приділяв значну увагу друкарській справі. За роки його діяльності в друкарні Києво-Печерської лаври було надруковано 15 різних видань, серед яких були й книги Петра Могили.

Петро Могила був одним із засновників Києво-Могилянської академії, у стінах якої здобули освіту багато відомих українських діячів.

У середині XIX (19) століття писав свої твори великий український поет **Тарас Шевченко**. Син селянина-кріпака, він тривалий час жив у тяжких умовах, пізнав усі страждання і надії простого люду, які змалював у своїх віршах. У **1840 році** вийшла друком книга Шевченка **«Кобзар»**. У ній автор розповідав про рідну землю, про боротьбу українців за свою волю та державу. У своїх віршах Тарас Шевченко оспівував народних ватажків, гетьманів, події Хмельниччини та Коліївщини. Він закликав не тільки пам'ятати давню славу наших предків, але й прикласти зусиль для її повернення, закликаючи до боротьби зі зброєю в руках за свою свободу.

Доля Шевченка була складною. Відчув він любов і визнання у співвітчизників та переслідування і неволю від царського режиму. Повернувшись із заслання, Тарас Шевченко прожив недовго, його здоров'я було підірване, і він помер у **1861 році** в Петербурзі. Тіло Великого Кобзаря перевезли в Україну і поховали на Чернечій горі у **Каневі**.

Тарас Шевченко

У своїх творах Тарас Шевченко закликав не тільки любити свій рідний край, пам'ятати свою історію, але й боротися за Україну та свою свободу.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

1648-1654 рр. – Національно-визвольна війна українського народу.

1814 р. – народився Тарас Шевченко.

1840 р. – вперше вийшов друком «Кобзар» Тараса Шевченка.

1861 р. – помер Тарас Шевченко.

ІМЕНА

Богдан Хмельницький – український гетьман.

Петро Могила – митрополит, релігійний та освітній діяч.

Тарас Шевченко – український поет, письменник, художник.

ЗАПИТАННЯ

1. У якому році народився Богдан Хмельницький?
2. Коли Богдан Хмельницький підняв повстання проти польського гніту?
3. Що вам відомо про гетьмана Хмельницького?
4. Що вдалося здійснити Богдану Хмельницькому?
5. Чим уславився Петро Могила?
6. Що вам відомо про Тараса Шевченка?
7. Які твори написав Тарас Шевченко?
8. Де похований Тарас Шевченко?

ЗАВДАННЯ

1. Із запропонованих дат оберіть ті, які стосуються Тараса Шевченка:
 - а) 1595 р., 1648 р., 1657 р.;
 - б) 1814 р., 1840 р., 1861 р.;
 - в) 1917 р., 1941 р., 1961 р.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Українському поетові та художнику Тарасу Шевченку встановлено більше 1350 пам'ятників у багатьох містах і селах України та за кордоном.

Перший пам'ятник Шевченку відкрито в Казахстані в 1881 році до 20-річчя з дня його смерті. Постамент було встановлено в Новопетровському укріпленні, де поет перебував у засланні.

В Україні перший пам'ятник Великому Кобзареві було встановлено в 1898 році в Харкові у садибі підприємця Олексія Алчевського. Це було мармурове погруддя Тараса Григоровича.

Повнофігурний пам'ятник Шевченку вперше було встановлено в 1918 році в Ромнах (Сумщина). Його автором був відомий український скульптор Іван Кавалерідзе.

Пам'ятник Тарасу Шевченку в Ромнах (Сумщина)

РОЗДІЛ І

УКРАЇНА НА ПОЧАТКУ ХХ (20) СТОЛІТТЯ

ТЕМА 1

ПЕРШІ УКРАЇНСЬКІ ПАРТІЇ І ПОЛІТИЧНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про виникнення політичних партій та організацій. Чому вони виникали? Хто їх створював? За що вони боролися? Відповіді на ці та інші запитання ви дізнаєтеся з матеріалів цього заняття.

Політична партія – це організація, яка відстоює свої інтереси та бореться за владу. Перші українські політичні партії виникли на території Західної України. Ще в кінці ХІХ (19) століття **Іван Франко** разом із своїми однодумцями заснував **Українську радикальну партію**. Члени цієї партії боролися за отримання західноукраїнськими землями широкої автономії. **Автономія** – це право самостійного управління у певній частині держави.

Іван Франко

У **1900 році** в Харкові було створено **Революційну українську партію (РУП)**. Її засновниками були **Дмитро Антонович** з товаришами. Партійці вважали, що головною метою їхньої організації є боротьба за створення незалежної української держави. Для досягнення своєї мети вони пропонували використовувати насильницькі методи боротьби. Найбільш популярними лозунгами цієї партії були: «Хто не з нами, той проти нас», «Ми візьмемо силу те, що нам належить», «Україна для українців» та інші.

Не дивлячись на агресивну риторику, члени Революційної української партії дотримувалися мирної форми політичної діяльності. Основними регіонами, де вони проводили свою пропаганду була Лівобережна Україна. Партійці друкували та розповсюджували численні брошури та нелегальні періодичні видання – газету «Селянин» і журнал «Гасло». Свою діяльність члени Революційної української партії здійснювали серед селян, що й стало причиною антипоміщицьких селянських виступів у 1902 році на Полтавщині й Харківщині.

Дмитро Антонович

Через два роки в лавах Революційної української партії відбувся розкол. На її основі було утворено декілька політичних партій.

У **1900 році** в Києві була заснована ще одна організація – **Українська соціалістична партія (УСП)**. Її засновником та головним ідеологом був **Богдан Ярошевський**. Ця партія виступала за революційне знищення царизму. Важливим напрямком діяльності Української соціалістичної партії було створення умов для побудови Української республіки на демократичних засадах. Члени цієї партії відстоювали ідеї повної рівноправності людей, які мешкають на території України; вони пропагували свободу слова, друку та зібрань; виступали за поступову ліквідацію приватної власності на землю та засоби виробництва шляхом створення колективних господарств.

У **1908 році в Києві** для об'єднання зусиль всіх українських партій у боротьбі за національну автономію України та політичні права громадян було

створено **Товариство українських поступовців (ТУП)**. По всій Україні діяли осередки Товариства – **громади**, яких нараховувалося близько 60. На щорічних таємних з'їздах обговорювалися важливі політичні питання. Свої зусилля члени Товариства спрямовували на розвиток освіти та культури, шляхом розповсюдження серед населення українських книг та періодичних видань, вимог навчання дітей рідною мовою в школах тощо.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Політична партія – це організація, яка відстоює свої політичні інтереси та бореться за владу.

Автономія – право самостійного управління у певній частині держави.

Українська радикальна партія – перша політична організація на західноукраїнських землях.

Револьюційна українська партія – перша політична організація на українських землях, які входили до Російської імперії.

1900 р. – заснування Револьюційної української партії.

1900 р. – заснування Української соціалістичної партії.

1908 р. – заснування Товариства українських поступовців.

ІМЕНА

Іван Франко – один із засновників Української радикальної партії.

Дмитро Антонович – один із засновників Револьюційної української партії.

Богдан Ярошевський – засновник Української соціалістичної партії.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

З програми Револьюційної української партії (1900 р.)

«І от посеред таких лихих обставин ми зійшлися до купи, ми згурдалилися в одну сім'ю, перейняті великим болем та жалем до тих страждань, що наповнили народну душу, і ... ми виписали на своєму прапорі: «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від гір Карпатських аж до Кавказьких».

ЗАПИТАННЯ

1. Що таке політична партія?
2. Засновником якої партії був Іван Франко?
3. Які погляди відстоювали члени Української радикальної партії?
4. Яка політична партія була заснована в 1900 році в Харкові?
5. Які погляди відстоювали члени Революційної української партії?
6. Хто був організатором Революційної української партії?
7. У якому році була створена Українська соціалістична партія?
8. Які ідеї відстоювали члени Української соціалістичної партії?
9. З якою метою було створено Товариство українських поступовців?
10. Яка ідея проголошувалася в програмі Революційної української партії?

ЗАВДАННЯ

1. Заповніть таблицю:

Назва політичної партії	Засновники	Дата заснування

ЦІКАВО ЗНАТИ

Українські політичні партії зверталася до народу через листівки чи пресу. У 1902 році члени Революційної української партії подали прохання до міністра внутрішніх справ Російської імперії про дозвіл на видання газети «Селянин», але отримали відмову.

Партійці обійшли заборону міністра. Вони організували друк газети за кордоном і таємно ввозили її на територію України. На сторінках газети розміщувалися не тільки політичні матеріали, а й друкувалися оповідання про життя селян.

ТЕМА 2

РЕВОЛЮЦІЙНІ ПОДІЇ В УКРАЇНІ У 1905-1907 РОКАХ

На минулому уроці ви дізналися про діяльність перших українських політичних партій. Пригадайте, що таке політична партія? Засновником якої партії був Іван Франко? Які погляди відстоювали члени Української радикальної партії? Яка політична партія була заснована в 1900 році в Харкові? Які погляди відстоювали члени Революційної української партії? У якому році була створена Українська соціалістична партія? Які ідеї відстоювали члени Української соціалістичної партії? З якою метою було створено Товариство українських поступовців?

На цьому уроці ви дізнаєтеся про революційні події в Україні в 1905-1907 роках.

У січні 1905 року у **Петербурзі** відбувалася мирна демонстрація. За наказом царя війська розстріляли її учасників. Звістка про цю подію облетіла всю державу. В Україні розпочалися страйки. **Страйк** – це припинення праці робітниками з метою домогтися виконання певних вимог. Застрайкували робітники промислових підприємств **Києва, Харкова, Миколаєва**. Страйкарі висували переважно економічні вимоги: 8-годинний робочий день, покращення умов праці, підвищення заробітної плати тощо.

Робітничий рух розповсюджувався й по інших містах України. У жовтні 1905 року вже страйкувало близько 120-ти тисяч робітників. В **Одесі** було кинуте заклик «Геть самодержавство!». Відбулися збройні виступи трудящих **Одеси, Горлівки, Катеринослава (Дніпра), Києва, Харкова**, але царські війська швидко розбили погано озброєні та розрізнені робітничі загони.

У цей час посилювався й селянський рух. За **1905 рік** відбулося близько 4 тисяч виступів. Основними формами боротьби селян були погроми поміщицьких маєтків, підпали, самовільне захоплення землі та вбивства окремих

поміщиків. Селянські повстання діяли в межах окремих сіл чи невеликих районів і каральні загони легко придушували непов'язані між собою селянські виступи.

Мітинг в Харкові (жовтень 1905 року)

На підтримку робітників і селян виступили військові. У червні **1905 року** спалахнуло повстання на броненосці «**Потьомкін**». Цей корабель прибув до **Одеси**, де підтримав загальний страйк трудящих. У листопаді **1905 року** повстали матроси 12 кораблів Чорноморського флоту на чолі з лейтенантом **Петром Шмідтом**. У Києві спільно виступили з робітниками солдати-сапери. Царському уряду довелося силами вірних армійських частин придушити повсталіх матросів і солдатів.

Броненосець «Потьомкін»

У ході революційних подій 1905 року українці вимагали вільного розвитку української мови й культури, навчання в Україні рідною мовою, видання книг, газет і журналів українською мовою.

Під тиском громадськості, російський цар Микола II видав маніфест від 17 жовтня 1905 року, у якому «дарував» підданам особисту недоторканість, свободу слова та зібрань.

Унаслідок цього в деяких сільських регіонах України вчителі почали навчати дітей українською мовою. У багатьох містах відкривалися українські клуби, театральні гуртки, наукові товариства. У **1906 році в Києві, Катеринославі (Дніпрі), Одесі, Полтаві, Харкові** та інших містах виходило 18 українських газет і журналів. Першою щоденною українською газетою стала «**Громадська думка**», у якій друкували свої матеріали **Михайло Грушевський, Іван Франко, Олександр Олесь** та інші. Також друкувалися книжки українською мовою. У **1907 році** було надруковано повне видання «**Кобзаря**» Тараса Шевченка.

Революція 1905-1907 років сприяла пробудженню національної самосвідомості українців.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Страйк – це припинення праці робітниками з метою домогтися виконання певних вимог.

«**Громадська думка**» – перша щоденна українська газета.

1905-1907 рр. – революційні події в Україні.

ЗАПИТАННЯ

1. Коли розпочалися революційні події в Україні?
2. Що таке страйк?
3. Які вимоги висували українські робітники?
4. У яких містах відбулися збройні виступи робітників?
5. Як селяни боролися з поміщиками?
6. Як військові виступили проти влади?
7. Які зміни відбулися в Україні в 1906-1907 роках?

ЗАВДАННЯ

1. Визначте, у якому столітті і його половині відбулися революційні події в Україні 1905-1907 років.
2. Запишіть у зошит позитивні зміни, які відбулися на теренах України внаслідок революційних подій 1905-1907 років.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Один з найбільших селянських виступів у 1905 році відбувся в селі Великі Сорочинці на Полтавщині. Арешт місцевого активіста став причиною селянського бунту. Наступного дня близько 5 тисяч мешканців села зібралися на мітинг. Було створено селянський комітет, який керував повстанцями. Селяни заарештували поліцейського, вигнали з села прихильників царського режиму. Також було вирішено не платити податків, не давати новобранців до війська та закрити шинки.

На втихомирення повстанців прибула сотня донських козаків, які відкрили вогонь по селянах. З вилами й косами сорочинці стали до бою й змусили солдатів покинути село. У цьому бою загинуло 63 повстанці.

Після цих подій губернатор надіслав у Сорочинці каральний загін з гарматами, які й придушили повстання. Селян примусили стояти на колінах у снігу протягом 6 годин, поки солдати катували організаторів повстання.

Число звинувачених сягало тисячі чоловік, але засуджено було вісім селян-зачинщиків.

Пам'ятник «Сорочинська трагедія»

ТЕМА 3

УКРАЇНА У ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ. ЖИТТЯ НА ФРОНТІ ТА В ТИЛУ

На минулому уроці ви дізналися про революційні події 1905-1907 років в Україні. Пригадайте, що таке страйк? Які вимоги висували українські робітники? У яких містах відбулися збройні виступи робітників? Як селяни боролися з поміщиками? Як військові виступили проти влади? Які зміни відбулися в Україні в 1906-1907 роках?

Сьогодні ви дізнаєтеся про участь українців у Першій світовій війні.

1 серпня **1914 року** розпочалася **Перша світова війна**. У цій війні брало участь багато країн світу. По різні лінії фронту опинилися Російська імперія та Австро-Угорщина, на території яких проживали українці. Більше трьох мільйонів українців було відправлено до російської армії та 250 тисяч українців несли службу в австро-угорському війську. Українці були змушені вбивати один одного, воюючи за інтереси чужих держав.

Воїни російської армії

Події цієї війни не минули українських земель. Протягом **1914-1917 років** відбувалися військові дії на території **Галичини** та **Буковини**. Ці землі почергово опинялися в руках росіян чи австро-угорців. Війська обох країн вели себе як загарбники. Свої невдачі у війні австрійці часто пов'язували із «зрадою» українців. Багато тисяч українців було відправлено до Австрії, де вони відбували покарання. У таких таборах люди гинули від голоду, антисанітарії та хвороб.

Солдати австро-угорського війська

Не краще відносилися й росіяни до мешканців Галичини й Буковини. Вони проголосили, що Галичина – це давня російська земля, яка тепер возз'єдналася із Росією. Російська влада закрила всі українські культурні установи, бібліотеки, заборонила періодичні видання, запровадила примусове обмеження на вживання української мови та робила спроби запровадити в школах російську мову. Росіяни виявляли та арештовували прихильників українства. Особливо активно відправляли у заслання до Сибіру священників греко-католицької церкви.

Значного удару економіці Західної України було завдано безперервними бойовими діями. Велика кількість заводів і фабрик були зруйновані. У місцях бойових дій руйнувалися житлові будинки. Цивільне населення бідувало. Ховаючись від війни, вони часто покидали рідні домівки.

На інших українських землях також погіршувалося матеріальне становище населення. Війна спричинила нестачу продуктів харчування, засобів гігієни, ліків тощо. Ціни на товари значно зросли. Поширилися випадки смерті людей від хвороб та голоду. Багатьох чоловіків було забрано на фронт. В українських селах на початок 1917 року майже не залишилося працездатного чоловічого населення.

Серед українських солдат, які воювали по обидві лінії фронту, зростало невдоволення владою. Війна тривала декілька років, а її закінчення не було

видно. Серед солдат поширювалися думки про повалення існуючої влади та боротьбу за українську автономію.

Перша світова війна принесла українському народові великі втрати й страждання, але, водночас, сприяла зростанню національно-визвольного руху в Україні.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Галичина та Буковина – українські землі на яких відбувалися битви Першої світової війни.

1914 рік – початок Першої світової війни.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із програми Галицько-Буковинського генерал-губернатора російського графа Георгія Бобринського (1914-1915 рр.)

«Східна Галичина і Лемківщина – давня невіддільна частина однієї великої Росії, на тих землях місцеве населення завжди було російським, тому їхній устрій повинен бути російським. Я буду тут впроваджувати російську мову, закон і порядки».

ЗАПИТАННЯ

1. У якому році розпочалася Перша світова війна?
2. До складу яких держав входили українські землі в той час?
3. На території яких українських земель відбувалися воєнні дії?
4. Як поводити себе представники Австро-Угорщини на західноукраїнських землях?
5. Як ставилася до українців російська влада?
6. Чому окупанти боролися з усім українським?
7. Як жилося цивільному населенню у роки Першої світової війни?
8. Опрацювавши історичний документ, подумайте, чого прагнула російська влада?

ЗАВДАННЯ

1. Визначте, у якому столітті почалася Перша світова війна.
2. Знайдіть на історичній карті Галичину та Буковину.

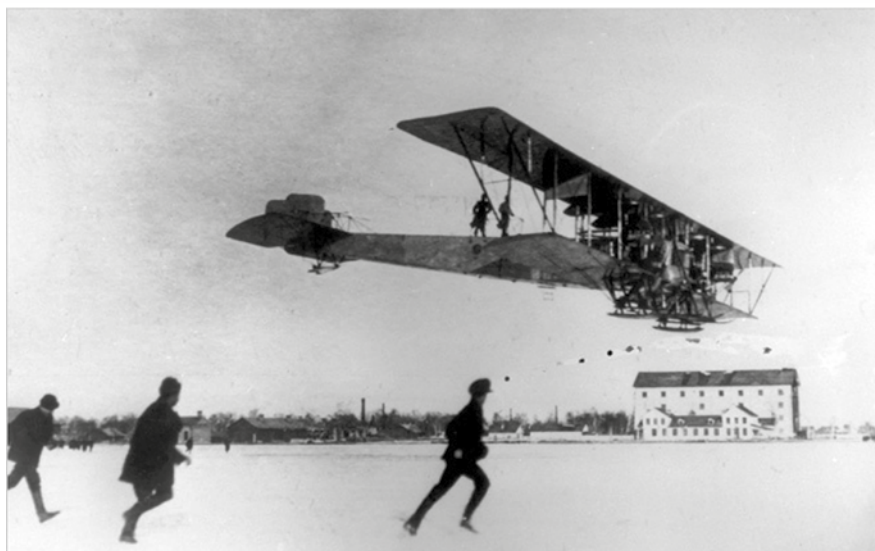
ЦІКАВО ЗНАТИ

У Першій світовій війні багато країн використовували авіацію. У російській армії застосовувалися важкі багатомоторні літаки «Ілля Муромець», які розробив український конструктор Ігор Сікорський.

Перший політ літака відбувся у грудні 1913 року. «Ілля Муромець» був задуманий як цивільний, тому мав зручний пасажирський салон та електричне освітлення, кімнату для сну, ванну і туалет. Піднявши на борт до 10 осіб, літак рухався зі швидкістю 137 кілометрів за годину.

У роки війни літак використовувався як розвідник та бомбардувальник. «Ілля Муромець» міг взяти на борт до 800 кілограмів бомб. Протягом 1913-1918 років було випущено близько 80 літаків.

Після війни, у 1918 році, авіаконструктор Сікорський виїхав до Сполучених Штатів Америки, де став відомим конструктором гелікоптерів та гідропланів (літаків, які злітають та сідають на воду).

Літак «Ілля Муромець»

ТЕМА 4

ЛЮТНЕВА РЕВОЛЮЦІЯ 1917 РОКУ. ПАДІННЯ САМОДЕРЖАВСТВА

Минулого разу ви дізналися про життя українців у роки Першої світової війни. Пригадайте, у якому році розпочалася Перша світова війна. До складу яких держав входили українські землі в той час? На території яких українських земель відбувалися воєнні дії? Як поводити себе представники Австро-Угорщини на західноукраїнських землях? Як ставилася до українців російська влада? Як жилося цивільному населенню у роки Першої світової війни?

Сьогодні ви дізнаєтеся про Лютневу революцію 1917 року та її наслідки.

Події Першої світової війни викликали незадоволення у суспільстві. Людям жилося дуже важко, не вистачало промислових товарів, ліків, палива. Російську імперію охопила продовольча криза. У містах шикувалися довгі черги за хлібом. Розпочалися страйки робітників та селянські виступи проти поміщиків. Солдати виступали за найшвидше закінчення війни. Революціонери активізували свою пропаганду проти царської влади.

Черги за хлібом (1917 рік)

У містах Російської імперії розпочався голод. Ціни на продукти піднялися. Щоб хліба вистачило всім, царський уряд ввів карткову систему розподілу продуктів харчування. За картками видавалася невелика кількість хліба.

Спеціальні озброєні загони силою відбирали хліб у селян. Селяни піднімали бунти проти таких дій. У містах почастишали грабунки продовольчих магазинів та складів. Багато заводів і фабрик було закрито. Робітники залишалися без грошей та засобів на існування. Вони виходили на вулиці та вимагали хліба, закінчення війни та відставки уряду. Багато трудящих виступало за усунення царя від влади.

Робітнича демонстрація

Найбільш активними були робітники столиці Російської імперії – **Петрограда**. На вулицях міста з'явилися барикади. **Барикада** – це загородження, яке зводилося поперек вулиць. У лютому **1917 року** загони робітників напали на поліцейських та розброювали їх. Розпочалися збройні зіткнення. Робітники захопили петроградську тюрму та звільнили звідти всіх арештантів. Вони грабували магазини, склади, торгові лавки з продуктами та зброєю. Заворушень у Петрограді стало ще більше.

Так, **у лютому 1917 року** в Російській імперії почалася **Лютнева революція**. **Революція** – це переворот, швидка зміна влади. Солдати, яких було відправлено на придушення повстання, відмовилися стріляти в робітників і перейшли на їхній бік. Вони штурмом захопили Зимовий палац та урядові будинки. Повстанці вимагали від царя відректися від престолу.

2 березня 1917 року російський цар Микола II відмовився від влади. Після повалення самодержавства в Росії встановилося двовладдя – утворилося два політичні табори: **Тимчасовий уряд** та **Рада робітничих і солдатських депутатів**. Тимчасовий уряд проголосив свободу слова та друку, право на зібрання та об'єднання, діяльність політичних партій, але становище в Російській імперії тільки погіршувалося.

Революційні події знайшли потужний відгук на українських землях. На відміну від Росії, в Україні виник могутній націоналістичний табір, метою якого була боротьба за автономію України.

Демонстрація в Києві (лютий 1917 року)

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Барикада – загородження поперек вулиць.

Революція – переворот, швидка зміна влади.

Самодержавство – форма правління в державі, коли влада належить одній людині (царю).

Лютий 1917 року – початок Лютневої революції в Росії.

2 березня 1917 року – відмова російського царя Миколи II від влади.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із поліцейського донесення

«Під час заворушень спостерігалось зневажливе ставлення протестуючих до військових нарядів. На пропозицію розійтися з натовпу кидалися камінням і кусками льоду. Після попереджувальних пострілів військ вгору натовп не тільки не розходився, а й супроводжував їх сміхом.

Лише після початку стрільби бойовими патронами в натовп люди розбіглися, ховаючись по дворах найближчих будинків, а після закінчення пострілів знову виходили на вулицю...»

ЗАПИТАННЯ

1. Як жилося мирним мешканцям на початку 1917 року?
2. Чому робітники виходили на демонстрації?
3. Що вимагали від влади демонстранти?
4. Що таке революція?
5. Чому Лютнева революція отримала таку назву?
6. Коли російський цар відмовився від влади?
7. Які політичні табори боролися за владу?
8. Опрацювавши історичний документ, розкажіть, як себе вели по-встанці.

ЗАВДАННЯ

1. Із запропонованих дат оберіть ту, яка стосується Лютневої революції:
 - а) січень 1915 року;
 - б) лютий 1917 року;
 - в) червень 1918 року.
2. Яка дата стосується відмови від влади царя Миколи II :
 - а) 2 березня 1917 року;
 - б) 2 червня 1917 року;
 - в) 2 жовтня 1917 року.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Перша світова війна найбільше набридла солдатам воюючих сторін. Вони не розуміли, чого вони гинуть, за що вони воюють і коли всьому цьому прийде кінець. У кінці Першої світової війни траплялися випадки, коли українці, які воювали по обидві лінії фронту, не стріляли один в одного, а обнімалися, спілкувалися, ділилися новинами та солдатськими харчами, налагоджували дружні зв'язки. Таке явище у військах називали братанням, і хоч як офіцери не намагалися цьому завадити, українці знаходили час для спілкування між собою.

ТЕМА 5

НАШ КРАЙ НА ПОЧАТКУ ХХ (20) СТОЛІТТЯ

Орієнтовна схема роботи на уроці

Тематика	Запитання / завдання
Історико-просторове визначення місця вашого проживання	<ol style="list-style-type: none">1. У складі якої імперії на початку ХХ століття перебував регіон, у якому ви проживаєте,?2. Покажіть на карті населений пункт, у якому ви проживаєте.3. Як називалося ваше місто (село) у той час?4. Яка кількість населення проживала у вашому місті (селі) на початку ХХ століття?
Історичні події того часу у вашому регіоні	<ol style="list-style-type: none">1. Які події відбувалися на початку ХХ століття у вашому краї?2. Які історичні пам'ятники (місця) початку ХХ століття розташовані у вашому регіоні?
Перебування історичних діячів у вашому краї	<ol style="list-style-type: none">1. Хто з відомих діячів перебував у вашому краї на початку ХХ століття?2. З якими подіями пов'язана їхня діяльність?3. Хто з місцевих мешканців приймав участь у важливих історичних подіях початку ХХ століття?4. Який внесок зробили зазначені діячі у розбудову України на початку ХХ століття?5. Користуючись портретами діячів, опишіть їхню зовнішність.

УЗАГАЛЬНЕННЯ З РОЗДІЛУ

«У КРАЇНА НА ПОЧАТКУ
ХХ (20) СТОЛІТТЯ»

На початку ХХ (20) століття на українських землях активно створюються політичні партії. У **1900 році** в **Харкові** було засновано **Революційну українську партію**, головною метою якої було створення незалежної української держави. Цього ж року у **Києві** створюється **Українська соціалістична партія**, яка виступала за революційне знищення царизму. У лавах існуючих партій відбувалися розколи, й кількість політичних організацій в Україні з часом зростала. Найбільш активними українськими політичними діячами на початку ХХ століття були: **Іван Франко, Дмитро Антонович, Богдан Ярошевський** та інші.

У **1905-1907 роках** на території України відбувалися революційні події. Робітники страйкували, вимагали 8-годинного робочого дня, покращення умов праці та підвищення заробітної плати. Деякі трудящі закликали до повалення царської влади. Селяни грабували поміщицькі маєтки, підпалювали їх, самовільно захоплювали землі та вбивали окремих поміщиків. Селянські повстання, як правило, діяли в межах окремих сіл, і каральні загони їх легко придушували. У деяких містах до повстанців приєднувалися військові. Повстав броненосець «**Потьомкін**» та ще 12 кораблів Чорноморського флоту на чолі з лейтенантом **Петром Шмідтом**. Повстання придушувалися, а організаторів жорстко карали.

Наслідком революційних подій **1905-1907 років** було відкриття українських клубів, театральних гуртків, наукових товариств, випуск українських газет, журналів і книг.

У **1914 році** розпочалася **Перша світова війна**. Українці, які воювали в російській та австро-угорській арміях, були змушені стріляти один в одного. Протягом **1914-1917 років** бойові дії цієї війни проходили на території українських земель – **Галичини та Буковини**. Вони час від часу опинялися в руках то росіян, то австро-угорців. Війська обох країн вели себе, як загарбники. Мирне населення страждало від нестачі продуктів харчування, засобів гігієни, ліків тощо. Ціни на товари значно зросли. Люди часто помирили від хвороб та голоду. На фронтах гинули українські солдати, які не розуміли, за що вони воюють.

Події Першої світової війни викликали незадоволення у суспільстві. У лютому 1917 року в Російській імперії розпочалася **Лютнева революція**.

2 березня 1917 року російський цар Микола II відмовився від влади. Повалення самодержавства викликало підтримку в Україні, де розпочалася боротьба за створення власної держави.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ

Виберіть правильний варіант відповіді:

1	Революційна українська партія була заснована в:	а) 1900 році; б) 1905 році; в) 1910 році.
2	Українська соціалістична партія виступала за:	а) збільшення повноважень російському царю; б) революційне знищення царизму; в) об'єднання всіх партій.
3	Революційні події в Україні відбулися в:	а) 1900-1902 роках; б) 1905-1907 роках; в) 1910-1912 роках.
4	Під час революційних подій матроси підняли повстання на броненосці:	а) «Нахімов»; б) «Рюрік»; в) «Потьомкін».
5	Очолив повсталих моряків Чорноморського флоту:	а) капітан Петро Нестеров; б) лейтенант Петро Шмідт; в) матрос Анатолій Железняков.
6	Унаслідок революційних подій 1905-1907 років в Україні:	а) відкривалися українські установи, друкувалися українські газети, журнали та книги; б) закривалися українські установи, заборонялося друкувати українські газети, журнали та книги; в) відкрився кордон між Росією та Австро-Угорщиною для спілкування українців.

7	Перша світова війна розпочалася в:	а) 1910 році;
		б) 1914 році;
		в) 1917 році.
8	Протягом 1914-1917 років бойові дії проходили на території українських земель:	а) Закарпаття та Слобожанщини;
		б) Поділля та Сіверщини;
		в) Галичини та Буковини.
9	Лютнева революція розпочалася в лютому:	а) 1910 року;
		б) 1914 року;
		в) 1917 року.
10	Російський цар Микола II відмовився від влади	а) в березні 1917 року;
		б) в червні 1917 року;
		в) в жовтні 1917 року.

ПЕРЕВІР СВОЇ ВМІННЯ

1. Визнач, у якому столітті та його половині відбулася Перша світова війна.
2. Вирахуй, скільки років минуло з часу Лютневої революції до наших днів.

РОЗДІЛ II

БОРІТЬБА ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ

У 1917-1920 РОКАХ

ТЕМА 1

УКРАЇНСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА. МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ

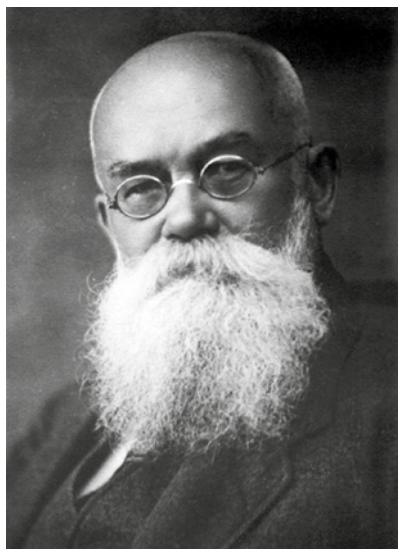
Діти, у цьому розділі ви ознайомитеся з однією із найгероїчніших та найтрагічніших сторінок історії нашого народу – боротьбою українців за свою державність у 1917-1920 роках.

На цьому уроці ви дізнаєтеся про утворення Української Центральної Ради та діяльність Михайла Грушевського.

Лютнева революція в Росії дала поштовх для піднесення національно-визвольного руху в Україні. Активізувалися різноманітні українські політичні партії та організації. За ініціативи **Товариства українських поступовців** було скликано представників політичних, громадських і культурних організацій України, які **4 березня 1917 року в Києві** утворили об'єднану організацію – **Українську Центральну Раду**. Її головою було обрано **Михайла Грушевського**.

На той час Михайло Грушевський був відомим істориком, професором Львівського університету, активним політичним діячем. Викладав студентам історію, написав сотні наукових робіт про життя українців у давні часи. Після початку Першої світової війни повернувся до Києва, де був арештований російськими жандармами як неблагонадійний і відправлений у заслання до Сибіру. Зі скасуванням самодержавства Михайло Грушевський повернувся до Києва, де активно зайнявся розбудовою української державності.

Центральна Рада стала найвищим законодавчим органом на українських землях. До її складу увійшло близько 150 осіб, які були обрані від політичних партій, культурних і військових організацій та губерній.

Михайло Грушевський

Тимчасовий уряд Росії негативно сприйняв спроби українців самостійно управляти своїми землями, тому Центральна Рада **10 червня 1917 року** видала **I Універсал**, у якому проголошувала, що українці, не розриваючи з російською державою, самі будуть керувати й господарювати в своєму краї. Для ефективного управління українськими землями Центральна Рада створила уряд – **Генеральний Секретаріат**. Його очолив відомий український письменник та політичний діяч **Володимир Винниченко**. Перший Генеральний Секретаріат України складався з 8 чоловік, які відповідали за фінанси, земельні справи, військо, освіту, внутрішні, судові, продовольчі та міжнародні справи.

Перший Генеральний Секретаріат (1917 рік)

Українці в той час відчували велике піднесення. У всьому намагалися допомогти новоутвореним органам влади. Прикладом цього може бути звернення Центральної Ради до громадян про добровільний податок на потреби, пов'язані з її діяльністю, адже Тимчасовий уряд Росії не виділяв жодної копійки на існування українських інституцій. Біля скарбниці Центральної Ради одразу виросла черга з людей, які бажали віддати свої кошти. Сотнями надходили телеграми з різних куточків України зі словами підтримки. Проходили мітинги на підтримку Центральної Ради. Український народ вітав власне національне відродження.

Мініфестація в Києві (19 березня 1917 року)

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Універсал – звернення влади до народу.

Генеральний Секретаріат – уряд центральної Ради.

Маніфестація – масовий виступ на підтримку політичної сили або протест проти її діяльності.

4 березня 1917 року – створення Української Центральної Ради.

10 червня 1917 року – проголошення I Універсалу.

ІМЕНА

Михайло Грушевський – історик, політичний діяч, голова Центральної Ради.

Володимир Винниченко – письменник, політичний діяч, перший керівник Генерального Секретаріату.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Витяг з I Універсалу Української Центральної Ради

«Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою російською, хай народ український на своїй Землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Україні дають – вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням Всенародні Українські Збори (Сейм). Всі закони, що повинні дати той лад тут, у нас, на Україні, мають право видавати тільки наші Українські Збори...».

ЗАПИТАННЯ

1. Коли було утворено Українську Центральну Раду?
2. Хто очолив Центральну Раду?
3. Що вам відомо про Михайла Грушевського?
4. Що таке універсал?
5. Опрацювавши історичний документ, розкрийте головну думку I Універсалу.
6. Як називався уряд Центральної Ради?
7. Хто очолив Генеральний Секретаріат?
8. Як українці підтримували дії Центральної Ради?

ЗАВДАННЯ

1. Розташуйте у хронологічній послідовності історичні події: проголошення Центральної Ради; початок Першої світової війни; Лютнева революція в Росії.
2. Вирахуйте, скільки років минуло з часів утворення Української Центральної Ради до наших днів.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Текст І Універсалу написав Володимир Винниченко. Він був не тільки політичним і громадським діячем, науковцем, але й чудовим письменником. Його перу належить багато творів художньої літератури. Володимир Винниченко став автором першого українського фантастичного роману «Сонячна машина», на початку якого було вказано: «Присвячую моїй сонячній Україні».

Володимир Винниченко

ТЕМА 2

III УНІВЕРСАЛ. ПРОГОЛОШЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

На минулому уроці ви дізналися про Українську Центральну Раду. Пригадайте, коли було утворено Українську Центральну Раду? Хто її очолив? Що вам відомо про життя Михайла Грушевського? Яка ідея проголошувалася в I Універсалі? Як називався уряд Центральної Ради? Хто очолив Генеральний Секретаріат? Як українці підтримували дії Центральної Ради?

Сьогодні ви дізнаєтеся про початок перетворень на українських землях, які були проголошені в III Універсалі.

Протягом літа **1917 року** Тимчасовий уряд Росії зміцнив свої позиції й обмежив повноваження Української Центральної Ради. Володимира Винниченка викликали до Петрограда для особистих пояснень щодо самовільних дій, спрямованих на автономізацію України. Тимчасовий уряд доручив київському прокурору притягнути членів Генерального Секретаріату до карної відповідальності.

Мітинг в Києві (літо 1917 року)

Конфлікт між Центральною Радою та Тимчасовим урядом набирив обер-тів, і невідомо, чим би все закінчилося, якби 7 листопада **1917 року в Петрограді** більшовики не скинули Тимчасовий уряд. **Більшовики** – це члени політичної партії, яка виступала за владу найбідніших робітників (пролетарів) та селян. У Росії було утворено новий уряд – **Раду народних комісарів** на чолі з **Володимиром Леніним**.

Уже ввечері 7 листопада про більшовицький переворот стало відомо в Києві. У цей час в місті було три політичні табори, які мали власні збройні сили. Це прибічники Тимчасового уряду, більшовики та Центральна Рада. Між ними почалися кровопролитні бої, які тривали три дні.

Ураховуючи небезпеку, яка загрожувала Україні, Центральна Рада **7 листопада 1917 року оголосила III Універсал, у якому проголошувалася Українська Народна Республіка** у складі Росії.

Проголошення III Універсалу в Києві

У III Універсалі проголошувалося:

- вся влада в Українській Народній Республіці (УНР) належить Центральній Раді;
- земля належить всьому трудовому народові й повинна перейти до нього без викупу;
- 8-годинний робочий день для найманих працівників;
- свобода слова, друку, віри, зібрань тощо;
- скасування смертної кари.

III Універсал Центральної Ради по-різному був сприйнятий мешканцями України. Особливо багато страхів у людей викликало земельне питання. Багато заможних селян не підтримали це положення, адже вважали, що будуть позбавлені права власності на землю. Не було єдності щодо цього питання і

в самій Центральній Раді. На знак протесту зі складу Генерального Секретаріату вийшло декілька осіб.

Центральна Рада швидко втрачала свій авторитет. Їй не вдалося розв'язати ключових завдань. На заводах і фабриках зростало безробіття. Відбувалося масове зубожіння народу. Не дочекавшись землі, селяни на власний розсуд взяли за її розподіл. Самовільні дії селян придушувалися військовими загонами. Такі дії ще більше посилювали незадоволення.

Загострювався конфлікт між російськими більшовиками та Українською Центральною Радою.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Більшовики – члени політичної партії, яка виступала за владу найбідніших робітників (пролетарів) та селян.

7 листопада 1917 року – проголошення III Універсалу.

УНР – Українська Народна Республіка.

ІМЕНА

Володимир Ленін – лідер російських більшовиків, голова Ради народних комісарів.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Витяг з III Універсалу Української Центральної Ради

«Віднині Україна стає Українською Народною Республікою. Не відділяючись від республіки Російської і зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб вся республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів...»

ЗАПИТАННЯ

1. Які стосунки склалися між Центральною Радою та Тимчасовим урядом Росії?
2. Яка політична сила Росії усунула від влади Тимчасовий уряд?
3. Як називався уряд більшовиків?
4. Хто очолив більшовицький уряд?
5. Які політичні сили боролися за владу в Києві у листопаді 1917 року?

6. Коли було оголошено III Універсал?
7. Що проголошувалося у III Універсалі Центральної Ради?
8. Опрацювавши уривок III Універсалу, розкрийте його головну думку.
9. Чому Українська Центральна Рада втрачала популярність у народі?

ЗАВДАННЯ

1. Опрацювавши текст підручника, випишіть політичні сили, які боролися за владу в Києві в листопаді 1917 року.
2. Складіть речення зі слів: Центральна, проголосила, Народної, III Універсалі, складі, у, Росії, Рада, Української, Республіки, утворення, у.

ЦІКАВО ЗНАТИ

25 листопада Центральна Рада ухвалила рішення про введення в обіг тимчасових українських грошей – карбованців. Вони повинні були використовуватися паралельно з російськими рублями. Українські гроші випускалися в друкарні Василя Кульженка, яка на той час була найсучаснішою в Києві. Першою побачила світ купюра номіналом у 100 карбованців. У столиці ці гроші називали «кульженками», а в Україні – «горпинками», через орнамент, який часто зустрічався на жіночих фартухах.

На цих грошах був зображений тризуб. Як згадували очевидці, люди плакали з радості, молилися та цілували «свої гроші». Написи на цих банкнотах було здійснено не тільки українською мовою, але й російською, польською та єврейською.

100 карбованців Української Народної Республіки

ТЕМА 3

УТВОРЕННЯ РАДЯНСЬКОЇ УНР. ВТОРГНЕННЯ БІЛЬШОВИЦЬКИХ ВІЙСЬК НА ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ. ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УНР

Минулого разу ви дізналися про утворення Української Народної Республіки у складі Росії. Пригадайте, яка політична сила в Росії усунула від влади Тимчасовий уряд? Хто очолив більшовицький уряд? Коли було оголошено III Універсал Центральної Ради? Що проголошувалося у ньому? Чому Центральна Рада втрачала популярність в українського народу?

На цьому уроці ви дізнаєтеся про вторгнення більшовицьких військ на територію України та проголошення незалежності Української Народної Республіки.

9 грудня 1917 року в Харкові відбулося збройне повстання більшовиків проти Центральної Ради. Головною силою повстанців були червоноармійські загони, надіслані з Росії. Влада в місті перейшла до більшовиків. Вони оголосили Центральну Раду поза законом, а всі її розпорядження недійсними.

Більшовики організували Всеукраїнський з'їзд Рад, на якому проголосили утворення Української Народної Республіки Рад у складі радянської Росії. Столицею нової української республіки було обрано **Харків**.

Таким чином, **в кінці 1917 року** в Україні утворилося дві держави: **Українська Народна Республіка** зі столицею в **Києві** та **Радянська Українська Народна Республіка** з центром у **Харкові**.

Для більшовицької Росії проголошення радянської влади в Україні мало важливе значення. Складалось так, що в Україні розпочався внутрішній конфлікт, а радянська Росія лише допомагала відстоювати право на існування Радянській Українській Народній Республіці.

25 грудня **1917 року** російські більшовицькі збройні загони під командуванням **Михайла Муравйова** розпочали наступ на Київ для повалення влади Української Центральної Ради.

Червоноармійці в Харкові

Розпочалася громадянська війна. **Громадянська війна** – це військова боротьба між громадянами однієї країни або двома країнами, які утворилися на уламках раніше єдиної держави.

В умовах збройного конфлікту з більшовиками Центральна Рада видала **22 січня 1918 року Четвертий (IV) Універсал**, у якому було проголошено незалежність і самостійність Української Народної Республіки.

Четвертий Універсал Центральної Ради

У цьому документі також зазначалося:

- Українська Народна Республіка прагне жити в мирі та злагоді із сусідніми країнами;
 - влада в Україні належить народу, від імені якого буде правити Центральна Рада;
 - політика більшовиків є ворожою для України і веде до громадянської війни, тому з ними необхідно боротися;
 - Центральна Рада прагне миру для України, тому негайно розпочинає переговори з Німеччиною про вихід з війни;
 - земля повинна перейти у власність селян безоплатно.
- Впровадження ідей Четвертого Універсалу стало неможливим, адже значну територію українських земель вже контролювали більшовики. Їхні червоноармійські загони вже підходили до Києва.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Радянська Українська Народна Республіка – підконтрольна більшовикам українська держава.

Громадянська війна – військова боротьба між громадянами однієї країни або двома країнами, які утворилися на уламках раніше єдиної держави.

9 грудня 1917 року – захоплення Харкова більшовиками.

22 січня 1918 року – оприлюднення Четвертого Універсалу, у якому проголошувалася незалежність і самостійність Української Народної Республіки

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Витяг з Четвертого Універсалу Української Центральної Ради

«Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною державою українського народу. Зо всіма сусідніми державами ... ми хочемо жити в злагоді й приязні, але ні одна з них не може втручатися в життя самостійної Української Республіки. Влада в ній буде належати тільки народові України...»

ЗАПИТАННЯ

1. Хто захопив владу у Харкові в грудні 1917 року?
2. Яка країна допомогла здійснити збройний переворот в Харкові?
3. Як називалася підконтрольна більшовикам українська держава?

4. Коли розпочався наступ більшовиків на Київ?
5. Хто командував червоноармійцями, які наступали на Київ?
6. Що таке громадянська війна?
7. Чому Центральна Рада проголосила Четвертий Універсал?
8. Коли було оприлюднено Четвертий Універсал?
9. Що проголошувалося в Четвертому Універсалі?

ЗАВДАННЯ

1. Знайдіть на карті міста: Київ, Харків.
2. Опрацювавши текст підручника, випишіть дати та історичні події, які відбулися в той час.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Грошова система Української Народної Республіки складалася із карбованців, гривень та шагів. 1 карбованець дорівнював 2 гривням або 200 шагам.

Спочатку шаги були задумані як звичайнісінькі поштові марки, але у зв'язку із нестачею дрібної розмінної монети їх стали вживати одночасно і як марки, і як монети. Друкували в Києві, аркушами по 100 штук, номіналом у 10, 20, 30, 40 і 50 шагів. Папір для шагів був грубий – для тривалого використання.

Шаги Української Народної Республіки

ТЕМА 4

БОРОТЬБА ЗА ВЛАДУ. СТАНЦІЯ КРУТИ. ЗАХОПЛЕННЯ БІЛЬШОВИКАМИ КИЄВА

На минулому уроці ви дізналися про наступ більшовиків на Україну та проголошення незалежності Української Народної Республіки. Пригадайте, хто захопив владу у Харкові в грудні 1917 року? Як називалася підконтрольна більшовикам українська держава? Хто командував червоноармійцями, які наступали на Київ? Що таке громадянська війна? Коли було оприлюднено Четвертий Універсал? Що проголошувалося в цьому документі?

Сьогодні ви дізнаєтеся про боротьбу Центральної Ради з більшовиками та подвиг українських юнаків біля станції Крути.

Наприкінці січня **1918 року** більшовицькі війська рухалися на Київ. Загальне командування червоноармійцями здійснював **Михайло Муравйов**. Більшовики діяли швидко і рішуче. Центральна Рада намагалася зупинити агресію, але у той час її військові частини були розпорошені по всій території України.

Щоб полегшити наступ радянським військам, київські більшовики 16 січня **1918 року** розпочали збройне повстання, центром якого став завод «**Арсенал**». Через тиждень повстання було придушене. Понад 300 робітників заводу загинуло. Не дивлячись на невдачу збройного виступу, київські робітники відтягли на себе значну частину українського війська.

У цей час, намагаючись затримати просування червоноармійців на Київ, керівництво Центральної Ради направило поспіхом сформовані збройні загоны. Серед українських вояків був курінь, який складався із студентів та гімназистів старших класів. Загальна кількість українських оборонців становила близько 650 осіб. Червоноармійців, які рвалися до Києва, було майже вдесятеро більше.

Бій відбувся **29 січня 1918 року** біля станції **Крути** і тривав декілька годин. Українським військам вдалося зупинити наступ більшовиків, але до червоноармійців підійшло підкріплення з бронепотягом. Тоді оборонці розібрали колію і під вечір відступили у напрямі Києва. Через деякий час з'ясувалося, що не вистачає одного загону із студентів та гімназистів. Відступаючи в сутінках, цей підрозділ вийшов прямо на червоноармійців і потрапив в

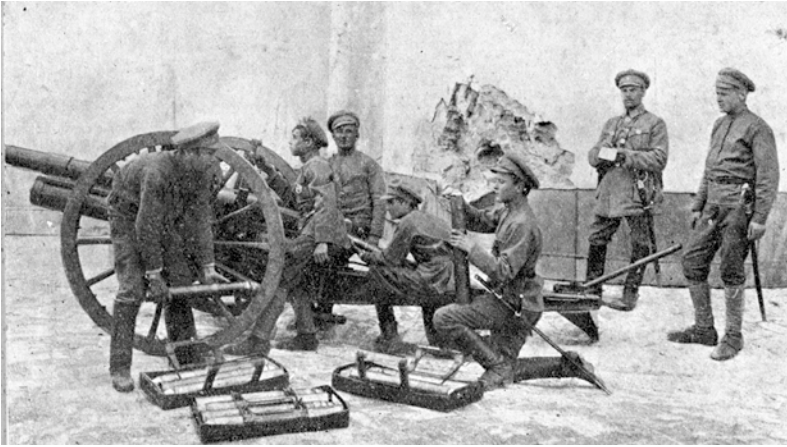
полон. Більшовики, розлючені значними втратами, по-звірячому знущалися з полонених, а потім наказали розстріляти. Українські бранці перед смертю заспівали гімн «Ще не вмерла України». Це були їхні останні слова. У бою під Крутами українські вояки втратили близько 250 людей.

Бій під Крутами (картина Л. Перфецького)

Центральна Рада не змогла організувати дієвої оборони. Заволодівши передмістям Києва, червоноармійці розпочали штурм міста. П'ять днів військо Муравйова обстрілювало Київ з важких гармат. По мирних кварталах було випущено більше 15 тисяч набоїв. Для захоплення міста більшовики використали отруйні гази.

За таких умов Центральна Рада визнала недоцільною подальшу оборону міста і переїхала до **Житомира**. На початку лютого **1918 року** радянські війська ввійшли в Київ. Більшовики три дні грабували місцеве населення. Михайло Муравйов вимагав від своїх бійців нещадно знищувати всіх ворогів революції. Кількість жертв у Києві вимірювалася тисячами. За різними підрахунками, тільки за перший тиждень червоноармійці розстріляли від 2 до 3 тисяч киян.

Червоноармійці обстрілюють українські позиції

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Бронепотяг – броньований потяг з гарматами та кулеметами.

Січень 1918 року – збройне повстання робітників заводу «Арсенал» у Києві.

29 січня 1918 року – бій біля станції Крути.

Лютий 1918 року – захоплення червоноармійцями Києва.

ІМЕНА

Михайло Муравйов – командир червоноармійців, які захопили Київ у лютому 1918 року, організатор масових убивств.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із спогадів Михайла Муравйова

«Ми йдемо вогнем і мечем встановлювати радянську владу. Я зайняв місто, бив (з гармат) по палацах і церквах. 28 січня Дума Києва просила перемир'я. У відповідь я наказав душити їх газами. Сотні генералів, а може, й тисячі, були безжалісно вбиті... Так ми мстилися. Ми могли зупинити гнів помсти, проте ми не зробили цього, бо наше гасло – бути нещадними.»

Із спогадів професора Миколи Могилянського

«Крім офіцерів, (червоноармійці) вбивали всякого, хто наївно показував червоний квиток – посвідчення приналежності до українського громадянства.»

ЗАПИТАННЯ

1. Хто керував більшовицькими загонами в Україні?
2. Коли робітники заводу «Арсенал» підняли повстання?
3. Чому робітники підняли повстання?
4. Коли відбувся бій біля станції Крути?
5. Що вам відомо про події біля станції Крути?
6. Як захопили Київ червоноармійці?
7. Коли більшовики захопили Київ?
8. Куди переїхала Центральна Рада?
9. Опрацювавши історичні джерела, розкажіть, як себе поводити червоноармійці в Києві.

ЗАВДАННЯ

1. Знайдіть на карті: Київ, Житомир, станцію Крути.
2. Розташуйте у хронологічній послідовності події: захоплення більшовиками Києва; проголошення Радянської Української Народної Республіки; бій біля станції Крути.

ЦІКАВО ЗНАТИ

У період першої українсько-більшовицької війни Центральній Раді підпорядковувалося декілька авіаційних підрозділів, але активну участь у обороні Києва взяв лише 1-й український авіаційний загін. Решта авіачастин дотримувалися нейтралітету (не приймали участі в конфлікті).

Командував 1-м авіазагоном сотник Олександр Єгоров. Льотчики цього підрозділу здійснювали переважно розвідувальні польоти. А коли червоноармійці почали обстрілювати Київ, то українські літаки бомбили бронепотяги та важку артилерію більшовиків.

У лютому 1918 року 1-й авіаційний загін разом із іншими військами Центральної Ради залишив Київ. Один із льотчиків, за наказом військового керівництва, розкидав з літака листівки із закликом до киян спокійно перетерпіти більшовиків та обіцяючи, що невдовзі українське військо повернеться до столиці.

ТЕМА 5

МИРНИЙ ДОГОВІР У БРЕСТ-ЛИТОВСЬКУ. ЗВІЛЬНЕННЯ УКРАЇНИ ВІД БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ВЛАДИ

На минулому уроці ви дізналися про бій під Крутами та захоплення більшовиками Києва. Пригадайте, хто командував більшовицькими загонами в Україні? Коли відбувся бій біля станції Крути? Що вам відомо про події біля станції Крути? Коли більшовики захопили Київ? Як поводитися червоноармійці з киянами? Куди переїхала Центральна Рада?

На цьому уроці ви дізнаєтеся про звільнення України від більшовиків.

Захоплення більшовиками **Києва**, відступ Центральної Ради до **Житомира** змусили лідерів Української Народної Республіки шукати союзників у боротьбі з радянською владою. Їхні погляди були спрямовані до **Брест-Литовська**, де відбувалися мирні переговори між **Німеччиною** і **Австро-Угорщиною** з одного боку та **Радянською Росією** з іншого. Для захисту інтересів України на ці переговори вирушили представники Центральної Ради та Генерального секретаріату, яких очолив **Всеволод Голубович**.

9 лютого 1918 року українська сторона підписала мир із колишніми ворогами в Першій світовій війні (Німеччиною, Австро-Угорщиною та іншими країнами). У цей же день було укладено українсько-німецький договір, а через три дні таку ж угоду з Австро-Угорщиною. Колишні вороги стали союзниками в боротьбі України з більшовиками. Натомість німецька та австро-угорська сторони вимагали значних поставок з українських земель продуктів харчування та сировини. Наприклад, за укладеними угодами Україна тільки в першій половині 1918 року повинна була поставити союзникам 60 мільйонів пудів хліба, майже 3 мільйони пудів м'яса, 400 мільйонів яєць та багато іншої продукції.

Українська делегація на переговорах у Брест-Литовську

Невдовзі німецька та австро-угорська армії вступили на територію України і звільнили її від більшовиків. **22 березня 1918 року** Центральна Рада разом з німецько-австрійськими військами ввійшла в **Київ** і відновила свою владу на всій території України.

Перед Центральною Радою постали нові виклики. Поміщики почали вимагати повернення землі та відшкодування збитків, власники промислових підприємств наполягали на скасуванні робітничого законодавства (збільшення часу роботи для працівників, заборони страйків тощо). Селяни-бідняки вимагали землі. Поширювався партизанський рух як проти окупаційних військ, так і проти Центральної Ради. На місцях не визнавали київської влади, що призводило до хаосу й безладу в Україні.

Надавши військову допомогу Центральній Раді, німецько-австрійська сторона очікувала від неї поставок продовольства, але дуже швидко переконалася, що українська влада неспроможна виконати свої зобов'язання.

Значна частина українських земель була незасіяна і німецьке командування віддало наказ про засів полів. Центральна Рада розцінила такі дії окупаційної адміністрації, як втручання у внутрішні справи України, що призвело до конфлікту між ними.

Реальна сила в Україні у той час була в німецько-австрійського командування, яке вирішило замінити Центральну Раду іншим органом.

Німецькі війська в Києві (1918 рік)

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Брест-Литовський мирний договір – мирна угода між Українською Народною Республікою та колишніми ворогами в Першій світовій війні (Німеччиною, Австро-Угорщиною та іншими країнами).

9 лютого 1918 року – підписання угоди Україною на Брест-Литовських мирних переговорах.

22 березня 1918 року – звільнення Києва від більшовиків.

ЗАПИТАННЯ

1. У якому місті відбувалися мирні переговори?
2. З якими країнами вели переговори представники України?
3. Хто очолив українську делегацію?
4. Коли Україна підписала мирний договір у Брест-Литовську?
5. Хто допоміг Центральній Раді звільнити українські землі від більшовиків?
6. Коли було звільнено Київ від Червоної армії?
7. Які проблеми постали перед Центральною Радою?
8. Чому окупаційна адміністрація вирішила замінити Центральну Раду?

ЗАВДАННЯ

1. Знайдіть на історичній карті: Австро-Угорщину, Німеччину, Українську Народну Республіку, Радянську Росію.
2. Вирахуйте, скільки років тривала Перша світова війна.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Проголосивши незалежність Української Народної Республіки, Центральна Рада під тиском більшовицьких військ невдовзі покинула Київ. А кожна незалежна держава повинна мати власну символіку. У той час особливої популярності серед українців набув тризуб – символ влади давньоруського князя Володимира Великого. Цей знак зображувався на введених в обіг карбованцях.

Повернувшись у звільнений від червоноармійців Київ, Центральна Рада 22 березня 1918 року затвердила тризуб гербом Української Народної Республіки. Художник Василь Кричевський розробив Великий та Малий герби УНР, де тризуб був обрамлений оливковим вінком. Цей вінок символізував згоду в державі та мир із сусідами.

Великий герб УНР

Малий герб УНР

ТЕМА 6

ГЕТЬМАНСЬКИЙ ПЕРЕВОРОТ. УКРАЇНЬСКА ДЕРЖАВА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

На минулому уроці ви дізналися про мирні переговори в Брест-Литовську та звільнення України від більшовиків. Пригадайте, з якими країнами вели переговори представники України? Коли Україна підписала мирний договір у Брест-Литовську? Хто допоміг Центральній Раді звільнити українські землі від більшовиків? Коли було звільнено Київ від Червоної армії? Чому німецька адміністрація вирішила замінити Центральну Раду?

Сьогодні ви дізнаєтеся про Українську Державу Павла Скоропадського.

Німецьке та австро-угорське командування не приховувало свого незадоволення Центральною Радою, яка зривала поставки продовольства до їхніх країн. За наказом німецької адміністрації було арештовано деяких міністрів Української Народної Республіки та роззброєно найбільш боєздатні військові частини.

29 квітня 1918 року у Києві відбувся Всеукраїнський з'їзд хліборобів, на якому **Павла Скоропадського** було проголошено **гетьманом України**. Відбувся державний переворот. Прихильники гетьмана захопили державні установи. Ніхто не наважився чинити опір новій владі, яку підтримувало німецьке командування.

Після приходу до влади Павло Скоропадський видав **«Грамоту до всього українського народу»**, в якій повідомляв про розпуск Центральної Ради та утворення **Української Держави**. Вся влада на українській землі зосереджувалася в руках однієї людини – гетьмана Скоропадського.

За часів гетьманування Павла Скоропадського було відкрито 150 українських гімназій, декілька університетів та інститутів, Академію наук, національну бібліотеку, історичний музей, архів, театри тощо. Для навчальних закладів були надруковані необхідні підручники на українській мові.

Українська держава (1918 рік)

Значні зусилля гетьман Скоропадський спрямовував на формування українського війська, але ця реформа не була до кінця втілена у життя. У підпорядкуванні гетьману перебувало близько 65 тисяч українських вояків. Цього було замало для захисту України, тому він спирався на німецькі та австрійські війська, які перебували в Україні.

Прийшовши до влади за допомогою цих військ, гетьман Скоропадський був змушений узгоджувати свої дії з ними. До Німеччини відправлялися тисячі вагонів із зерном, м'ясом, медом, цукром та іншою сировиною.

Павло Скоропадський

Павло Скоропадський зробив низку нововведень. На заводах встановлювався 12-годинний робочий день (замість 8-годинного), дозволялося масове звільнення робітників. Заборонялися страйки, мітинги і демонстрації. Багато політичних партій переслідувалося. Вводилася цензура. **Цензура** – це контроль владою змісту газет і журналів.

Потребувало вирішення земельне питання. Гетьман наказав повернути землю поміщикам (колишнім власникам). У селян силою відбиралося майно, яке їм віддала попередня влада. Поміщики захищали свої маєтки за допомогою збройних загонів гетьмана. Побиття селян, ув'язнення та розстріли стали звичайним явищем того часу. Такі дії викликали обурення селян, яке з часом переросло в збройний опір.

Гетьман Скоропадський оглядає військо

В умовах, коли Австро-Угорщина розпадалася, а в Німеччині починалася революція, їхні армії покинули Україну. Павло Скоропадський залишився без військової допомоги. Він вирішив шукати підтримки в Росії. Гетьман оголосив про входження України до складу Росії. Це викликало обурення широких мас українського суспільства. Розпочалося повстання проти гетьмана. 14 грудня 1918 року повстанці захопили Київ і Павло Скоропадський відмовився від влади.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Українська Держава – назва країни, яку очолював гетьман Павло Скоропадський.

Цензура – контроль владою змісту газет і журналів.

29 квітня 1918 року – проголошення гетьманом Павла Скоропадського.

14 грудня 1918 року – зречення влади Павлом Скоропадським.

ІМЕНА

Павло Скоропадський – гетьман, очільник Української Держави в 1918 році.

ЗАПИТАННЯ

1. Кого було проголошено гетьманом України?
2. Коли ця подія відбулася?
3. Яку назву отримала держава українців?
4. Які позитивні зміни відбулися в освіті та культурі?
5. На які військові сили спирався Павло Скоропадський?
6. Що вивозилося з України до Німеччини та Австро-Угорщини?
7. Які зміни в державі запровадив гетьман?
8. Чому проти гетьмана спалахнуло повстання?
9. Коли Павло Скоропадський зрікся влади?

ЗАВДАННЯ

1. Порахуйте, скільки місяців був при владі гетьман Павло Скоропадський.
2. Розташуйте у хронологічній послідовності події: більшовицький переворот в Росії; проголошення гетьманом Павла Скоропадського; утворення Центральної Ради.

ЦІКАВО ЗНАТИ

У часи Української Народної Республіки використовувався прапор, який складався із синіх і жовтих барв. У той час офіційно не було затверджено порядку розташування кольорів на прапорі. Найбільш уживаним був варіант, коли жовта смуга була розташована вгорі, а синя – внизу. До наших часів дійшла назва цього прапору – жовто-блакитний.

Із виникненням Української Держави відбулися зміни і державним прапором було запроваджено – синьо-жовте полотнище.

ТЕМА 7

ДИРЕКТОРІЯ. БІЛЬШОВИЦЬКА АГРЕСІЯ. ВОЄННІ ПОРАЗКИ

Минулого разу ви познайомилися із діяльністю гетьмана Павла Скоропадського. Пригадайте, коли відбувся державний переворот в Україні? Які позитивні зміни відбулися в культурно-освітньому житті українців? На війська яких країн спирався Павло Скоропадський? Що вивозилося з України до Німеччини та Австро-Угорщини? Чому проти гетьмана спалахнуло повстання? Коли Павло Скоропадський зрікся влади?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про діяльність Директорії та її боротьбу за незалежність України.

Діяльністю гетьмана Павла Скоропадського були незадоволені багато політичних сил. Для підготовки повстання проти гетьмана у **Вінниці** було створено Директорію, до складу якої входило 5 осіб на чолі з **Володимиром Винниченком**. Після повалення режиму Скоропадського **14 грудня 1918 року** Директорія переїхала до Києва, де проголосила **Українську Народну Республіку**. Було відновлено всі закони часів Центральної Ради.

Час, коли Директорія прийшла до влади, був досить складним. Уряд Директорії не мав реальної влади в Україні. Не було надійного війська. На момент приходу до влади Директорія мала 100-тисячну армію, а через півтора місяці її збройні сили ледве перевищували 20 тисяч вояків. Реальна влада на місцях належала різноманітним отаманам, які чинили самосуд та керували на власний розсуд. У країні панувала анархія й сваволя. Грабунки й погроми стали звичайною справою.

Ускладнювало ситуацію те, що Директорії доводилося боротися з ворогами на всіх фронтах. На півночі та сході готувалися до вторгнення війська радянської Росії, на заході – на українські землі претендувала Польща, на півдні загрожували білогвардійці, яких підтримували війська Франції та Англії. **Біла гвардія** – це російські війська, які воювали з більшовиками та боролися за єдину й неподільну Росію.

Святкова хода Директорії вулицями Києва

У цей скрутний час Директорії бракувало єдності. **Володимир Винниченко** із одностумцями виступали за союз із більшовиками в боротьбі проти французів, англійців та білогвардійців. Інший лідер Директорії, **Симон Петлюра**, разом із прихильниками схилився до союзу з французами та англійцями у боротьбі з більшовиками.

Криза в Директорії загострювалася, у результаті чого її одноосібним лідером став Симон Петлюра.

Симон Петлюра

Більшовицька Росія скористалася слабкістю Директорії і оголосила, що більше не розглядає Україну як самостійну державу. Розпочався наступ Червоної армії. Головні удари радянських військ були спрямовані на **Харків, Київ, Чернігів**. Директорії не вистачало збройних сил. Її війська бунтували й не виконували наказів або переходили на сторону більшовиків. Три дні війська Петлюри обороняли Київ, але змушені були відступити. Директорія переїхала до **Вінниці**. **5 лютого 1919 року** Червона армія ввійшла в **Київ**.

До середину квітня **1919 року** більшовики вдруге захопили значну територію українських земель. Вони сформували свій уряд, який називався **Рада народних комісарів**. Цей уряд ухвалив нову назву держави – **Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР)**.

Герб і прапор Української Соціалістичної Радянської Республіки

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Директорія – найвищий орган державної влади Української Народної Республіки.

Анархія – безвладдя.

Біла гвардія – російські війська, які воювали з більшовиками та боролися за єдину й неподільну Росію.

Рада народних комісарів УСРР – уряд більшовицької України.

Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР) – назва української держави, у якій влада належала більшовикам.

14 грудня 1918 року – прихід до влади Директорії.

ІМЕНА

Симон Петлюра – член (пізніше голова) Директорії, головний отаман військ Української Народної Республіки.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

З Декларації Директорії Української Народної Республіки

«До повного вирішення земельної реформи Директорія Української Народної Республіки оголосила: всі дрібні селянські господарства залишаються в користуванні попередніх їх власників, а решта земель переходить у користування безземельних і малоземельних селян...

Відновлено (робітникам) восьмигодинний робочий день...»

ЗАПИТАННЯ

1. Яку організацію було створено для повалення гетьманського уряду?
2. Хто очолив Директорію?
3. Коли Директорія прийшла до влади?
4. Чому Директорія не могла контролювати всю територію України?
5. Що відбувалося у регіонах України у кінці 1918 – на початку 1919 років?
6. З якими ворогами боролася Директорія?
7. Коли Червона армія захопила Київ?
8. Як називався більшовицький уряд України?
9. Як більшовики назвали свою державу в Україні?
10. Опрацювавши історичне джерело, розкажіть, що пропонувала Директорія селянам і робітникам.

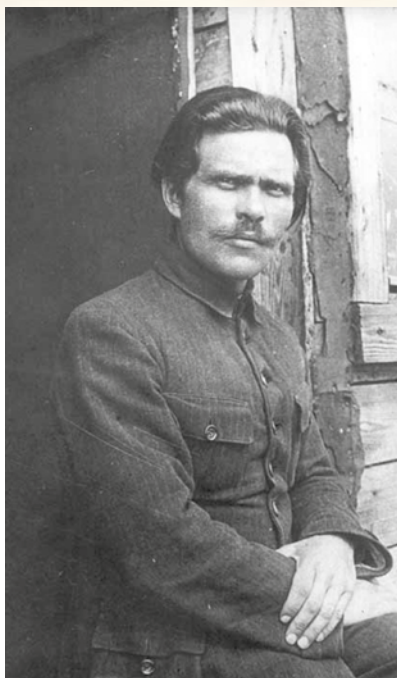
ЗАВДАННЯ

1. Порахуйте, скільки років минуло з часу приходу до влади Директорії до наших днів.
2. Складіть речення зі слів: Директорії, боротися, з більшовицькою Росією, одночасно, військами Франції та Англії, доводилося, Польщею, білогвардійцями.

ЦІКАВО ЗНАТИ

За роки громадянської війни влада в Україні змінювалася дуже часто. Найбільше від цього страждало селянство. Кожна влада вимагала хліба, продуктів харчування. Селян, які чинили опір, грабували й розстрілювали. Люди залишали свої домівки, тікали в ліси, де створювали партизанські загони. Вони визнавали одну владу – обраного ними отамана. Цей час ввійшов у історію як отаманщина.

Найбільше селянське військо вдалося створити Нестору Махну, якого бійці називали «батько Махно». Його армія у різні часи налічувала 35-50 тисяч бійців. Це військо було озброєне кулеметами й тачанками. Тачанка – це запряжений трьома кіньми візок з кулеметом. Захищаючи інтереси українських селян, Нестор Махно воював із більшовиками, білогвардійцями та загонами Директорії. Його армія воювала під чорним прапором. Гаслом махновців було: «Смерть всім, хто на перешкоді здобуття волі трудовому народу».

Нестор Махно

ТЕМА 8

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА. АКТ ВОЗЗ'ЄДНАННЯ УНР І ЗУНР

На минулому уроці ви дізналися про діяльність Директорії та захоплення більшовиками значної частини України. Пригадайте, коли Директорія прийшла до влади? Хто очолив Директорію? Чому Директорія не могла контролювати всю територію України? Хто мав реальну владу на місцях? З якими ворогами боролася Директорія? Коли Червона армія захопила Київ? Як більшовики назвали свою державу?

Сьогодні ви дізнаєтеся про утворення Західноукраїнської Народної Республіки та символічний Акт об'єднання українських земель.

У кінці жовтня Австро-Угорська імперія, програвши у Першій світовій війні, почала розпадатися на окремі держави. Українці також хотіли створити власну державу, але на ці землі претендувала Польща. Тому в ніч на **1 листопада 1918 року** українські солдати захопили владу у Львові. У місті замайоріли синьо-жовті прапори.

13 листопада 1918 року було проголошено державу під назвою **Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР)**. Її президентом став **Євген Петрушевич**. На той час він користувався великою повагою в українців. Євген Петрушевич був депутатом від українських земель в австро-угорському парламенті, виступав проти передачі західноукраїнських земель полякам, був прихильником рішучої боротьби українського народу за свої права.

Керівництво Західноукраїнської Народної Республіки прийняло низку законів, у яких було затверджено герб нової держави – зображення золотого

лева на синьому тлі та синьо-жовтий прапор. Українська влада планувала запровадити 8-годинний робочий день і провести аграрну реформу в інтересах селян. Планувалося вилучати у поміщиків надлишки землі й розділяти її поміж селянами за викуп.

Євген Петрушевич

Від самого початку Західноукраїнська Народна Республіка опинилася в складних умовах. На її територію ввійшла добре підготовлена, чисельна польська армія. Вже **21 листопада 1918 року** українське військо залишило **Львів**, але воєнне протистояння тільки починалося. Військо Західноукраїнської Народної Республіки, яке називалося **Українська Галицька армія**, навіть у складних умовах провело низку блискучих операцій і затримало ворога.

Герб і прапор Західноукраїнської Народної Республіки

Населення західноукраїнських земель та вояки Української Галицької армії вимагали від уряду об'єднання з Наддніпрянською Україною. **22 січня 1919 року** у **Києві** на **Софійській площі** відбулися урочисті збори, на яких

було проголошено **Акт злуки українських земель**. Західноукраїнська Народна Республіка та Українська Народна Республіка об'єднувалися в одну єдину державу – Велику Україну. Століттями розірваний український народ звільнився з неволі й зробив перший крок до реального об'єднання українських земель.

Назву «Західноукраїнська Народна Республіка» було змінено на «Західну область Української Народної Республіки».

Проголошення Соборності українських земель (Київ, 22 січня 1919 року)

У квітні 1919 року на допомогу полякам прибула 80-тисячна армія, яка й вирішила хід наступних подій. Під її тиском Українська Галицька армія почала відступ. Знесилене в жорстоких боях українське військо у **липні 1919 року** перейшло річку **Збруч** і з'єдналося з частинами Української Народної Республіки. Керівництво західної області Української Народної Республіки переїхало до **Кам'янця-Подільського**.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) – назва держави західних українців.

Українська Галицька армія – військо Західноукраїнської Народної Республіки.

13 листопада 1918 року – утворення Західноукраїнської Народної Республіки.

22 січня 1919 року – проголошення Соборності українських земель.

ІМЕНА

Євген Петрушевич – президент Західноукраїнської Народної Республіки.

• **З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ****Із Універсалу Директорії Української Народної Республіки**

«...Однині воєдино зливаються століттям відірвані одна від одної частини єдиної України – Західноукраїнська Народна Республіка (Галичина, Буковина і Угорська Україна) та Наддніпрянська Велика Україна.

Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які помирали кращі сини України.

Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка...»

ЗАПИТАННЯ

1. Коли було проголошено Західноукраїнську Народну Республіку?
2. Хто став президентом Західноукраїнської Народної Республіки?
3. Як називалося військо Західноукраїнської Народної Республіки?
4. З ким боролася за свою свободу Західноукраїнська Народна Республіка?
5. Коли було проголошено Акт злуки українських земель?
6. Де відбулося проголошення Соборності українських земель?
7. Опрацювавши історичне джерело, розкажіть, про що йдеться в Універсалі УНР?
8. Як після Акту злуки стала називатися Західноукраїнська Народна Республіка?

ЗАВДАННЯ

1. Визначте, у якому столітті та його половині відбулося проголошення Акту злуки українських земель.
2. Знайдіть на карті міста: Львів, Київ, Кам'янець-Подільський, річку Збруч.

ЦІКАВО ЗНАТИ

У боротьбі за незалежність Західноукраїнської Народної Республіки брало участь багато відомих осіб. Одним із них був син видатного українського поета й письменника Івана Франка – Петро Франко. До війни він займався спортом, працював учителем фізкультури у Львівській гімназії. Тут він заснував патріотичну організацію «Пласт». З пластунами Петро Франко проводив спортивно-військові заняття, виховував гімназистів у душі любові до України.

У роки Першої світової війни був поручником, командував сотнею вояків. Приймав участь у обороні Львова від поляків. З кінця 1918 року перебував у Галицькій армії у якості пілота. Літав на розвідку, скидав бомби на ворога.

Після війни викладав у гімназіях та інститутах, займався дослідницькою діяльністю. Був талановитим хіміком і мав безліч винаходів.

Петро Франко

ТЕМА 9

ВСТАНОВЛЕННЯ
РАДЯНСЬКОЇ
ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Минулого разу ви дізналися про утворення Західноукраїнської Народної Республіки та про об'єднання українських земель в одну державу. Пригадайте, коли було утворено Західноукраїнську Народну Республіку? Кого обрали президентом Західноукраїнської Народної Республіки? З ким боролася за незалежність Західноукраїнська Народна Республіка? Коли було проголошено Акт злуки українських земель?

На цьому уроці ви дізнаєтеся про встановлення радянської влади на українських землях.

Уквітні-червні 1919 року Директорія контролювала лише незначну територію на Правобережній Україні. Переважна більшість українських земель перебувала під владою більшовиків. Радянська влада в Україні створювала озброєні продовольчі загони, які силою відбирали хліб у селян. Всі промислові підприємства були відібрані у їхніх господарів і передані під контроль радянської держави. Заборонялася приватна торгівля. Товари й продукти розподілялися за картками.

Місцеве населення зрозуміло, що політика більшовиків не відповідає їхнім інтересам. У різних місцях України спалахували повстання. Найбільш масштабне повстання підняв отаман **Никифор Григор'єв**, який звільнив від більшовиків величезну територію України з містами **Миколаїв, Херсон, Катеринослав (Дніпро), Умань, Черкаси** та інші.

Слабкістю Директорії та більшовиків в Україні скористалася **Біла армія** на чолі з генералом **Антоном Денікіним**. **Літом 1919 року** вони захопили значну територію України з містами **Харків, Катеринослав і Київ**. Генерал Денікін вороже ставився до українського руху, заявляючи, що не визнає самостійної України. Денікінці заборонили все українське, навіть вивіски на магазинах і установах, написані українською мовою, були зняті й замінені на російськомовні.

Продовольчий загін вилучає хліб у селян

Війська Директорії були малочисельними і не могли вести відкритої боротьби проти ворогів України. Вони перейшли до партизанської боротьби і воювали, як проти денікінців, так і проти більшовиків.

У жовтні 1919 року співвідношення сил Білої та Червоної армії змінилося на користь останньої. Більшовики поступово тиснули білогвардійців з України і в **листопаді 1920 року** повністю звільнили від них українські землі. Решта солдат Білої армії на кораблях покинули Україну.

Біла армія в Києві

На всій території України була встановлена радянська влада, але у багатьох місцях діяли партизанські загони. Антибільшовицькі повстання спалахували на **Київщині, Полтавщині, Поділлі** та інших районах. Щоб допомог-

ти місцевим партизанам, уряд Української Народної Республіки у **листопаді 1921 року** направив українських вояків до тилів Червоної армії. Загальна кількість українського війська складала 1500 солдат. Цього було замало, й українське військо було розбите. Частина вояків з боями відступила за кордон, а бійці, які потрапили в полон, були розстріляні.

Війна за незалежність України закінчилася. Більшовики перемогли в громадянській війні.

Червоноармійці

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Біла армія – російське військо, яке боролось з більшовиками та військом Української Народної Республіки.

Листопад 1920 року – звільнення українських земель від білогвардійців.

Листопад 1921 року – останній похід армії Української Народної Республіки проти більшовиків. Утвердження радянської влади в Україні.

ІМЕНА

Никифор Григор'єв – отаман, очільник повстань проти більшовиків та денікінців.

Антон Денікін – командуючий Білою армією.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із виступу голови Революційної військової ради Лева Троцького

«Без українського вугілля, заліза, руди, хліба, солі, Чорного моря, Росія існувати не може, вона задихнеться, а разом з нею і радянська влада, і ми з вами...»

ЗАПИТАННЯ

1. Кому належала влада у квітні-червні 1919 року в Україні?
2. Хто з отаманів звільнив значну частину українських земель від більшовиків?
3. За що боролася Біла армія?
4. Хто очолював білогвардійські війська?
5. Коли білогвардійці захопили значну територію України?
6. Як білогвардійці ставилися до українського руху?
7. Коли більшовики повністю звільнили Україну від білогвардійців?
8. Як уряд Української Народної Республіки намагався підняти народ проти більшовиків?
9. Опрацювавши історичне джерело, поясніть, чому більшовики боролися за встановлення своєї влади в Україні?

ЗАВДАННЯ

1. Знайдіть на карті міста: Миколаїв, Херсон, Катеринослав (Дніпро), Умань, Черкаси, Харків.
2. Співставте події з датами:

а) захоплення білогвардійцями України	1) листопад 1920 р.;
б) останній похід армії УНР проти більшовиків	2) літо 1919 р.;
в) звільнення України від білогвардійців	3) листопад 1921 р.

ЦІКАВО ЗНАТИ

У боротьбі за незалежність України в 1917-1920 роках українське військо використовувало новітню, на той час, техніку: літаки, бронепотяги та бронеавтомобілі. У той час в Україні не виготовляли бронемашин. Вони діставалися українському війську як трофей (були відвойовані у ворога). Броневик – це автомобіль, який для захисту екіпажу обшивався бронєю. На озброєнні панцерника перебувало два кулемети. Екіпаж складався з трьох людей: одного водія та двох кулеметників.

У роки громадянської війни в українському війську перебувало близько 30 бронеавтомобілів. Багато з них були пошкоджені в боях і не підлягали ремонту через нестачу запчастин.

Бронеавтомобіль «Швидкий» армії УНР

ТЕМА 10

НАШ КРАЙ У 1917-1920 РОКАХ

З допомогою вчителя дайте відповіді на запитання та виконайте завдання:

Орієнтовна схема роботи на уроці

Тематика	Запитання /завдання
Історико-просторове визначення місця вашого проживання	<ol style="list-style-type: none">1. У складі якої держави (яких держав) перебував ваш край у 1917-1920 роках?2. Покажіть на карті населений пункт, у якому ви проживаєте.3. Як називалося ваше місто (село) у той час?4. Яка кількість населення проживала у вашому місті (селі) у 1917-1920 роках?
Історичні події того часу у вашому регіоні	<ol style="list-style-type: none">1. Які події відбувалися у 1917-1920 роках у вашому краї?2. Які історичні пам'ятники (місця) 1917-1920 років розташовані у вашому регіоні?
Перебування історичних діячів у вашому краї	<ol style="list-style-type: none">1. Хто з відомих діячів перебував у вашому краї у 1917-1920 роках?2. З якими подіями пов'язана їхня діяльність?3. Хто з місцевих мешканців брав участь у важливих історичних подіях у 1917-1920 роках?4. Який внесок зробили зазначені діячі у розбудову України у 1917-1920 роках?5. Користуючись портретами діячів, опишіть їхню зовнішність.

УЗАГАЛЬНЕННЯ З РОЗДІЛУ

"БОРОТЬБА ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ У 1917-1920 РОКАХ"

Після повалення самодержавства **4 березня 1917 року** в **Києві** було утворено **Українську Центральну Раду**. Її головою було обрано **Михайла Грушевського**. Влада Центральної Ради визнавалася на всій території України, яка входила до складу Росії.

У листопаді 1917 року в Петрограді відбувся державний переворот, і до влади прийшли **більшовики**, які невдовзі розпочали підготовку до наступу на Україну. Враховуючи небезпеку, Центральна Рада **7 листопада 1917 року оголосила III Універсал, у якому проголошувалася Українська Народна Республіка (УНР) у складі Росії**. Це не спинило більшовиків і вони захопили значну частину українських земель. В умовах збройного конфлікту з більшовиками Центральна Рада видала **22 січня 1918 року Четвертий Універсал**, у якому було проголошено незалежність і самостійність **Української Народної Республіки (УНР)**.

В українсько-більшовицькій війні уславили себе юні солдати, захисники Києва, які **29 січня 1918 року** біля станції **Крути** зупинили червоноармійців і дали можливість уряду Української Народної Республіки покинути столицю.

За допомогою німецьких та австро-угорських військ Центральна Рада вигнала більшовиків з України і повернула втрачені землі. Але **29 квітня 1918 року** у Києві відбувся державний переворот, і до влади прийшов гетьман **Павло Скоропадський**. Він розпустив Центральну Раду. Вся влада зосередилася в руках однієї людини – гетьмана Скоропадського. Він вирішив шукати підтримки в Росії й оголосив про входження України до її складу. Це викликало обурення широких мас українського суспільства. Розпочалося повстання проти гетьмана. **14 грудня 1918 року** повстанці захопили Київ. Павло Скоропадський був змушений відмовитися від влади.

До влади в Україні прийшла **Директорія**, до складу якої входило 5 осіб на чолі з **Володимиром Винниченком**. Час, коли **Директорія** прийшла до влади, був досить складним. Їй доводилося боротися з ворогами на всіх фронтах: з більшовиками, білогвардійцями та іноземними загарбниками.

У цей час на Заході України відстоювала свою державність молода **Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР)**. Президентом ЗУНР було обрано **Євгена Петрушевича**. Війська ЗУНР боронили рідну землю від поляків. У цих складних умовах обидві українські держави домовилися про об'єднання та спільну боротьбу з ворогами. **22 січня 1919 року** у **Києві** на Софійській площі відбулося проголошення **Акту злуки українських земель**. Ця дія мала символічне значення, адже протягом багатьох століть український народ був розірваний і перебував під владою інших держав.

Протягом **1919-1920 років** на території України відбувалися збройні сутички між більшовиками, білогвардійцями, українськими військами та повстанськими загонами, які не визнавали жодної влади. Україна була під владою білогвардійців, яких у **кінці 1920 року** розбили більшовики й остаточно встановили радянську владу в Україні. На українських землях було утворено **Українську Соціалістичну Радянську Республіку**.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ

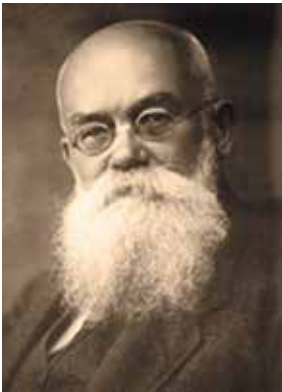
Виберіть правильний варіант відповіді:

1	Після повалення самодержавства в Києві було створено:	а) Верховну Раду;
		б) Центральну Раду;
		в) Народну Раду.
2	Українську Центральну Раду очолив:	а) Михайло Грушевський;
		б) Павло Скоропадський;
		в) Симон Петлюра.
3	Четвертий Універсал, у якому проголошувалася незалежність і самостійність Української Народної Республіки, було оприлюднено:	а) 4 березня 1917 року;
		б) 7 листопада 1917 року;
		в) 22 січня 1918 року.
4	29 січня 1918 року біля станції Крути відбувся бій між українськими солдатами та:	а) білогвардійцями;
		б) більшовиками;
		в) поляками.
5	Гетьманом Української Держави став:	а) Володимир Винниченко;
		б) Михайло Грушевський;
		в) Павло Скоропадський.
6	На західних землях України виникла:	а) Західноукраїнська Держава;
		б) Західноукраїнська Народна Республіка;
		в) Українська Галицька Держава.

7	Президентом Західноукраїнської Народної Республіки було обрано:	а) Євгена Петрушевича;
		б) Симона Петлюру;
		в) Антона Денікіна.
8	Акт злуки українських земель було оголошено в Києві на Софійській площі:	а) 14 грудня 1918 року;
		б) 22 січня 1919 року;
		в) 16 листопада 1920 року.
9	Більшовики остаточно встановили радянську владу в Україні:	а) у кінці 1920 року;
		б) у кінці 1922 року;
		в) у кінці 1924 року.
10	Держава більшовиків в Україні називалася:	а) Українська Держава;
		б) Українська Народна Республіка;
		в) Українська Соціалістична Радянська Республіка.

ПЕРЕВІР СВОЇ ВМІННЯ

1. Назвіть історичних діячів:

1.

2.

3.

а) Симон Петлюра;
б) Павло Скоропадський;
в) Михайло Грушевський.

2. Співставте герби з українськими державами:

1.

2.

3.

а) Українська Народна Республіка;

б) Українська Соціалістична Радянська Республіка;

в) Західноукраїнська Народна Республіка.

3. Визнач, у якому столітті та його половині відбувався національно-визвольний рух українського народу в 1917-1920 роках.

РОЗДІЛ III

РАДЯНСЬКА УКРАЇНА У 30-40-их РОКАХ ХХ (20) СТОЛІТТЯ

ТЕМА 1

УТВОРЕННЯ СРСР. УСРР У СКЛАДІ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

Учні, в цьому розділі ви дізнаєтеся про життя українців у радянській Україні в 30-40-их роках минулого століття. Pozнайомитесь із такими трагічними сторінками історії українського народу як колективізація, голодомор, масові репресії. Також вам стане відомо про здобутки радянської доби цього часу в освіті та культурі.

Сьогодні ви дізнаєтеся про утворення СРСР та входження до його складу Української Соціалістичної Радянської Республіки.

Після перемоги більшовиків на території України утвердилася радянська влада. Було створено Українську Соціалістичну Радянську Республіку (УСРР). Її уряд, Раду народних комісарів, очолив Християн Раковський.

Українська республіка формально вважалася незалежною, але, насправді, самостійною вона ніколи не була. Українські більшовики залежали від Москви, слухняно виконуючи накази своїх російських однопартійців.

Християн Раковський

1 червня 1919 року в Москві була прийнята постанова про об'єднання російських та українських збройних сил, а також злиття економіки, транспорту, фінансів, зв'язку тощо. Вже з 1919 року більшовицька Росія контролювала найважливіші сфери життя українського суспільства.

28 грудня 1920 року між більшовицькою Росією та радянською Україною було підписано воєнний та господарський союз, за яким підтверджувалися міжреспубліканські відносини. Об'єднані народні комісаріати (міністерства) були тільки в складі уряду Радянської Росії, а при уряді УСРР перебували лише їхні представники. Ця угода в черговий раз підтверджувала той факт, що Росія продовжувала контролювати найважливіші сфери життя України.

Після закінчення громадянської війни керівництво більшовицької партії в Москві прийняло рішення про утворення спільної держави всіх радянських республік. На той час існувало чотири радянських республіки: **Російська, Українська, Білоруська та Закавказька** (до якої входили Грузія, Вірменія та Азербайджан). **30 грудня 1922 року в Москві** відбувся **Перший Всесоюзний з'їзд Рад**, на якому були присутні й представники від УСРР. На цьому з'їзді було підписано договір про утворення **Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР)**. Столицею нової держави була проголошена **Москва**. Було створено союзний уряд – **Раду народних комісарів СРСР**. Цей уряд очолив **Володимир Ленін**.

Герб і прапор СРСР

Столицею Української Соціалістичної Радянської Республіки стало місто **Харків**. Урядом СРСР з Москви контролювалися економіка, армія, пошта, зв'язок, торгівля, транспорт і фінанси радянської України. Український уряд мав право керувати лише у таких галузях як сільське господарство, внутрішні справи, освіта та медицина.

Територія Української Соціалістичної Радянської Республіки

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) – союзна держава радянських республік.

Рада народних комісарів СРСР – уряд СРСР.

Москва – столиця СРСР.

Харків – столиця Української Соціалістичної Радянської Республіки.

30 грудня 1922 року – утворення СРСР.

ІМЕНА

Християн Раковський – керівник уряду УСРР в 1919-1923 роках.

Володимир Ленін – голова першого уряду СРСР.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із декларації про утворення СРСР (30 грудня 1922 року)

«...Воля народів радянських республік, які ... одностайно прийняли рішення про утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, служить надійною запорукою того, що цей Союз є добровільним об'єднанням рівноправних народів, що за кожною республікою забезпечене право вільного виходу з Союзу, що доступ в Союз відкритий всім соціалістичним радянським республікам, як існуючим, так і тим, що мають виникнути у майбутньому...»

ЗАПИТАННЯ

1. Яку офіційну назву мала радянська Україна?
2. Як називався радянський уряд України?
3. Хто очолював уряд радянської України?
4. Коли було утворено СРСР?
5. Які радянські республіки ввійшли до складу СРСР?
6. Яке місто стало столицею СРСР?
7. Кого було обрано головою уряду СРСР?
8. Яке місто стало столицею УСРР?
9. Опрацювавши історичне джерело, розкажіть, яке право мали народи радянських республік.

ЗАВДАННЯ

1. Знайдіть на історичній карті Російську, Українську, Білоруську та Закавказьку радянські республіки.
2. Знайдіть на історичній карті міста: Харків, Москва.
3. Визначте, у якому столітті та його половині було утворено СРСР.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Після остаточного встановлення радянської влади в Україні за наказом більшовицької (комуністичної) партії було започатковано дитячий комуністичний рух – піонерську організацію.

У перші роки радянської влади піонери допомагали безпритульним, боролися з безграмотністю, збирали книги і влаштували бібліотеки, займалися в технічних гуртках, доглядали за тваринами, збирали лікарські рослини, ходили в походи. Піонери працювали в колгоспах, на полях, охороняли врожай і колгоспне майно, писали листи в газети чи доповідали владі про виявлені порушення тощо.

Піонерські загони, як правило, створювалися при школах. До піонерів приймали дітей з 9-тирічного віку. Вони носили червоні краватки. Часто у вихідні дні вони ходили вулицями з червоними прапорами й співали революційних пісень.

Піонерський загін

ТЕМА 2

ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ (НЕПУ) В УКРАЇНІ. ЖИТТЯ НАРОДУ

Наминулому уроці ви дізналися про утворення СРСР та входження у його склад радянської України. Пригадайте, яку офіційну назву мала радянська Україна? Як називався радянський уряд України? Хто очолював уряд радянської України? Коли було утворено СРСР? Які радянські республіки ввійшли до складу СРСР? Яке місто стало столицею СРСР? Кого було обрано головою уряду СРСР? Яке місто стало столицею УСРР?

На цьому уроці ви дізнаєтеся про життя українського народу за часів нової економічної політики.

Після закінчення громадянської війни на території України панувала тотальна господарська розруха. Велика кількість промислових підприємств були зруйновані. Робітникам ніде було працювати й ніяк утримувати свої родини. Містами ширився голод. Замість грошей більшовики ввели карткову систему. За картками громадянам відпускалися продукти, паливо, комунальні послуги тощо. Розпочалася підготовка до повного скасування грошей в країні.

Росло невдоволення більшовицькою владою й на селі. До селян застосовувалася **продрозкладка**, тобто насильне вилучення зерна та інших продуктів харчування вироблених понад встановлену норму. Фактично селян грабували, відбираючи у них останні продукти. По всій країні відбувалися масові повстання солдат, робітників і селян.

Щоб утриматися при владі, більшовики в **1921 році** оголосили **нову економічну політику**. Продрозкладку було замінено **продовольчим податком**. Тепер селянам заздалегідь повідомлявся розмір податку. Вони знали, скільки потрібно здати державі зерна, м'яса та інших продуктів. Решту виробленої продукції селяни могли самостійно продати на ринку. Найбідніші селяни взагалі звільнялися від податку.

Селяни здають продподаток

Показником відродження українського села у роки Непу було зростання зернового виробництва. Якщо в 1921 році селянами було зібрано 227 мільйонів пудів зерна, то в 1926 році цей показник був майже в 5 разів вищий.

Ринок часів Непу

Щоб відродити промисловість, радянська влада дозволила передавати в оренду дрібні та середні підприємства приватним власникам. Деякі заводи і фабрики були повернуті колишнім господарям. Приватні особи мали право

створювати підприємства не більш, ніж на 20 робочих місць. З часом цю норму змінили, й на приватних фабриках могло працювати до 300 робітників. На всій території України почали з'являтися приватні швейні та взуттєві майстерні, пекарні, м'ясо- та молокопереробні, борошномельні та інші підприємства. Торговцям дозволялося відкривати магазини, у яких вони продавали продуктів та промислові товари.

Приватна крамниця

Великі промислові підприємства радянська влада залишила під контролем держави. Але на цих заводах і фабриках було введено грошову оплату праці. Запроваджено виробничі норми для працівників. Хто виробляв продукції понад норми, отримував більшу зарплатню. Рівень безробіття в країні знизився.

Нова економічна політика тривала з **1921 року** по **1928 рік** і сприяла зростанню промислового та сільськогосподарському виробництву, відбудові транспорту, поживленню торгівлі. Найголовнішою заслугою Непу було послаблення напруженості в народі.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Продрозкладка – вилучення у селян продовольства, виробленого понад встановлену норму.

Продовольчий податок – фіксований податок на продукти харчування.

Нова економічна політика (Неп) – економічна політика більшовиків в Україні в 1921-1928 роках.

1921-1928 роки – період проведення Непу в Україні

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ**Із звернення Ради народних комісарів до селян від 23 березня 1921 року**

«Постановою Ради народних комісарів продрозкладка скасовується, і замість неї вводиться податок на продукти сільського господарства. Цей податок ... встановлюватиметься до весняного посіву, щоб кожен селянин міг заздалегідь врахувати, яку долю урожаю він повинен віддати державі і скільки залишиться в його розпорядженні ... Після сплати податку надлишки, що залишаться у селянина, поступають в його повне розпорядження. Він має право обміняти їх на продукти чи інвентар, які доставлятиме в село держава ...; він може використовувати їх ... на місцевих ринках і базарах...»

ЗАПИТАННЯ

1. Чому більшовики запровадили нову економічну політику?
2. Що таке продовольчий податок?
3. Які зміни відбулися в українському селі в роки Непу?
4. Що дозволялося приватним особам в промисловості в роки Непу?
5. Які промислові підприємства відкривалися приватними власниками?
6. Як вчинила радянська держава з великими промисловими підприємствами?
7. Протягом яких років тривала нова економічна політика в УСРР?
8. Яке значення мав Неп для радянської України?
9. Опрацювавши історичне джерело, розкажіть, що могли робити селяни зі своїм врожаєм після сплати продподатку?

ЗАВДАННЯ

1. Порахуйте, скільки років тривала нова економічна політика в Україні.
2. Розташуйте в хронологічній послідовності історичні події: утворення СРСР; проголошення більшовиками нової економічної політики; оприлюднення в Києві Акту злуки українських земель.

ЦІКАВО ЗНАТИ

У роки Непу почало відроджуватися українське село. За кордоном вже декілька десятиліть у сільському господарстві застосовувалися трактори. А в Радянському Союзі їх не випускали. У 1921 році, неподалік Запоріжжя, в селі Кічкас, місцеві умільці побудували перший в Радянському Союзі трактор. Його змайстрували без будь-яких креслень, з використанням випадкових матеріалів і доступних деталей. Трактор назвали «Запорожець». Він мав дві особливості: позаду одне колесо та працював на сирій нафті.

У 1923 році «Запорожець» доставили на Токмацький завод «Червоний прогрес» для серійного виробництва. З 1923 по 1926 роки було випущено близько 500 тракторів цієї марки.

Трактор «Запорожець»

ТЕМА 4

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЦЕРКВИ РАДЯНЬСЬКОЮ ВЛАДОЮ

Минулого разу ви познайомилися із життям українського люду за часів Непу. Пригадайте, чому більшовики запровадили нову економічну політику? Коли було оголошено Неп? Що таке продовольчий податок? Які зміни відбулися в українському селі за роки Непу? Які промислові підприємства відкривали приватні власники? Якою була політика радянської влади щодо великих промислових підприємств? Які зміни відбулися в країні в роки Непу?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про переслідування церкви радянською владою.

Радянська влада з перших днів свого існування в Україні розпочала відкриту антицерковну політику. Більшовики пропагували новий світогляд – атеїзм. **Атеїзм** – це відсутність віри в будь-яких богів. Церква була оголошена ворогом радянської влади. За часи громадянської війни було пограбовано та зруйновано сотні храмів і монастирів.

Знищення предметів церковного вжитку

У роки Непу релігійна політика більшовиків не змінилася. Під гаслом допомоги голодуючому населенню радянське керівництво розпочало широку кампанію з вилучення церковних цінностей для закупівлі зерна за кордоном. Проте голодуючі отримали лише незначну кількість очікуваного хліба. Решта коштів, отриманих від продажу церковного майна, пішла на інші цілі.

Більшовики вилучали з храмів культові предмети, без яких проведення богослужінь було неможливим. Священників та вірян, які відмовлялися передати церковне начиння більшовикам, арештовували. Багато з них були розстріляні.

Вилучення церковних коштовностей

Протягом багатьох років радянська влада переслідувала духовенство. Священникам заборонялося носити церковний одяг на вулицях і виконувати релігійні обряди поза межами храмів. Керівництво країни вважало служителів Церкви своїм класовим ворогом і виступало за їхнє фізичне знищення. За даними міжнародних організацій, за перші два десятиліття більшовицької влади у Радянському Союзі було арештовано, заслано або розстріляно близько 40 тисяч священників.

Іншим напрямком діяльності комуністів у релігійному питанні було масове закриття православних храмів. Більшовики знімали з церков дзвони, а самі храми руйнували або перетворювали їх на музеї, школи, гуртожитки, склади, клуби та інше. Ця кампанія мала сумні наслідки. За менш ніж два десятиліття радянської влади в Україні залишилося лише 9% храмів, порівняно з дореволюційним часом. (9% – це означає, що на 100 церков, які були в Україні до революції, за радянської влади вціліло всього 9).

Радянська влада розпочала активну атеїстичну пропаганду серед населення. Було утворено громадську організацію «**Союз безбожників СРСР**», яка на сторінках своєї газети «**Безбожник**» висвітлювала нове світобачен-

ня та інформувала населення про боротьбу з Церквою. Численні агітаційні бригади їздили містами і селами, розповідаючи всім, що Бога немає. У країні масово друкувалися й розповсюджувалися плакати антирелігійного змісту. У радянських школах вчителі формували в дітей негативне уявлення про релігію. Дітей вчили, що Бог – це вигадка, а церква – пережиток минулого, і в світлому майбутньому, радянському суспільству будуть не потрібні послуги Церкви.

Руїни Миколаївської церкви в Харкові

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Атеїзм – відсутність віри в будь-яких богів.

Релігія – сукупність вірувань і віровчень у суспільстві, яка передбачає спосіб життя і поведінку людей, дотримання ними звичаїв і обрядів.

Священник – служитель церкви.

«Союз безбожників СРСР» – громадська організація СРСР, метою якої була атеїстична пропаганда та боротьба з Церквою.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із листа Володимира Леніна до членів Політбюро (19 березня 1922 року)

«...Ми повинні провести вилучення церковних цінностей із самою скаженою і нещадною енергією, не зупиняючись перед придушенням жодного опору... Нам необхідно провести вилучення церковних цінностей найрішучішим і найшвидшим чином, щоб забезпечити собі фонд у кілька сотень мільйонів золотих рублів (треба згадати гігантські багатства деяких монастирів і лавр). Без цього ніяка державна робота взагалі, ніяке господарське будівництво зокрема ... абсолютно немислимі.»

ЗАПИТАННЯ

1. Що таке атеїзм?
2. Що робили більшовики з церковним майном?
3. Як відносилася радянська влада до духовенства?
4. Що робили більшовики з храмами?
5. Яку антирелігійну організацію було створено в СРСР?
6. Як називалася газета цієї організації?
7. Чому вчили агітатори-атеїсти?
8. Яке уявлення в дітей про Церкву формувала радянська школа?
9. Опрацювавши історичне джерело, розкажіть, де радянська влада збиралася дістати кошти?

ЗАВДАННЯ

1. Складіть речення із запропонованих слів: влада, відбирала, Радянська, майно, руйнувала, священників, храми, церковне, переслідувала.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Після приходу до влади більшовики почали боротьбу з православною церквою. Вже в 1918 році ними були встановлені пам'ятники Іуді Іскаріоту, тому, хто продав Ісуса Христа за 30 срібників. Один із радянських лідерів, Лев Троцький, відкриваючи перші постаменти, наголошував на тому, що Іуда першим зрозумів неправильність християнства і знайшов сили скинути з себе ці ланцюги. За словами Троцького, по всьому світу будуть встановлюватися пам'ятники першому революціонеру – Іуді Іскаріоту.

До речі, ці пам'ятники стояли недовго. У Козлові (нині Мічуринськ), не дивлячись на велику кількість червоноармійців у місті, у першу ж ніч гіпсовий постамент Іуді був розбитий. У Свіяжську постамент безслідно зник через два тижні. Схожа доля була і в інших пам'ятників.

ТЕМА 4

ЗДОБУТКИ І ВТРАТИ ІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ

На минулому уроці ви дізналися про боротьбу радянської влади з Церквою. Пригадайте, що таке атеїзм? Що робили більшовики з церковним майном? Що робили більшовики з храмами? Яку антирелігійну організацію було створено в СРСР? Чому вчили агітатори-атеїсти? Яке уявлення в дітей про Церкву формувала радянська школа?

На цьому уроці ви дізнаєтеся про масштабне будівництво промислових підприємств в СРСР, яке більшовицька партія назвала індустріалізація.

Радянська держава поступово відроджувалася після воєнних дій 1917-1920 років. Були відновлені дореволюційні заводи та фабрики. Але цього було недостатньо, СРСР суттєво відставав від провідних країн у виробництві електроенергії, сталі, вугілля, нафти тощо.

Незадовільний темп розвитку народного господарства СРСР був головним питанням на XIV (14) з'їзді ВКП(б), який відбувся у **грудні 1925 року**. **ВКП(б)** – це офіційна назва партії більшовиків – **Всесоюзна комуністична партія (більшовиків)**. На цьому з'їзді було проголошено курс на індустріалізацію. **Індустріалізація** – це прискорене будівництво заводів, фабрик, шахт, електростанцій та інших промислових підприємств.

Будівництво заводів і фабрик тривало цілодобово. Робітники працювали по змінах. Багато з них хворіли, недоїдали, фізично виснажувалися. Це зумовлювало низьку якість здійснених робіт, аварії на підприємствах, травми та смерті на виробництві.

Незважаючи на велику кількість суперечливих моментів, індустріалізація мала разючі наслідки. Промисловий потенціал України в сім разів зріс у порівнянні з довоєнним часом (з 1913 роком). У період першої п'ятирічки (1928-1932 роки) із 1500 великих промислових підприємств, які будувалися на території Радянського Союзу, 400 було зведено в Україні. Серед них такі промислові гіганти, як **Дніпровська гідроелектростанція** (Дніпрогес),

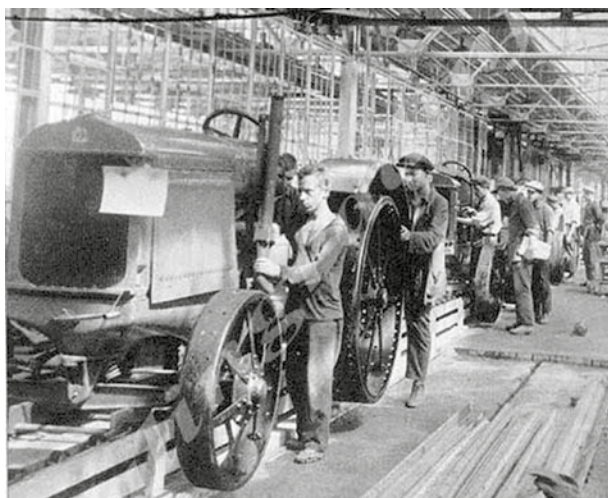
Харківський тракторний завод (ХТЗ), Краматорський машинобудівний завод, металургійні заводи в Запоріжжі («Запоріжсталь»), Кривому Розі («Криворіжсталь»), Маріуполі («Азовсталь») та інші.

На будівництві ДніпроГЕСу

Серед відбудованих підприємств відновили свою роботу **Луганський паровозобудівний завод, металургійні заводи в Дніпропетровську** (нині – Дніпро), **Макіївці** та інші.

Промислові новобудови створювалися, як правило, на **Донбасі, Придніпров'ї** та великих містах – **Києві, Харкові, Одесі**. Індустріалізація практично не торкнулася **Правобережної України**, де більшість населення була зайнята у сільському господарстві.

Продукція Харківського тракторного заводу

У роки індустріалізації виникли нові галузі в харчовій промисловості – маргаринова, молочна, маслоробна, хлібопекарська. Було побудовано нові цукрові заводи, взуттєві фабрики з конвеєрним виробництвом, трикотажні фабрики, на яких виготовлявся різноманітний одяг.

У період індустріалізації масштабним стало соціалістичне змагання, яке згодом перетворилося в ударницький рух.

У **1935 році** молодий донбаський шахтар **Олексій Стаханов** видобув за одну зміну 102 тонни вугілля, чим перевищив норму в 14 разів. Всю країну охопив **стаханівський рух** – робітники багатьох підприємств змагалися за кращі показники у виробництві.

Олексій Стаханов у шахті

За роки індустріалізації ціною трудових зусиль та величезних втрат українського народу було створено потужну промислову базу, яка перетворила нашу Батьківщину в промислово розвинуту країну.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

ВКП(б) – Всесоюзна комуністична партія (більшовиків).

Індустріалізація – прискорене будівництво заводів, фабрик, шахт, електростанцій та інших промислових підприємств.

Стаханівський рух – змагання робітників за кращі показники у виробництві.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із виступу Йосипа Сталіна на конференції працівників соціалістичної промисловості (4 лютого 1931 року)

«...Ми відстали від передових країн на 50-100 років. Ми повинні пробігти цю відстань за десять років. Або ми зробимо це, або нас зімнуть... Максимум за десять років ми повинні пробігти ту відстань, на яку ми відстали від передових країн капіталізму...

Для цього є в нас всі об'єктивні можливості. Бракує тільки уміння використовувати по-справжньому ці можливості. А це залежить від нас. Тільки від нас!»

ЗАПИТАННЯ

1. Що таке індустріалізація?
2. У якому році було проголошено курс на індустріалізацію країни?
3. Як жилося робітникам на будівництві промислових підприємств?
4. Які промислові підприємства були побудовані в Україні?
5. У яких регіонах і містах зводили промислові новобудови?
6. Які нові галузі промисловості виникли в Україні в роки індустріалізації?
7. Що вам відомо про стаханівський рух?
8. Опрацювавши історичне джерело, розкажіть, за скільки років радянська влада намагалася подолати відставання від передових країн у промисловості?

ЗАВДАННЯ

1. Опрацювавши текст, випишіть у зошит промислові підприємства, які були побудовані в Україні в роки індустріалізації.
2. Заповніть таблицю:

№ п/п	Місто	Назва промислового підприємства

ЦІКАВО ЗНАТИ

Одним із символів радянської індустріалізації є ДніпроГЕС. Електростанція побудована в Запоріжжі. Будівництво розпочалося в 1927 році й тривало 5 років. На той час це була найбільша гідроелектростанція в Європі.

При будівництві ДніпроГЕСу було затоплено 16 тисяч гектарів землі, на яких розміщувалися селища, луки, поля, ферми тощо. 14 населених пунктів було затоплено повністю, знесено більше 4 тисяч дворів. Громадяни, які внаслідок будівництва втратили майно, отримали грошову компенсацію від держави.

На будівництві не вистачало техніки. Умови праці були важкими. Робітники місили бетон ногами. Місце в гуртожитках не вистачало. Спали по черзі.

ДніпроГЕС

ТЕМА 5

НАСИЛЬНИЦЬКА КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ НА СЕЛІ

Минулого разу ви вивчали про здобутки і втрати індустріалізації. Пригадайте, що таке індустріалізація? У якому році в СРСР було проголошено курс на індустріалізацію? Які промислові підприємства були побудовані в Україні? У яких регіонах і містах зводили промислові новобудови? Покажіть їх на карті? Що вам відомо про стаханівський рух?

На наступному уроці ви дізнаєтеся про примусову колективізацію українського села.

У 1927 році більшовики проголосили курс на колективізацію. **Колективізація** – це об'єднання селянських дворів із землею, худобою та інвентарем у великі колективні господарства – **колгоспи**. Головною метою колективізації було викачування продуктів харчування із села за низькими цінами.

У **1929 році** Комуністична партія оголосила суцільну колективізацію. Українці не поспішали записуватися до колгоспів. Селян силоміць заганяли в колгоспи, а тим, хто відмовлявся, місцеві партійні діячі відкрито погрожували переслідуваннями. У **1929-1930 роках** у селян забирали в колгоспи землю, реманент, велику рогату худобу, коней, птицю. Звичайно, люди не хотіли віддавати власну живність, тому почали її продавати або забивати, ховали або псували сільськогосподарський інвентар. За ці роки в Україні поголів'я худоби скоротилося вдвічі.

Колгоспники орють землю (Донецчина, 1930 рік)

Щоб спрямувати селян у колгоспи, радянська влада вирішила знищити найзаможніший прошарок селянства, яких зневажливо назвали куркулями. **Куркулі** – це господарі, які зранку до ночі тяжко працювали на власних полях і мали гарні врожаї. Куркулів арештовували й відправляли до тюрем і таборів, часто їх разом із сім'ями висилали за межі України. Будинки, господарські будівлі, земля, худоба, зерно та реманент куркулів переходили до колгоспів.

Розкуркулена сім'я (Донецчина, 1930 рік)

У відповідь на суцільну колективізацію та розкуркулення в Україні почалися селянські заворушення. Селяни, озброєні палицями, вилами, сокирами, а іноді й вогнепальною зброєю, нападали на міліціонерів та представників радянської влади. Масовими антиколгоспні виступи були на сході **Волині, Поділля, Черкащині, Дніпропетровщині та Сумщині**. У цих регіонах повсталим селянам вдавалося взяти під контроль навіть невеликі міста. У деяких районах повстанці не тільки ліквідували колгоспи, але й піднімали антибільшовицькі лозунги «**Геть радянську владу, хай живе Народна Воля**». Особливо гострими були заворушення на **Сумщині**. Тут відбувалися справжні бої із загонами міліції. Повстанці створювали партизанські загони і протягом декількох місяців вели боротьбу з радянською владою.

Найбільше селянських заворушень припало на **березень 1930 року**. Саме в цей час в Україні відбулося близько 3 тисяч виступів, у яких взяло участь щонайменше 40 тисяч селян. Для придушення протестів влада, окрім міліції, залучала й Червону армію.

Повсталі селяни

Опір українського селянства змусив більшовиків пригальмувати темпи колективізації, але через півроку очільник СРСР, **Йосип Сталін**, наказав якнайшвидше створити колгоспи в Україні. Тепер більшовики звільняли колгоспників від сплати податків на домашню худобу, надавали їм пільги, забезпечували інвентарем тощо. Радянська влада у селах **створювала машинно-тракторні станції (МТС)**, які допомагали колгоспам обробляти землю.

До кінця **1932 року** переважна більшість українських селян вступила до колгоспів.

Трактор МТС обробляє колгоспне поле

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Колективізація – об'єднання селянських дворів із землею, худобою та інвентарем у великі колективні господарства.

Колгосп – колективне господарство.

Куркуль – заможний селянин.

МТС – машинно-тракторна станція.

ІМЕНА

Йосип Сталін – голова ВКП(б), очільник СРСР.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ**Із звіту Миколаївського виконкому про примусові методи хлібозаготівлі**

«... В окремих районах були випадки масових обходів дворів та трусів куркульських господарств з метою виявлення наявних хлібних ресурсів, і коли вони знаходилися, то ці лишки вилучалися у встановленому розмірі... Були випадки, коли міліція з допомогою бідноти виявляла лишки хліба у куркулів...»

Були випадки, коли ... у куркулів брали спеціальні підписки про обов'язкову здачу ними лишків хліба державі, з оголошенням, що у випадку нездачі вони будуть вважатися ворогами радянської влади... Були випадки арештів та тримання під вартою по декілька днів тих з куркулів, які відмовлялися від здачі хліба...»

ЗАПИТАННЯ

1. Що таке колективізація?
2. У якому році більшовики оголосили суцільну колективізацію країни?
3. Що переходило у власність колгоспу після вступу до нього селянина?
4. Хто такі куркулі?
5. Як боролася радянська влада з куркулями?
6. Як селяни України протестували проти колективізації?
7. У якому році відбулося найбільше селянських заворушень в Україні?
8. Коли переважна більшість українських селян вступила до колгоспів.
9. Опрацювавши історичне джерело, поясніть, як радянська влада вимагала хліб в українських селян.

ЗАВДАННЯ

1. Знайдіть на карті наступні регіони: Волинь, Поділля, Черкащина, Дніпропетровщина, Сумщина.
2. Розташуйте в хронологічній послідовності історичні події: нова економічна політика СРСР, суцільна колективізація українських селян, утворення СРСР.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Під час колективізації активно відбувалося «розкуркулення» селян. Йосип Сталін поставив завдання ліквідувати заможне селянство України. За роки колективізації у куркулів було відібрано близько 200 тисяч господарств разом із землею, будинками і майном. Більше мільйона осіб із куркульських сімей було заслано на холодну Північ та далекий Сибір. Їх називали «спецпереселенцями» і використовували на найважчих роботах. Багато з них, не витримуючи нелюдських страждань та суворого клімату, помирали. Серед них чимало було дітей та літніх людей.

Плакати 30-их років із закликами боротьби проти куркулів

ТЕМА 6

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РОКІВ В УКРАЇНІ

На минулому уроці ви дізналися про насильницьку колективізацію українського села. Пригадайте, що таке колективізація? У якому році більшовики оголосили суцільну колективізацію? Що переходило у власність колгоспу після вступу селянина до нього? Хто такі куркулі? Як боролася радянська влада з куркулями? Як селяни України протестували проти колективізації? Коли відбулося найбільше селянських заворушень в Україні? У якому році більшість селян записалася до колгоспів.

На цьому уроці ви дізнаєтеся про страшну трагедію українського народу – голодомор, який відбувся у 1932-1933 роках.

Суцільна колективізація призвела до різкого занепаду в Україні виробництва хліба. У колгоспах панувала безгосподарність. Селяни не хотіли працювати за безцінь – трудодні. **Трудодні** – це оплата праці в колгоспі, за якими у кінці року працівникам видавали зерно. У **1932 році** керівництво СРСР збільшило для України план хлібозаготівель. Їм вдалося витиснути із селян 132 мільйони пудів хліба. Це було менше половини запланованого.

Невиконання плану хлібозаготівель у Москві розглядалося як саботаж. **Саботаж** – це навмисний зрив роботи, прихована протидія. Восени **1932 року** в Україні було введено надзвичайний стан. Для вилучення українського хліба залучалися загони міліції та місцеві більшовики-активісти. Комуністична партія перед ними поставила завдання: вилучити хліб за будь-яку ціну. У колгоспів забиралося зерно, яке залишалося на майбутній посів та харчування худоби. Селяни почали приховувати свої запаси, але по дворах ходили спеціальні комісії й влаштовували обшуки. Вони зривали підлогу, ламали печі, залазили в колодязі, шукали у скиртах сіна, димарях, садках, землі тощо. Знайдене зерно відбирали. Також забирали запаси будь-якої їжі: сухарів, картоплі, сала, солінь, фруктової сушні, цибулі, буряків, тощо.

Відібране зерно у селян (Херсонщина, 1932 рік)

Під час голоду в Україні керівництво СРСР прийняло закон «Про охорону державного майна», за яким за крадіжку колгоспного майна передбачалася найвища міра покарання – розстріл або позбавлення волі терміном не менше 10 років. За півкишені зерна, принесеного з поля голодуючій сім'ї, селянина карали до багатьох років позбавлення волі в таборах. Рідко хто звідти повертався. У народі цей драконівський акт назвали **«законом про п'ять колосків»**.

Жертви голодомору на вулицях Харкова (1933 рік)

В **1932-1933 роках** розпочався **голод** в Україні. Люди їли все, що можна було жувати. Робили страви (якщо це можна так назвати) із коріння трав, листя, гнилих буряків, лушпиння картоплі. Варили і їли сирими квіти акації, кульбаби, реп'яхи, проліски тощо. Облушені качани кукурудзи товкли, перетирали з бур'янами і з цього місива варили супи та пекли млинці. З макухи та кропиви або подорожника пекли млинці – «маторженики». Хліб пекли із суміші подрібненої соломи, потовченої кори дерев та лушпиння картоплі. Такі страви неможливо було розжувати й перетравити, тому в людей боліли животи, розпухали ноги, тріскалася шкіра. Люди у страшних муках вмирили. Гинули цілими родинами і селами. Були зафіксовані випадки людодства та труподства. Батьки, прагнучи врятувати дітей від голодної смерті, везли їх у міста і там залишали в установах, лікарнях, на вулицях і біля дитячих будинків.

Голодуючі діти

Керівництво Радянського Союзу не визнавало голоду в Україні і не приймало міжнародної допомоги.

У 1932-1933 роках радянською владою було організовано голодомор в Україні. Голодомор – це штучне створення масового голоду. За різними даними, втрати України від голодомору в 1932-1933 роках становили **від 4 до 10 мільйонів безневинних людей.**

Збір мерзлої картоплі на колгоспному полі (Донеччина, 1933 рік)

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Трудодень – оплата праці в колгоспі, за якою працівники отримували зерно в кінці року.

Саботаж – навмисний зрив роботи, прихована протидія.

Голодомор – штучне створення масового голоду.

1932-1933 роки – організований радянською владою голодомор в Україні.

● З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із повідомлення англійських дипломатів (1932 рік)

«Становище в Україні очевидно неблагополучне. Сільське господарство не виправдало сподівань, тож відчувається гостра нестача продовольства... Сільським трудівникам випала справді гірка доля: врожай відбирають ... прирікаючи їх на голод. Промислових і продовольчих товарів дуже мало. Великі території майже безлюдні, земля не обробляється або обробляється погано й заростає бур'янами. До того ж унаслідок вивезення куркулів село втратило найенергійнішу та найпрацьовитішу частину населення.»

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ**Зі спогадів Василя Григоровича Кулинича про голодомор**

«...Першим помер старший брат Іван. Мати покликала мене і попросила принести води. Коли я приніс, вона вже була мертва. Вдома ми були одні, бо батько пішов у Кременчук обміняти одержину на шматок хліба. Я дуже плакав і виглядав батька... Батько повернувся з міста, побачив померлих, взяв підводу і повіз їх на кладовище – по дорозі з дворів виносили померлих і складали на підводу. А мені показав і сказав: «Запам'ятай, сину, де поховані мати і брат».

Для померлих викопували загальну яму і клали по 4-5 чоловік, тоді присипали землею і знову клали 4-5 чоловік. В основному вмирили діти і люди похилого віку...»

Зі спогадів Ганни Василівни Мокрої про голодомор

«...В день помирало по 40 чоловік. Їх скидали на підводу, яка їздила селом, і відвозили до спільної ями. Інколи люди були ще живими, але на це ніхто не звертав уваги... В селі не залишилося жодної кішки чи собаки...»

ЗАПИТАННЯ

1. Чому в Україні було введено надзвичайний стан?
2. Хто вилучав зерно в селян?
3. Де шукали в селян продукти харчування?
4. Що відбиралося в українських селян?
5. Що їли голодуючі селяни?
6. Що таке голодомор?
7. Хто організував голодомор в Україні?
8. У якому році був голодомор в Україні?
9. Скільки померло безневинних людей в Україні в роки голодомору?
10. Опрацювавши історичні джерела, поясніть, чому становище українських селян було жалюгідним?

ЗАВДАННЯ

1. Визначте століття та його половину організації більшовиками голодомору в Україні.

2. Розташуйте в хронологічній послідовності історичні події: суцільна колективізація українських селян, утворення СРСР, голодомор 1932-1933 років.

ЦІКАВО ЗНАТИ

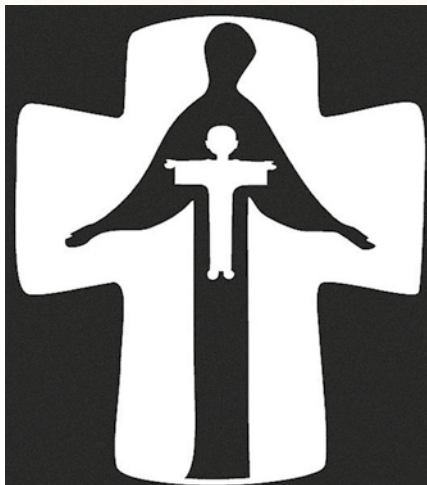
Коли дослідники говорять про Голодомор в Україні, вони мають на увазі період з квітня 1932 по листопад 1933 років. Пік голодомору прийшовся на весну 1933 року. В Україні тоді від голоду вмирало 17 людей щохвилини, більше 1 тисячі – щодня, майже 25 тисяч осіб – кожного дня.

Найбільше постраждали від голодомору колишні Харківська та Київська області (теперішні Полтавська, Сумська, Харківська, Черкаська, Київська та Житомирська області). На ці регіони припадає 52% загиблих. Смертність населення у цих областях перевищувала середній рівень у 8-9 разів.

У Вінницькій, Одеській, Дніпропетровській областях рівень смертності був вищий у 5-6 разів, на Донбасі – в 3-4 рази. Голод охопив весь Центр, Південь, Північ і Схід України.

Точно порахувати кількість померлих неможливо. Ця цифра коливається від 4 до 10 мільйонів. Деякі дослідники, враховуючи непрямі жертви (внаслідок виснаження організму, хвороб, кишкових отруєнь, арештів, самогубств), називають 14 мільйонів безневинних українців.

В Україні День пам'яті жертв Голодомору відзначається в четверту суботу листопада.

Емблема жалобних заходів за жертвами Голодомору

ТЕМА 7

МАСОВІ РЕПРЕСІЇ В УКРАЇНІ

Минулого разу ви дізналися про Голодомор в Україні. Пригадайте, чому в Україні було введено надзвичайний стан? Хто вилучав зерно в селян? Де шукали в селян продукти харчування? Що відбирали в українських селян? Що їли голодуючі селяни? Що таке голодомор? Хто організував голодомор в Україні? У якому році був голодомор в Україні? Скільки померло безневинних людей в Україні в роки голодомору?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про організовані більшовицькою владою репресивні заходи проти мешканців України.

Репресії – це переслідування владою громадян, які не згодні з її політикою. Вони відбуваються у вигляді безпідставних звинувачень, арештів, засуджень на різні терміни та розстрілів.

У Радянському Союзі організатором масових репресій був голова ВКП(б) **Йосип Сталін**. Він вважав, що без репресій неможливо побудувати соціалістичну країну. Працівники НКВС (міліції) за найменшої підозри чи наклепу арештовували людей і, використовуючи фізичні методи впливу на допитуваних, вибивали в них потрібні свідчення. Більшість затриманих, не витримуючи знущань і тортур, визнавали себе винними в скоєнні неіснуючих злочинів, давали неправдиві свідчення проти знайомих і навіть рідних.

В Україні репресії розпочалися в **1928 році**. До суду були притягнуті фахівці вугільної промисловості. Їх за вигаданими матеріалами звинуватили в спробах зриву індустріалізації та послабленні військової могутності СРСР. 11 арештантів засудили до розстрілу, решту до різних строків ув'язнення.

У цей час більшовики розпочали боротьбу з політичними противниками. У **1930 році** відбувся суд за сфабрикованою справою «**Спілка визволення України**». На лаві підсудних опинилися науковці, лікарі, вчителі, письменники, священники та студенти. Їх звинуватили у співпраці з розвідками чужоземних країн, у намаганнях відокремити Україну від СРСР, у спробах замаху на Йосипа Сталіна. З часом до цієї справи було притягнуто близько 5 тисяч осіб. За цією справою підсудних було ув'язнено до 10 років таборів.

*Судовий процес над членами «Спілки визволення України»
(Харків, 1930 рік)*

Найбільш масштабні репресії в Україні відбулися в **1937 році**. Судили діячів комуністичної партії, командирів армії, керівників промисловості, працівників сільського господарства, освіти тощо. У цей час були репресовані всі обласні керівники більшовицької партії в Україні. Жертвами сталінських репресій в **1933-1938 роках** в Україні стало **360 тисяч громадян**.

У країні панувала атмосфера страху, недовіри та доносів. Громадяни боялися спілкуватися між собою. За анонімним доносом людину могли арештувати. Суди не встигали розглядати справи. Рішення про страту приймали так звані «трійки» у складі обласного керівника більшовицької партії, начальника міліції області та прокурора області. Кошовий отаман Кость Гордієнко

Конвоювання засуджених

Мільйони засуджених відправляли у виправно-трудові табори. Там у сурових умовах їх використовували на найтяжчих роботах. Багато українців померли в таборах або повернулися додому з підірваним здоров'ям.

Робота ув'язнених

Всіх засуджених оголошували «**ворогами народу**». Їх найближчих родичів (дружин, чоловіків) та дітей радянська влада переслідувала: виселяла з будинків, позбавляла роботи, змушувала дітей відрікатися від батьків тощо.

За підрахунками дослідників, від сталінських репресій в СРСР постраждало від 50 до 80 мільйонів осіб, з яких близько 40 мільйонів людей померло або було розстріляно в таборах.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Репресії – переслідування владою громадян, які не згодні з її політикою.
«Спілка визволення України» – сфальсифікована справа проти української інтелігенції.

1937 рік – час найбільших репресій в Україні.

ІМЕНА

Йосип Сталін – організатор голодомору та масових репресій в Україні.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Андрій Микулин про побут в'язнів в книзі «Концентраційні табори в Радянському Союзі»

«Ув'язнені мешкають у бараках по 200-300 осіб... У бараках збудовано двоповерхові нари... Постелі не видають. Замість постелі вживають сухий мох, прикритий мішками. Серед бараку стоїть декілька довгих столів та лавок.

Зимом бараки опалюють печами, зробленими в'язнями із залізних бочок... Через те, що бараки дерев'яні, вони всі переповнені блохами. Блохи та комарі – це страждання для в'язнів. На далекій півночі, серед боліт комарів незчисленна кількість і вони прямо загризають в'язнів...

Крім особистого одягу та посуду (миски і ложки), інших речей в'язневі тримати заборонено...»

ЗАПИТАННЯ

1. Поясніть значення слова «репресії».
2. Хто був організатором масових репресій в СРСР?
3. У якому році розпочалися репресії в Україні?
4. Що вам відомо про справу «Спілки визволення України»?
5. На який рік припадають найбільш масштабні репресії в Україні?
6. Куди відправляли засуджених?
7. Що робили засуджені у виправно-трудовах таборах?
8. Яка доля чекала родичів «ворогів народу»?
9. Скільки людей постраждало від сталінських репресій в СРСР?
10. Опрацювавши літературне джерело, розкажіть про побут ув'язнених.

ЗАВДАННЯ

1. Випишіть значення поняття «репресії».
2. Складіть речення із запропонованих слів: Україні, в, репресій, масових, організатором, був, Сталін, Йосип.

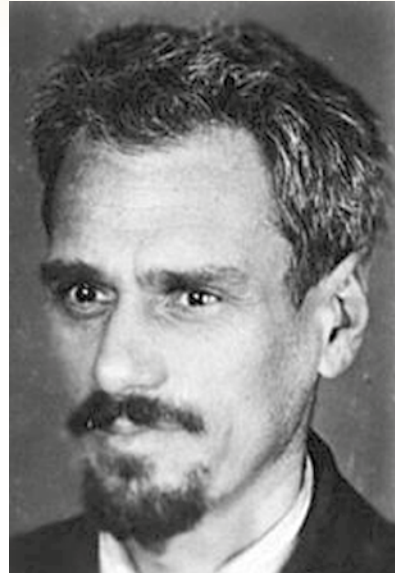
ЦІКАВО ЗНАТИ

У роки сталінського терору репресії торкнулися і тих українців, які працювали на зміцнення обороноздатності Радянського Союзу – вчених, інженерів, конструкторів, техніків. У СРСР у тюрмах існували науково-дослідні інститути та конструкторські бюро, у яких арештовані науковці розробляли різноманітні зразки військової техніки. Саме у таборах були сконструйовані радянські бомбардувальники Пе-2 і Ту-2, винищувач І-5 та паровоз «Фелікс Дзержинський». Такі «наукові центри» в народі називалися «шарагами». В одній із них декілька років працював легендарний український конструктор Сергій Корольов, який розробляв реактивні двигуни й установки. З часом він створить перший у світі космічний корабель.

Був засуджений за вигаданим звинуваченням і Юрій Кондратюк, який три роки працював інженером-конструктором у одному із табірних конструкторських бюро. Український винахідник розробив так звану «трасу Кондратюка», тобто маршрут космічних польотів на інші планети. Саме «трасою Кондратюка» у 70-их роках літали американські космічні кораблі «Апполон» на Місяць.

Сергій Корольов

Юрій Кондратюк

ТЕМА 9

ЛІКВІДАЦІЯ НЕПИСЬМЕННОСТІ ДОРΟΣЛИХ. РОЗВИТОК ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ У 30-40-ИХ РОКАХ ХХ (20) СТОЛІТТЯ

На минулому уроці ви дізналися про сталінські репресії. Пригадайте, що таке репресії? Хто був організатором масових репресій в СРСР? У якому році розпочалися репресії в Україні? Що вам відомо про справу «Спілки визволення України»? На який рік припадають найбільш масштабні репресії в Україні? Куди відправляли засуджених? Що робили засуджені у виправно-трудоx таборах? Яка доля чекала рідню репресованих осіб?

На сьогоднішньому уроці ви дізнаєтеся про розвиток освіти й культури в Україні в 30-40-их роках минулого століття.

На початку 20-их років у Радянському Союзі значна частина людей не вміла читати й писати, а успішний економічний розвиток СРСР був неможливий без освіти дорослого населення. Першочерговим завданням більшовиків була ліквідація неписьменності. Для боротьби з цим явищем створювалися школи лікнепу. **Лікнеп** – це скорочення від слів «ліквідація неписьменності». У цих закладах навчалися особи віком від 8 до 50 років. Хто не хотів вчитися, того змушували. У школах лікнепу вчителями були не тільки професійні педагоги, а й звичайні громадяни, які вміли читати й писати. Боротьба з неписьменністю мала вагомий результат. До **1939 року** лише 15% населення України віком до 50 років залишилося неписьменним.

У 30-40-их роках ХХ (20) століття в радянській Україні швидкими темпами розвивалася освіта. Більшовики розглядали школу як дієвий засіб впливу на дітей. У школах створювалися піонерські та комсомольські організації, які виховували у школярів більшовицькі ідеали та вірність Комуністичній партії.

У **1930 році** більшовицьке керівництво ухвалило постанову про обов'язкове чотирикласне навчання дітей. Було запроваджено школи трьох типів:

початкову (з чотирирічним терміном навчання), **неповну середню** (семирічну) та **середню** (десятирічну). У цей час в Україні працювало майже 22 тисячі шкіл, у яких навчалося близько 4,5 мільйонів дітей. Українські школи переважали, тобто українські діти навчалися рідною мовою.

Заняття в школі лікнепу

У школах не вистачало вчителів. Багатьох педагогів було репресовано. Також відчувалася нестача шкільних приміщень. Учні навчалися в три зміни, але радянська влада прискореними темпами будувала заклади освіти. Протягом **1933-1937 років** в Україні було збудовано майже 2 тисячі шкіл, і навчання в третю зміну було скасовано.

Урок фізкультури в школі (1937 рік)

Наприкінці 30-их років в школах України стало обов'язковим вивчення російської мови. На її освоєння виділялося 4-5 уроків у тиждень, а вивчення інших предметів істотно скорочувалося. У кінці 40-их років розпочалася русифікація української школи, а російська мова стала основним шкільним предметом для дітей.

У 30-40-их роках на нову сходинку в Україні піднялася наука. У цій галузі провідною установою стала Академія наук УРСР. У її лавах працювали видатні українські науковці: **Олександр Богомолець, Володимир Філатов, Євген Патон** та інші. У цей час широкого визнання набули твори українських письменників і поетів **Остапа Вишні, Павла Тичини, Володимира Сосюри** та інших. Успішно розвивалося кіномистецтво. Українське кіно збагатили роботи режисерів **Олександра Довженка, Івана Кавалерідзе та Ігоря Савченка**. Помітні здобутки були в образотворчому мистецтві, скульптурі та архітектурі радянської України.

Олександр Довженко на зйомках фільму «Земля» (1930 рік)

У 30-их роках більшовики визнали літературу й мистецтво однією із ділянок ідеологічної боротьби. Українську творчу інтелігенцію радянська влада жорстко переслідувала. Жертвами сталінського терору стали відомі українські літератори **Михайло Хвильовий, Борис Антоненко-Давидович, Михайло Ялович**, режисер **Лесь Курбас** та багато інших. За роки масових репресій жертвами більшовицького режиму стали близько 500 українських письменників.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Лікнеп – ліквідація неписьменності.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із постанови уряду УРСР та Центрального Комітету КП(б)У про обов'язкове вивчення російської мови в школах України (1938 рік)

«Нами відмічено, що внаслідок підривної роботи контрреволюційних і буржуазно-націоналістичних елементів, які орудують в наркоматі освіти УРСР і органах народної освіти, викладання російської мови в школах України поставлено незадовільно.

...Необхідність вивчення російської мови в школах України обумовлюється, по-перше, посиленням братерського зв'язку та єднання між українським і російським народами і народами Союзу РСР для їхнього подальшого господарського і культурного росту; по-друге, щоб сприяти дальшому вдосконаленню українських кадрів у галузі наукових і технічних знань; по-третє, щоб забезпечити необхідні умови для успішного несення усіма громадянами УРСР військової служби в рядах Червоної Армії та Військово-Морського Флоту.»

ЗАПИТАННЯ

1. Що таке лікнеп?
2. Неписьменні особи якого віку повинні були відвідувати школи лікнепу?
3. Навіщо в радянських школах створювалися піонерські та комсомольські організації?
4. Школи яких типів існували у СРСР?
5. У Радянському Союзі навчання в якій школі було обов'язковим?
6. Чому діти України навчалися в три зміни?
7. Вивчення якої мови стало обов'язковим у школах України?
8. Опрацювавши історичне джерело, розкажіть, як влада пояснювала введення російської мови в українські школи.
9. Скільки українських письменників було репресовано в роки сталінського режиму?

ЗАВДАННЯ

1. Опрацювавши текст, заповніть таблицю:

№ п/п	Прізвище, ім'я діяча	Сфера діяльності

ЦІКАВО ЗНАТИ

Існує легенда, що нібито в 1934 році в Парижі відбувся конкурс мов світу. На ньому фахівці мали визначити, яка з мов наймилозвучніша. На конкурсі зачитувалися тексти різними мовами. На українській мові зачитувалися вірші Тараса Шевченка. Виразність і мелодійність української мови була належно оцінена членами журі. Українська мова зайняла друге місце, поступившись лише італійській (за іншими даними українська мова поступилася французькій чи перській).

Український письменник Михайло Курдюк зазначав, що коли б конкурс відбувся на нейтральній території, наша солов'їна мова увінчалася б лаврами найдостойнішої. На думку багатьох дослідників, за граматичною досконалістю, виразністю звучання та мелодійністю, нашій мові рівних у світі немає.

ТЕМА 9

НАШ КРАЙ У 30-40-ИХ РОКАХ ХХ (20) СТОЛІТТЯ

З допомогою вчителя дайте відповіді на запитання та виконайте завдання

Орієнтовна схема роботи на уроці

Тематика	Запитання /завдання
Історико-просторове визначення місця вашого проживання	<ol style="list-style-type: none"> 1. У складі якої держави (яких держав) перебував ваш край у 30-40 роках ХХ (20) століття? 2. Покажіть на карті населений пункт, у якому ви проживаєте. 3. Як називалося ваше місто (село) у той час? 4. Яка кількість населення проживала у вашому місті (селі) у 30-40 роках ХХ (20) століття?
Історичні події того часу у вашому регіоні	<ol style="list-style-type: none"> 1. Які події відбувалися у 30-40 роках ХХ (20) століття у вашому краї? 2. Які історичні пам'ятники (місця) 30-40 років ХХ (20) століття розташовані у вашому регіоні?
Перебування історичних діячів у вашому краї	<ol style="list-style-type: none"> 1. Хто з відомих діячів перебував у вашому краї у 30-40 роках ХХ (20) століття? 2. З якими подіями пов'язана їхня діяльність? 3. Хто з місцевих мешканців приймав участь у важливих історичних подіях у 30-40 роках ХХ (20) століття? 4. Який внесок зробили вищезгадані діячі у розбудову України у 30-40 роках ХХ (20) століття? 5. Користуючись портретами діячів, опишіть їхню зовнішність.

УЗАГАЛЬНЕННЯ З РОЗДІЛУ

НАКАЗНИЙ ГЕТЬМАН ПАВЛО ПОЛУБОТОК

Після перемоги більшовиків на території України утвердилася радянська влада. Вона створила **Українську Соціалістичну Радянську Республіку (УСРР)** зі столицею в **Харкові**. **30 грудня 1922 року** було утворено **Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР)**, до складу якого й ввійшла радянська Україна.

У той час на території України панувала господарська розруха. Щоб покращити життя населення, більшовицька влада оголосила в **1921 році нову економічну політику**. Тепер селяни, заплативши податки, могли вільно продавати продукти харчування на ринках. Село відродилось, а його мешканці стали жити заможніше. У промисловості середні й дрібні заводи передавалися в оренду приватним підприємцям. Відкривалися приватні магазини, майстерні, цехи тощо. Рівень безробіття в країні знизився. Нова економічна політика тривала до **1928 року**, після цього СРСР взяв курс на індустріалізацію країни та колективізацію села.

Індустріалізація – це прискорене будівництво заводів, фабрик, шахт, електростанцій та інших промислових підприємств. У період першої п'ятирічки (**1928-1932 роки**) в Україні було побудовано близько 400 великих промислових підприємств, серед яких найбільш значимими були Дніпровська гідроелектростанція (**Дніпрогес**), Харківський тракторний завод (**ХТЗ**), Краматорський машинобудівний завод, металургійні заводи в Запоріжжі (**«Запоріжсталь»**), Кривому Розі (**«Криворіжсталь»**), Маріуполі (**«Азовсталь»**) та інші. У період індустріалізації масштабним стало соціалістичне змагання, яке згодом перетворилося в ударницький рух. Одним із лідерів цього руху був **Олексій Стаханов**.

У цей час більшовиками було оголошено курс на суцільну колективізацію села. **Колективізація** – це об'єднання селянських дворів із землею, худобою та інвентарем у великі колективні господарства – **колгоспи**. Селян силоміць заганяли в колгоспи, а тих, хто відмовлявся, більшовики переслідували, розстрілювали та відправляли в табори на далеку Північ та у Сибір. До кінця **1932 року** переважна більшість українських селян вступила до колгоспів.

Суцільна колективізація призвела до різкого занепаду в Україні виробництва хліба. У колгоспах панувала безгосподарність. У **1932 році** керівництво СРСР збільшило для України план хлібозаготівель. Для вилучення українського хліба залучалися загони міліції та місцеві більшовики-активісти. Вони забирали у селян запаси будь-якої їжі: сухарів, картоплі, сала, солінь, фруктової сушні, цибулі, буряків тощо. В **1932-1933 роках** в Україні розпочався

голод. Люди у страшних муках вмирили. Гинули цілими родинами і селами. **У 1932-1933 роках радянською владою було організовано голодомор** в Україні. **Голодомор** – це штучне створення масового голоду. За різними даними, втрати України від голодомору в **1932-1933 роках** становили **від 4 до 10 мільйонів** безневинних людей.

Протягом всього свого існування радянська влада вела непримиренну боротьбу з Церквою. Комуністи руйнували храми й монастирі, відбирали у них землі та приміщення. З церков вилучалися цінності та культові предмети, без яких проведення богослужінь ставало неможливим. Священників переслідували, арештовували і досить часто розстрілювали.

Більшовики переслідували всіх, кого підозрювали у неблагонадійності. До цих осіб застосовувалися **репресії**, які відбувалися у вигляді безпідставних звинувачень, арештів, засуджень на різні терміни та розстрілів. Організатором масових репресій у СРСР був **Йосип Сталін**. Найбільші репресії в Україні відбулися в **1937 році**. Судили діячів комуністичної партії, командирів армії, керівників промисловості, працівників сільського господарства, освіти. Засуджених оголошували **«ворогами народу»**. Їх найближчих родичів радянська влада виселяла з будинків, позбавляла роботи, змушувала дітей відрікатися від батьків тощо.

Не дивлячись на велику кількість негараздів у СРСР, більшовицькій владі вдалося побороти неписьменність у державі. Зокрема, станом на **1939 рік** лише 15% населення України віком до 50 років залишилося неписьменним. Прискореними темпами будувалися школи. Навчання дітей було обов'язковим. Протягом 30-их років українські діти навчалися рідною мовою, але поступово російська мова стала основним шкільним предметом у той час.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ

Виберіть правильний варіант відповіді:

1	Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) було утворено:	а) 30 грудня 1918 року;
		б) 30 грудня 1922 року;
		в) 30 грудня 1932 року..
2	Першою столицею радянської України було місто:	а) Харків;
		б) Київ;
		в) Львів.
3	Нова економічна політика тривала в СРСР:	а) з 1917 року по 1927 рік;
		б) з 1919 року по 1932 рік;
		в) з 1921 року по 1928 рік.

4	Індустріалізація – це:	а) виселення громадян за межі країни;
		б) прискорене будівництво промислових підприємств;
		в) об'єднання селян у колективне господарство.
5	Колективізація – це:	а) об'єднання селянських дворів із землею, худобою та інвентарем у колгоспи;
		б) боротьба селян проти більшовицької влади;
		в) соціалістичне змагання за більше виробленої продукції
6	Голодомор – це:	а) голод, викликаний неврожаєм;
		б) штучне створення масового голоду;
		в) відмова людей від вживання їжі.
7	Голодомор в Україні відбувся:	а) в 1925-1927 роках;
		б) в 1929-1931 роках;
		в) в 1932-1933 роках.
8	Репресії – це:	а) переслідування владою громадян;
		б) служба в лавах Червоної армії;
		в) добровільна участь у будівництві промислових підприємств СРСР.
9	Організатором голодомору та репресій в Україні був:	а) Християн Раковський;
		б) Йосип Сталін;
		в) Микола Скрипник.

10	Найбільш масовими репресії в Україні були в:	а) 1928 році;
		б) 1930 році;
		в) 1937 році.

ПЕРЕВІР СВОЇ ВМІННЯ

1. Уважно розгляньте радянські плакати 30-их років ХХ століття. (У перекладі з російської мови слово «кулак» означає куркуль). Зазначте, до чого вони закликають.

2. Опрацювавши уривок з історичного документа, визначте, про яку подію в ньому розповідається:

«Становище в Україні очевидно неблагополучне. Сільське господарство не виправдало сподівань, тож відчувається гостра нестача продовольства... Сільським трудівникам випала справді гірка доля: врожай відбирають ... прирікаючи їх на голод. Промислових і продовольчих товарів дуже мало. Великі території майже безлюдні ...»

3. Визначте, у якому столітті та його половині відбувся в Україні голодомор 1932-1933 років.

РОЗДІЛ IV

ЗАХІДНА УКРАЇНА У 30-40-их РОКАХ ХХ (20) СТОЛІТТЯ

ТЕМА 1

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У 30-их РОКАХ ХХ (20) СТОЛІТТЯ. СТАНОВИЩЕ НАРОДУ

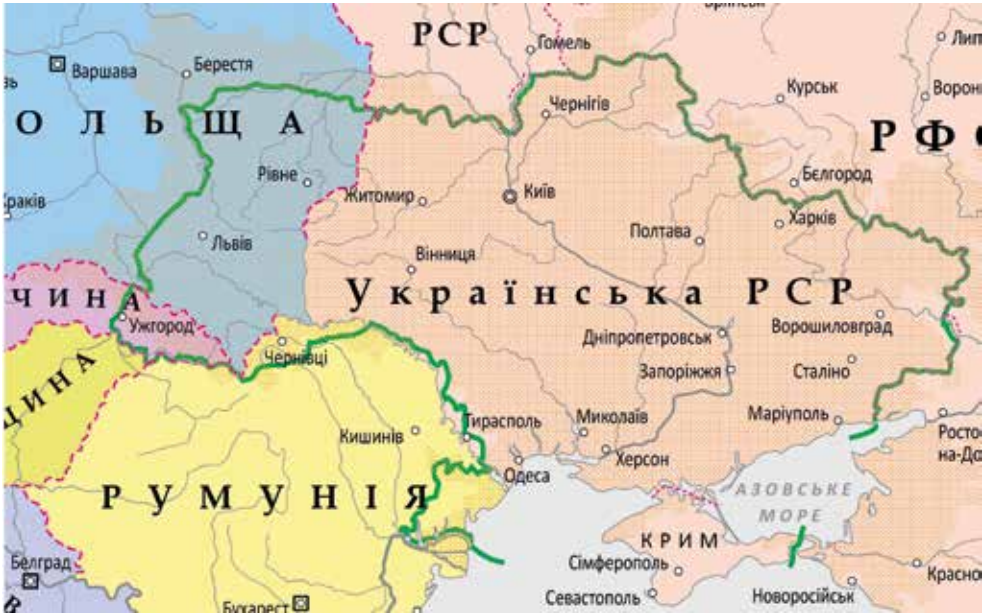
Діти! У цьому розділі ви дізнаєтеся про життя людей на західноукраїнських землях в 30-40-их роках минулого століття. Познайомитеся із такими подіями минулого нашого народу як утворення Карпатської України, приєднання до УРСР Східної Галичини та Північної Буковини. Ви дізнаєтеся про розвиток освіти й культури на західноукраїнських землях та про більшовицькі репресії в цих областях.

Сьогодні на уроці ви познайомитеся із життям українського народу на західноукраїнських землях у 20-30-их роках минулого століття.

Після Першої світової війни з розпадом могутніх імперій західноукраїнські землі були захоплені сусідніми державами. **Східна Галичина і Західна Волинь** відійшли до **Польщі**, **Північна Буковина** ввійшла до складу **Румунії**, а **Закарпаття** перебувало під владою **Чехословаччини**.

Польська держава категорично заборонила вживати на підвладній їй українській землі такі слова, як «Україна», «українець» та «український». Замість них було впроваджено давні терміни «русин» і «русинський». Керівники Польщі заявляли, що ніякого українського народу не існує. Розпочалося

примусове ополячення українського населення. В українських школах вивчення польської мови ставало обов'язковим. У багатьох школах вчителів-українців звільняли, а замість них брали на роботу поляків. За десять років польської влади кількість українських шкіл в Східній Галичині значно скоротилася – із 2 тисяч до 360, а на Західній Волині – з 400 до 4.

Західноукраїнські землі у складі інших держав

Національні утиски доповнювалися важким економічним становищем українців у Польщі. Уряд поділив країну на дві території: «Польщу А» та «Польщу Б». До другої відходили західноукраїнські землі. Територія Б повинна бути лише джерелом сировини, на ній не будувалися великі промислові підприємства. Тому серед українців було багато безробітних, а ті, хто працював, отримували мізерні зарплати.

У селі становище було зовсім нестерпним. Українським селянам не вистачало землі. Не дивлячись на мізерні наділи, їх обкладали великими податками. У цей же час полякам, які переселялися на західноукраїнські землі, влада виділяла землю в достатній кількості. Така політика призводила до посилення міжнаціональної ворожнечі. Українські робітники організовували страйки, а у селах частими стали антиурядові виступи. Польська влада за допомогою війська й поліції жорстоко придушувала повстання бунтівників.

Жителі **Північної Буковини** потрапили під владу **Румунії**. На цих землях одразу розпочалася насильницька румунізація. Всі українські школи були закриті. Назви населених пунктів і навіть прізвища українців перекладалися на румунську мову. Румунізація торкнулася й церковної служби.

Нафтова вишка у Биткові (Івано-Франківщина, 1930 рік)

Румунська влада не сприяла економічному розвитку Північної Буковини. Навпаки, промислове устаткування вивозилося з українських територій до Румунії. Селяни обкладалися непомірними податками, що було причиною бідності й злиденного життя українців.

Після Першої світової війни **Закарпаття** відійшло до **Чехословаччини**. Мешканці цього краю були у кращому положенні, ніж українці в СРСР, Польщі чи Румунії. На Закарпатті кількість українських шкіл збільшилася, діяли українські політичні партії, випускалися українські газети тощо.

У цьому регіоні влада будувала дороги, мости, здійснювала електрифікацію краю. Чехословацький уряд відібрав у поміщиків землю, поділив її на дрібні частини й продав селянам. Але всім землі не вистачило. Більшість селян бідувала. У цьому краї влада не будувала промислові підприємства, пояснюючи це тим, що на Закарпатті не вистачає кваліфікованих робітників.

Сільське обійстя на Закарпатті (1930 рік)

Східна Галичина та Західна Волинь – західноукраїнські землі, які в 30-их роках входили до складу Польщі.

Північна Буковина – західноукраїнська земля, яка в 30-их роках входила до складу Румунії.

Закарпаття – західноукраїнська земля, яка в 30-их роках входила до складу Чехословаччини.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Зі сторінок буковинської газети «Боротьба»

«... Міністерство освіти (Румунії) відповіло категоричною відмовою на колективне прохання українських сіл Буковини відкрити в країні школи з українською мовою навчання. Клопотання підписали 40 тисяч виборних від селян.

У зв'язку з цим міністерство освіти заявляє, що на всі нові клопотання в цій справі відповіді не буде...»

ЗАПИТАННЯ

1. У складі якої держави опинилася Східна Галичина та Західна Волинь?
2. Чому поляки забороняли використовувати слова «Україна», «українець» та «український»?
3. Чому закривалися українські школи?
4. Як жилося українським селянам в Польщі?
5. До якої держави відійшла Північна Буковина?
6. Наведіть приклади насильницької румунізації українців Північної Буковини.
7. У складі якої держави опинилося Закарпаття?
8. Які заходи здійснював чехословацький уряд на Закарпатті?
9. Опрацювавши історичне джерело, поясніть дії румунської влади щодо потреб українського населення Буковини.

ЗАВДАННЯ

1. Продовжте речення:
У 30 роках минулого століття західноукраїнські землі...
2. Заповніть таблицю, вписавши держави, до складу яких ввійшли українські землі:

Західноукраїнські землі в 30-их роках ХХ (20) століття	
Східна Галичина	
Західна Волинь	
Північна Буковина	
Закарпаття	

ЦІКАВО ЗНАТИ

Українцям важко жилося під владою Польщі та Румунії. Багато з них покинули рідну землю й перебралися за океан, в Канаду та Сполучені Штати Америки. Інші стали на шлях боротьби проти іноземних порядків. Початком протестних акцій можна вважати 20-тисячний мітинг українців у Львові на початку 20-их років минулого століття. На ньому галичани проголосили клятву: «Ми, український народ, клянемося, що ніколи не погодимося на панування Польщі над нами й кожна нагоду використаємо, щоб ярмо неволі із себе скинути та злучитися з цілим великим українським народом в одній, незалежній, соборній державі».

Боротьбу українців у Польщі таємно підтримувала радянська Україна. УРСР, із дозволу Москви, щорічно витрачала сотні тисяч золотих карбованців на діяльність різноманітних культурно-просвітницьких та політичних організацій, наукових товариств, музеїв, українських приватних шкіл, українських газет і журналів тощо.

ТЕМА 4

АВТОНОМІЯ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ. ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ. АВГУСТИН ВОЛОШИН

На минулому уроці ви дізналися про життя людей на західноукраїнських землях у 30-их роках минулого століття. Пригадайте, у складі якої держави опинилася Східна Галичина та Західна Волинь? Чому поляки забороняли використовувати слова «Україна» та «український»? Чому закривалися українські школи? До якої держави відійшла Північна Буковина? Наведіть приклади насильницької румунізації українців Північної Буковини. У складі якої держави опинилося Закарпаття? Які заходи здійснював чехословацький уряд на Закарпатті?

На цьому уроці ви дізнаєтеся про проголошення незалежності Карпатської України.

До складу Чехословаччини входило українське **Закарпаття**. Восени **1938 року** розпочалася криза чехословацької державності. Частину її земель анексувала фашистська Німеччина. **Анексія** – це насильницьке приєднання державою всієї або частини території іншої країни.

Мешканці Закарпаття почали вимагати від чехословацького уряду власної автономії. **Автономія** – це право самостійного управління у певній частині держави.

У **жовтні 1938 року** було сформовано уряд Закарпаття, який очолив відомий педагог і політичний діяч Закарпаття **Августин Волошин**.

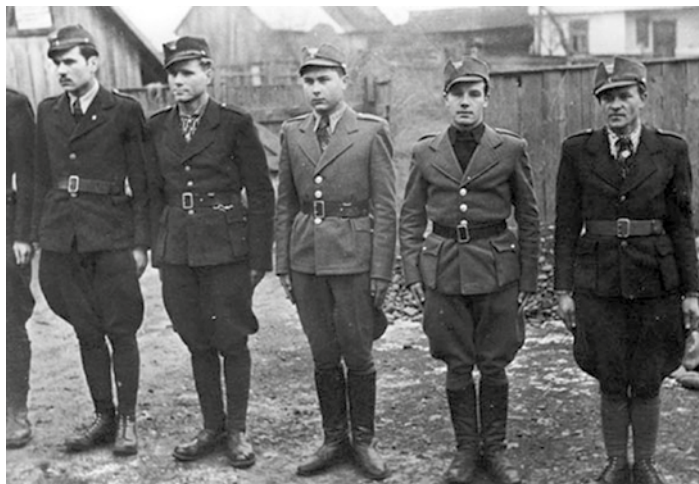
Уряд Августина Волошина провів декілька реформ. Було здійснено українізацію навчальних закладів та переведено на українське ділове мовлення місцеву владу. Закрито всі осередки комуністичної партії на Закарпатті. Створено збройні сили – **Карпатську Січ**.

Августин Волошин

Історія України

Виникнення автономії на Закарпатті викликало піднесення в інших західноукраїнських землях. Багато патріотично налаштованих українців із Галичини переходили кордон і записувалися до лав Карпатської Січі.

Вояки Карпатської Січі

У цей час за рішенням міжнародного суду західна частина території Закарпаття була передана **Угорщині**. Найбільші міста цього регіону – **Ужгород, Берегове, Мукачево** відійшли **Угорщині**. Столицею Карпатської України стало місто **Хуст**.

Герб Карпатської України

Через декілька місяців угорська армія розпочала наступ на решту земель Закарпаття. Під обстрілами угорських гармат **15 березня 1939 року Сейм Карпатської України проголосив незалежність своєї держави**. Депутати Сейму проголосили:

- офіційна назва незалежної держави – **Карпатська Україна**;
- державною мовою Карпатської України є українська мова;
- Карпатська Україна – це республіка на чолі з президентом;
- державним гімном обрано твір Павла Чубинського «Ще не вмерла України»;
- кольорами державного прапора визначено синій та жовтий.

Президентом Карпатської України було обрано **Августина Волошина**.

Упродовж 15-17 березня 1939 року 5-тисячна «Карпатська Січ» відчайдушно чинила супротив переважаючій 40-тисячній угорській армії. Закарпаття було окуповане Угорщиною. Августин Волошин разом із урядом Карпатської України виїхав за кордон.

Проголошення незалежності Карпатської України мало велике історичне значення і свідчило про прагнення населення краю жити у власній самостійній українській державі.

Угорська військова техніка на вулицях Хусту (березень 1939 року)

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Анексія – насильницьке приєднання державою всієї або частини території іншої країни.

Автономія – право самостійного управління у певній частині держави.

Сейм – парламент, вищий законодавчий орган держави.

Карпатська Січ – збройні сили Карпатської України.

Хуст – столиця Карпатської України.

15 березня 1939 року – проголошення незалежності Карпатської України.

ІМЕНА

Августин Волошин – президент Карпатської України.

ЗАПИТАННЯ

1. Що таке автономія?
2. Хто очолив автономний уряд Закарпаття?
3. Які реформи провів автономний уряд Закарпаття?
4. Як називалися збройні сили Закарпаття?
5. Коли було проголошено незалежність Карпатської України?
6. Яке місто стало столицею Карпатської України?
7. Яку державну символіку затвердив Сейм Карпатської України?
8. Кого було обрано президентом Карпатської України?
9. Яка держава окупувала територію Карпатської України?

ЗАВДАННЯ

1. Намалюйте у зошиті герб Карпатської України або запишіть його елементи.
2. Знайдіть на карті міста: Хуст, Ужгород, Берегове, Мукачево.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Президент Карпатської України Августин Волошин був відомим на Закарпатті педагогом. Працював викладачем у вчительській семінарії в Ужгороді. Потім більше 20 років був її директором. У 1899 році видав перший на Закарпатті підручник з української мови. Всього написав для українських шкіл 42 підручники. Редагував українські газети «Наука», «Учительський голос», «Свобода».

Після захоплення Карпатської України Угорщиною виїхав до Праги, де викладав в Українському вільному університеті.

У травні 1945 року був арештований радянською службою безпеки. Перебував у московській в'язниці, де й помер у липні 1945 року.

За заслуги перед українським народом у 2002 році Августина Волошина було нагороджено званням «Герой України» (по смертно).

Орден «Золота Зірка» Героя України

ТЕМА 3

ПРИЄДНАННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ ДО СКЛАДУ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ

На минулому уроці ви дізналися про проголошення незалежності Карпатської України. Коли було проголошено незалежність Карпатської України? Яке місто стало столицею Карпатської України? Яку державну символіку мала Карпатська Україна? Кого було обрано президентом Карпатської України? Яка держава окупувала територію Карпатської України?

Сьогодні ви дізнаєтеся про приєднання Східної Галичини та Буковини до складу радянської України.

1 вересня 1939 року війська фашистської Німеччини вторглися в Польщу. Розпочалася **Друга світова війна**. Польська армія не змогла стримати наступ німецької армії та почала відступ на схід. За таємною домовленістю з Німеччиною керівництво Радянського Союзу **17 вересня 1939 року** віддало наказ Червоній армії перейти польський кордон і вступити на територію Західної України. Радянські війська швидко просувалися вперед. Вони захопили **Львів, Тернопіль, Рівне, Луцьк** та інші міста. У результаті військової операції до складу СРСР відійшли території, на яких проживало 13 мільйонів осіб.

З перших днів перебування на західноукраїнських землях Червона армія не чинила шкоди місцевому населенню. Радянська пропаганда пояснювала людям перехід кордону прагненням захистити українців від польського режиму. Більшість населення Західної України доброзичливо поставились до приходу радянських військ.

Парад радянської кавалерії у Львові (1939 рік)

Для узаконення радянської влади на західноукраїнських землях було проведено вибори до Народних Зборів, на яких було прийнято Декларацію про возз'єднання Західної України з радянською Україною у складі СРСР, а **15 листопада 1939 року** Верховна Рада УРСР ухвалила закон про **возз'єднання Західної України із Українською Радянською Соціалістичною Республікою**.

Делегація Західної України з поданням про возз'єднання Західної України із УРСР

Включення Західної України до складу СРСР супроводжувалося певними змінами, а саме: покращилося медичне обслуговування та збільшилася кількість шкіл. Діти навчалися рідною мовою. Поруч із позитивними змінами були й негативні: повсюди здійснювалася насильницька колективізація. Земля, інвентар, худоба відбиралися у селян і передавалися колгоспам.

Після входження Західної України до складу СРСР радянське керівництво наприкінці червня **1940 року** пред'явило вимогу Румунії щодо повернення СРСР Північної Буковини. Румунія була змушена погодитися. Червона армія перейшла кордон і захопила ці території. Місцеве населення прихильно поставилося до червоноармійців.

2 серпня 1940 року Верховна Рада СРСР прийняла рішення про включення Північної Буковини до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки.

Радянська влада на Буковині відбирала поміщицькі та церковні землі й створювала колгоспи. Всі приватні підприємства передавалися державі. Кількість українських шкіл та лікарень збільшилася. Водночас переслідувалися місцеві політичні діячі, вчителі, чиновники румунських адміністрацій тощо.

Приєднання західноукраїнських земель до складу УРСР відповідало інтересам українського народу, адже об'єднало майже всі території, на яких проживали українці в одній державі.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

1 вересня 1939 року – початок Другої світової війни.

15 листопада 1939 року – входження Західної України до складу УРСР.

2 серпня 1940 року – приєднання Північної Буковини до складу УРСР.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із Закону Верховної Ради УРСР про возз'єднання Західної України із УРСР (15 листопада 1939 року)

«Верховна Рада УРСР, заслухавши заяву Повноважної Комісії Народних Зборів Західної України, постановляє: ... прийняти Західну Україну до складу УРСР і возз'єднати тим самим великий український народ в єдиній українській державі. ... Доручити Президії ... визначити адміністративний поділ областей і районів Західної України.»

У зв'язку з цим міністерство освіти заявляє, що на всі нові клопотання в цій справі відповіді не буде...»

ЗАПИТАННЯ

1. Коли розпочалася Друга світова війна?
2. Коли Червона армія перейшла польський кордон?
3. Як пояснила радянська влада перехід Червоною армією польського кордону?
4. Як населення Західної України зустрічало червоноармійців?
5. Коли було приєднано Західну Україну до складу УРСР?
6. Які позитивні зміни відбулися на західноукраїнських землях після встановлення радянської влади?
7. Що негативного відбулося в Західній Україні після встановлення радянської влади?
8. Коли було приєднано Північну Буковину до радянської України?

ЗАВДАННЯ

1. Заповніть таблицю:

Назва українських земель	Дата приєднання до УРСР

2. Знайдіть на карті міста: Львів, Тернопіль, Рівне, Луцьк, Чернівці.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Після приєднання західноукраїнських земель до радянської України її населення влітку 1940 року становило майже 41,7 мільйона громадян, а територія Української Радянської Соціалістичної Республіки збільшилася до 565 тисяч квадратних кілометрів.

За оцінкою Державної служби статистики України, станом на 1 червня 2017 року чисельність населення України становить 42,4 мільйона осіб. Загальна площа території сучасної України становить 603 тисячі квадратних кілометрів.

ТЕМА 6

РЕПРЕСІЇ НА ЗАХІДНО- УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Минулого разу ви дізналися, як було приєднано західноукраїнські землі до радянської України. Пригадайте, як почалася Друга світова війна? Коли Червона армія перейшла польський кордон? Як населення Західної України зустрічало червоноармійців? Коли було приєднано Західну Україну до складу УРСР? Які позитивні зміни відбулися на західноукраїнських землях після встановлення радянської влади? Що негативного відбулося в Західній Україні після встановлення радянської влади? Коли було приєднано Північну Буковину до радянської України?

На цьому уроці ви дізнаєтеся про репресії на західноукраїнських землях.

Прихід Червоної армії у вересні **1939 року** на західноукраїнські землі викликав піднесення серед більшості місцевого населення. Люди, повіривши радянській пропаганді, вважали, що з приходом нової влади їхнє життя покращиться. Місцеві жителі щиро висловлювали свою вдячність за звільнення їх від польської влади та дякували за омріяне об'єднання українських земель. Червоноармійців зустрічали квітами, хлібом та сіллю. На підтримку радянської влади у багатьох містах Західної України організовувалися мітинги та демонстрації.

З приходом радянської влади на Західну Україну розпочалися масові репресії проти тих, хто міг би зашкодити новим порядкам. **Репресії** – це переслідування владою громадян. До категорії неблагонадійних зараховувалися **політичні діячі, члени будь-яких політичних партій** (в тому числі й Комуністичної партії Західної України), **чиновники польських адміністрацій, великі землевласники, власники приватних підприємств і магазинів, священники** та інші. Згодом радянська влада почала переслідувати й **селян, які відмовлялися вступати в колгоспи.**

Найпоширенішим різновидом репресій в Західній Україні були депортації. **Депортація** – це примусове переселення громадян з постійного місця проживання у віддалені регіони держави. Тисячі ні в чому не винних мешканців західноукраїнських земель без будь-якого слідства та суду арештову-

вали, оголошували «ворогами народу» і в товарних вагонах вивозили в глиб СРСР. Чимало українців гинули в дорозі. Ті, хто виживав, у нелюдських умовах працювали на найтяжчих роботах.

Демонстрація на підтримку радянської влади у Львові (1939 рік)

Депортація

Радянська влада розпочала антирелігійну боротьбу. Найбільшою популярністю в той час на Заході України користувалася **Українська греко-католицька церква**. Більшовики відділили школу від церкви, запровадили антирелігійні заняття в навчальних закладах, закрили всі церковні газети й журнали, відібрали церковні землі, закрили монастирі й духовні семінарії, заборонили священникам проводити релігійні обряди, наклали на Церкву ве-

ликі податки. Очільник греко-католицької церкви митрополит **Андрей Шептицький** писав листи до керівника СРСР Йосипа Сталіна, звертався до уряду радянської України, протестуючи проти зловживань, які чинили представники радянської влади в Західній Україні. Але влада ігнорувала такі протести.

Митрополит Андрей Шептицький

Загалом з **1939** по **1941** роки жертвами репресій (ув'язнень, депортацій і розстрілів) став кожний 10-й мешканець Західної України. За два роки радянської влади тільки із Східної Галичини було депортовано близько 1 мільйона мешканців. На Буковині лише за один рік, із **1940** по **1941 роки**, було репресовано до 90 тисяч чоловік.

Велика кількість репресованих осіб свідчить про спеціально організовані дії радянської влади на Західній Україні, спрямовані на знищення українського народу.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Репресії – переслідування владою громадян, які не згодні з її політикою.

Депортація – примусове переселення громадян з постійного місця проживання у віддалені регіони держави.

ІМЕНА

Андрей Шептицький – митрополит, очільник Української греко-католицької церкви.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Положення про спецпоселення і трудове влаштування осадників, яких виселяють із західних областей УРСР (29 грудня 1939 року)

«1. Осадники та їхні сім'ї, яких переселяють НКВС СРСР із західних областей УРСР ... розташовуються для трудового використання ... в районах лісорозробок.

2. НКВС СРСР здійснює облік спецпереселенців-осадників, проводить боротьбу з втечами, слідкує за дотриманням встановленого порядку...

19. Спецпереселенці-осадники та їхні сім'ї не мають права виїзду. Тимчасовий вихід із спецселища або з місця роботи більше, як на 24 години, а також переміщення в межах селища з одного бараку в інший, можливе тільки з дозволу коменданта селища...»

У зв'язку з цим міністерство освіти заявляє, що на всі нові клопотання в цій справі відповіді не буде...»

ЗАПИТАННЯ

1. Як зустрічали мешканці Західної України представників радянської влади?
2. Що таке репресії?
3. Які категорії осіб переслідувалися радянською владою в Західній Україні?
4. Що таке депортація?
5. Опрацювавши історичне джерело, розкажіть, які вимоги висувалися депортованим особам і членам їхніх родин?
6. Як боролася радянська влада з Церквою на західноукраїнських землях?
7. Хто очолював греко-католиків у Західній Україні?
8. Скільки осіб із Західної України було репресовано радянською владою?

ЗАВДАННЯ

1. Визначте століття і його частину приєднання західноукраїнських земель до складу УРСР.
2. Розташуйте у хронологічній послідовності події: голодомор в Україні, приєднання західноукраїнських земель до радянської України, утворення СРСР.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Митрополит Андрей Шептицький походив з однієї із найбільш знатних і заможних родин – графів Шептицьких. Його близькі родичі, Анастасій та Лев Шептицькі, були засновниками собору святого Юра у Львові.

Андрей Шептицький був великим патріотом України. Він заснував богословську академію, католицький інститут, український банк, підтримував українські наукові та просвітницькі товариства, виділяв власні кошти та землі на відкриття українських садочків, шкіл і лікарень, фінансував сільські господарства та закупував для них нову техніку.

Митрополит збирав по всьому світу стародавні та рідкісні українські ікони й книги. Всі ці скарби були передані ним у Національний музей у Львові. На жаль, після встановлення радянської влади в Західній Україні більшість цих творів була знищена.

Андрей Шептицький не боявся репресій. Його не одноразово арештовували. У 1939 році більшовицька влада розстріляла брата митрополита разом із дружиною та дітьми, а родинний маєток Шептицьких пограбувала.

Перед своєю смертю митрополит Андрей Шептицький заповів своїм нащадкам, що Україна звільниться від свого упадку та стане могутньою, об'єднаною, величавою державою, яка зрівняється з іншими високо розвинутими країнами. Похований митрополит у Львові, в соборі святого Юра.

Собор святого Юра

ТЕМА 5

СТАН ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В 30-40-ИХ РОКАХ XX (20) СТОЛІТТЯ

На минулому уроці ви дізналися про репресивні заходи радянської влади на західноукраїнських землях. Пригадайте, як зустрічали мешканці Західної України представників радянської влади? Що таке репресії? Які категорії осіб переслідувалися радянською владою в Західній Україні? Що таке депортація? Які заходи здійснювала радянська влада проти Церкви на західноукраїнських землях? Хто очолював греко-католиків у Західній Україні? Як боровся з безчинствами нової влади Андрей Шептицький

Сьогодні ви дізнаєтеся про стан освіти й культури в Західній Україні в 30-40-их роках минулого століття.

Українці, які проживали у **Східній Галичині** та **Західній Волині**, **Північній Буковині** та **Закарпатті**, перебували під владою різних держав, тому стан розвитку освіти й культури на цих землях був різний.

Після захоплення поляками Східної Галичини та Західної Волині нова влада закрила українські кафедри у всіх вищих навчальних закладах. У відповідь на дії польської влади українці заснували у **Львові таємний Український університет**. У період його піднесення в ньому працювало більше 50 професорів і навчалось близько 1500 студентів. Навчання велось таємно в приміщеннях різноманітних українських установ, а часом навіть і в помешканнях викладачів. Польській поліції вдалося викрити цей навчальний заклад і закрити його, але закордонні університети визнали його рівноправним і надавали змогу в себе довчитися українським студентам.

Керівництво Українського таємного університету

Польська влада прийняла закон, за яким українські школи перетворювалися на двомовні. Обов'язковою для вивчення запроваджувалася польська мова. У багатьох школах вчителів-українців звільняли. Внаслідок таких дій влади кількість українських народних шкіл значно скоротилася.

Головним осередком української культури на західноукраїнських землях залишалося **Наукове товариство імені Тараса Шевченка**, до складу якого входило понад 200 науковців. У цьому товаристві працювали історик **Іван Крип'якевич**, літературознавець **Михайло Возняк**, археолог **Ярослав Пастернак**, фольклорист **Філарет Колесса** та багато інших відомих вчених. Це товариство відіграло важливу роль у розвитку історичних, археологічних, літературних і народознавчих досліджень.

Загальнокультурні потреби місцевого населення намагалося задовольнити товариство **«Просвіта»**, яке утримувало велику мережу сільських читалень, дитячих садків, організувало навчальні курси та друкувало патріотичну й навчальну літературу.

Західноукраїнська література цього часу збагатилася багатьма іменами. Найбільш помітним став **Улас Самчук** (автор романів **«Волинь»**, **«Марія»**, повісті **«Кулак»**). Його роман **«Марія»** був надрукований у Львові в **1934 році** й став першим художнім твором про Голодомор в Україні.

Визнаним майстром пера вважався **Роман Купчинський**, який присвятив багато поезій і роман **«Заметіль»** боротьбі січових стрільців за незалежність України.

Улас Самчук

Роман Купчинський

На **Північній Буковині**, яка належала **Румунії**, українців не визнавали окремим народом. Їх вважали румунами, які забули рідну мову, тому всі українські школи були закриті або румунізовані. У кінці 20-их років на нетривалий час румунська влада дозволила культурну діяльність українців. Тут існували українські культурні та спортивні товариства, театральні трупи, хори тощо. З'явилися українські газети: «**Рідний край**» і «**Час**». Але в **1938 році** все це було заборонено.

Урок у школі (Закарпаття, 1937 рік)

Закарпаття входило до складу **Чехословаччини** у якості окремого адміністративного краю під назвою **Підкарпатська Русь**. Чехословацька влада дозволяла навчання українським дітям рідною мовою, тому тут зроста-

Історія України

ла кількість українських навчальних закладів, діяли українське товариство «**Просвіта**», організація українських скаутів «**Пласт**», театральні трупи та хори, виходили українські газети тощо.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

1934 рік – вийшов друком перший твір про Голодомор в Україні, роман «Марія» Уласа Самчука.

ІМЕНА

Улас Самчук – відомий західноукраїнський письменник.

Роман Купчинський – відомий західноукраїнський письменник і поет.

ЗАПИТАННЯ

1. Як називався таємний навчальний заклад у Львові?
2. Чому університет у Львові працював таємно?
3. Де проходили заняття в таємному Українському університеті?
4. Які українські товариства діяли на території Західної України?
5. Користуючись текстом підручника, назвіть прізвища відомих українських вчених, які працювали в Західній Україні.
6. Хто з українських літераторів активно працював на західноукраїнських землях?
7. Чому на Північній Буковині були заборонені українські школи?
8. Як розвивалося шкільництво на Закарпатті?
9. Які українські культурно-освітні організації діяли на Закарпатті?

ЗАВДАННЯ

1. Опрацювавши текст параграфа, заповніть таблицю:

Прізвище та ім'я науковця	Рід занять

2. Знайдіть на історичній та сучасній картах: Східну Галичину, Західну Волинь, Північну Буковину та Закарпаття.

ЦІКАВО ЗНАТИ

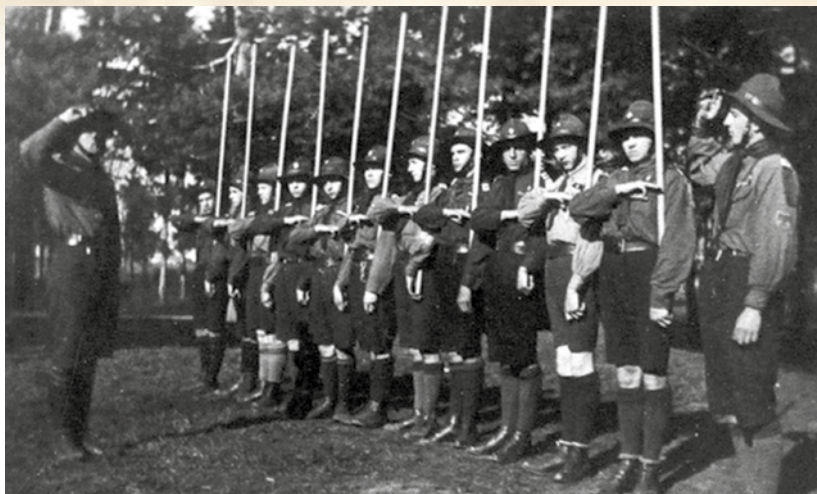
На західноукраїнських землях ще перед першою Світовою війною було засновано українську скаутську організацію «Пласт». Її метою стало патріотичне виховання українських підлітків та молоді. Пластуни виконували фізичні вправи, гартували організм, вивчали військову справу, ходили у походи. Вони давали присягу на вірність Богу та Україні.

Українські пластуни будували табори у лісах, на горах, біля водойм, у яких навчали молодь та проводили тренування й спортивні ігри. Тривалість перебування у таборі для пластуна становила 1 місяць, у похід пластунів брали на 2 тижні.

Пластуни відзначалися тим, що брали активну участь у боротьбі за українську державність на терені Західної України. Польська влада у 1930 році заборонила діяльність «Пласту», й ця організація перейшла на підпільне становище. Польська поліція арештовувала юних пластунів та саджала під домашній арешт.

На Північній Буковині румунська влада забороняла все українське. Лише після деякого послаблення у 1928 році тут було відновлено діяльність «Пласту», але не на довго – до 1934 року.

На Закарпатті пластовий рух почував себе більш вільно. Тут організовувалися походи, змагання, паради та з'їзди. «Пласт» друкував журнали «Карпати», «На стійці», «Пластун» та інші. З проголошенням незалежності Карпатської України саме пластуни створили збройні сили молодій державі.

Заняття пластунів

УЗАГАЛЬНЕННЯ З РОЗДІЛУ

«ОСЛАБЛЕННЯ УКРАЇНИ У 30-40-ТИ РОКАХ ХХ (20) СТОЛІТТЯ»

Після Першої світової війни з розпадом могутніх імперій західноукраїнські землі були захоплені сусідніми державами. **Східна Галичина** і **Західна Волинь** відійшли до **Польщі**, **Північна Буковина** ввійшла до складу **Румунії**, а **Закарпаття** перебувало під владою **Чехословаччини**.

У **Східній Галичині, Західній Волині та Північній Буковині** фактично не розвивалася промисловість і сільське господарство. Польська та румунська влади переслідували український рух, примусово ополячували та румунізували українське населення, закривали українські школи, клуби, театри, газети, обмежували доступ українців до вищих навчальних закладів. У відповідь на агресію польської адміністрації у **Львові** виник **таємний Український університет**, який готував фахівців у галузях права, медицини, філософії, інженерії та мистецтва.

Закарпаття входило до складу **Чехословаччини** у якості окремого адміністративного краю під назвою **Підкарпатська Русь**. Чехословацька влада дозволяла навчання українським дітям рідною мовою, тому тут зростала кількість українських навчальних закладів, діяли українське товариство «**Просвіта**», організація українських скаутів «**Пласт**», театральні трупи та хори, виходили українські газети тощо.

У **жовтні 1938 року** на Закарпатті було сформовано автономний уряд, який очолив **Августин Волошин**. Столицею українського Закарпаття було місто **Хуст**. Розпочалося формування українського війська – **Карпатської Січі**, але сусідня Угорщина розпочала наступ на закарпатські землі. Під обстріли угорських гармат **15 березня 1939 року** було проголошено незалежну державу – **Карпатську Україну**, президентом якої став **Августин Волошин**. Карпатська Україна як незалежна держава проіснувала декілька днів, але цей факт мав велике історичне значення й свідчив про прагнення населення краю жити у власній самостійній українській державі.

1 вересня 1939 року війська фашистської Німеччина вторглися в Польщу і розпочали **Другу світову війну**. **17 вересня 1939 року** радянські війська перейшли польський кордон і окупували західноукраїнські землі. Більшість населення Західної України доброзичливо поставилося до представників радянської влади та вояків Червоної армії. **15 листопада 1939 року** Західна Україна ввійшла до складу радянської України. Після цих подій радянське керівництво висунуло вимогу Румунії повернути СРСР Північну Буковину. Румунія погодилася, й **2 серпня 1940 року** Північна Буковина ввійшла до складу УРСР.

Радянська влада в Східній Галичині, Західній Волині та Північній Буковині відбирала поміщицькі та церковні землі й створювала колгоспи. Всі приватні підприємства передавалися державі. Кількість українських шкіл та лікарень збільшилася. Водночас розпочалися репресії проти населення цих регіонів. Переслідувалися **члени будь-яких політичних партій** (в тому числі й Комуністичної партії Західної України), **чиновники польських та румунських адміністрацій, великі землевласники, власники приватних підприємств і магазинів, священники, офіцери** та інші. Згодом радянська влада почала переслідувати й **селян, які відмовлялися вступати в колгоспи**.

Найпоширенішим різновидом репресій в Західній Україні були депортації. Тисячі ні в чому не винних мешканців західноукраїнських земель без будь-якого слідства та суду арештовували, оголошували «ворогами народу» і в товарних вагонах вивозили в глиб СРСР. Чимало українців гинули в дорозі. Ті, хто виживав, у нелюдських умовах працювали на найтяжчих роботах.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ

Виберіть правильний варіант відповіді:

1	Таємний Український університет діяв у:	а) Чернівцях; б) Львові; в) Ужгороді.
2	Як називалася проголошена на Закарпатті українська держава:	а) Підкарпатська Русь; б) Закарпатська Україна; в) Карпатська Україна.
3	Незалежність Карпатської України було проголошено:	а) 15 березня 1937 року; б) 15 березня 1939 року; в) 15 березня 1941 року.
4	Президентом Карпатської України було обрано:	а) Августина Волошина; б) Івана Крип'якевича; в) Уласа Самчука.
5	Столицею Карпатської України було місто:	а) Ужгород; б) Мукачево; в) Хуст.

6	Західна Україна ввійшла до складу радянської України у:	а) 1929 році;
		б) 1939 році;
		в) 1949 році.
7	2 серпня 1940 року до складу радянської України ввійшла:	а) Східна Галичина;
		б) Західна Волинь;
		в) Північна Буковина.
8	Депортація – це:	а) безпідставні переслідування владою громадян;
		б) примусове виселення громадян у віддалені регіони держави;
		в) вищий законодавчий орган держави
9	Анексія – це:	а) певна міра незалежності, самостійності;
		б) примусове виселення громадян у віддалені регіони держави;
		в) насильницьке приєднання частини території іншої держави.
10	Який із символів було обрано гербом Карпатської України:	1
		2
		3

1

2

3

ПЕРЕВІР СВОЇ ВМІННЯ

1. Співставте українські землі та держави, до складу яких вони входили.

1. Східна Галичина і Західна Волинь	а) Румунія
2. Північна Буковина	б) Чехословаччина
3. Закарпаття	в) Польща.

2. Визначте, у якому столітті та його половині відбулося приєднання Східної Галичини, Західної Волині та Північної Буковини до радянської України.

РОЗДІЛ V

УКРАЇНА У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

ТЕМА 1

ПОЧАТОК НІМЕЦЬКО- РАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ. ВІДСТУП ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ

Школярі! У цьому розділі ви дізнаєтеся про боротьбу українського народу з фашизмом у 1941-1945 роках. Pozнайомитеся із такими історичними подіями як початок німецько-радянської війни, життя українського народу на окупованих землях, боротьбу із загарбниками на фронтах і у ворожому тилу, внесок українців у загальну перемогу над фашизмом.

Сьогодні ви ознайомитеся із подіями початкового етапу Великої Вітчизняної війни на території України.

Недільного ранку **22 червня 1941 року** о 3-й годині 30 хвилин війська фашистської Німеччини перейшли західний кордон Радянського Союзу. Прикордонні міста й села опинилися під ураганим обстрілом німецьких гармат. Фашистські літаки вже з перших годин війни бомбардували українські міста: **Львів, Житомир, Рівне, Київ, Одесу, Севастополь**. Розпочалася **німецько-радянська війна**.

СРСР і Червона армія не були готовими до війни. Радянське озброєння, порівняно із німецьким, було застарілим. Багато досвідчених командирів було репресовано. Значна кількість молодих командирів не мали бойового досвіду.

Німецькі літаки летять бомбардувати мирні міста

Фашистські війська діяли організовано, завдаючи значних втрат Червоній армії. Протягом перших двох тижнів війни в німецький полон потрапило більше 300 тисяч червоноармійців, було знищено і захоплено велику кількість радянської зброї та військової техніки. Особливо багато було втрачено радянських літаків, які були розбиті у перші години війни на аеродромах.

Радянський аеродром після бомбардування (1941 рік)

Йосип Сталін виступив по радіо із закликом до мешканців СРСР стати на захист рідної землі. Багато людей добровільно записалося до Червоної армії. Близько 2,5 мільйонів українців було мобілізовано до війська. Ще 1,3 мільйона мешканців України пішли в загони народного ополчення. Мирні жителі будували оборонні споруди, протитанкові рови тощо.

Будівництво протитанкових укріплень (1941 рік)

Радянська влада наказала перевозити обладнання промислових підприємств глибоко в тил СРСР, переганяти стада колгоспної худоби, збирати урожай на територіях, які ще не були окуповані німцями. З України евакуювалося 4 мільйони людей, було вивезено близько тисячі заводів, 30 тисяч тракторів, 6 мільйонів голів худоби, 2 мільйони тонн хліба тощо. Все, що не могло бути вивезене, – знищувалося.

За складних умов початку війни бійці Червоної армії та мирне населення чинили героїчний опір загарбникам. Спроба відкинути фашистів за допомогою танків у районі **Луцька, Рівного, Дубна і Бродів** мала успіх, але більша частина радянських танків у цій битві була знищена.

Незважаючи на подвиги радянських воїнів, німецькі війська швидко просувалися у напрямку **Києва**. Оборона столиці тривала більше двох місяців (липень-вересень 1941 року). Гітлерівці втратили під Києвом понад 100 тисяч своїх вояків. Поріділим радянським частинам було важко тримати фронт. Загарбникам вдалося оточити частини Червоної армії, й ті змушені були самотужки вириватися з оточення. **19 вересня 1941 року** фашисти ввійшли в **Київ**.

Наступ загарбників продовжувався. Червона армія, відступаючи, наносила ворогу великих втрат, але фашисти невпинно просувалися вглиб Радянського Союзу. **16 жовтня 1941 року** вони захопили **Одесу**, а **25 жовтня 1941 року** ввійшли в **Харків**.

22 липня 1942 року німецькі війська захопили останнє українське місто **Довжанськ** (колишній Свердловськ), що на Луганщині. Таким чином, вся територія України була загарбана фашистами.

Червоноармійці готуються до відбиття атаки (1941 рік)

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Німецько-радянська війна – частина Другої світової війни, яка відбувалася між Радянським Союзом і Німеччиною та її союзниками у 1941-1945 роках.

Фашизм – політичний режим, характерною ознакою якого є ідея постійної війни та панування над іншими народами.

22 червня 1941 року – початок німецько-радянської війни.

19 вересня 1941 року – загарбання фашистами Києва.

ІМЕНА

Йосип Сталін – очільник Радянського Союзу.

Адольф Гітлер – керівник фашистської Німеччини.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із оперативних донесень німецького командування (липень 1941 року)

«... Дивізії Червоної армії, які були введені в бій останнім часом, ... озброєні дуже погано. Мав місце випадок, коли видавалося по два патрони на людину. Атаки піхоти ..., незважаючи на величезні втрати, проводилися без підтримки важкого озброєння та артилерії...»

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із спогадів учасника війни, письменника О. Карп'юка

«Нічого в світі не було страшнішого, ніж оточення. У результаті – натовпи очманілих бійців гарячково метушилися в пошуках якогось виходу. Створювалося враження, що серед них зовсім немає командирів, а ті, хто був, якось загубилися в загальному натовпі, котрий виявився майже беззбройною сірошинельною масою. І всі вони дуже легко потрапляли в полон до німців.»

У зв'язку з цим міністерство освіти заявляє, що на всі нові клопотання в цій справі відповіді не буде...»

ЗАПИТАННЯ

1. Коли розпочалася німецько-радянська війна?
2. Які країни брали участь у німецько-радянській війні?
3. Чому на початку війни Червона армія відступала?
4. Які матеріальні цінності вивозилися у глиб Радянського Союзу?
5. Чим закінчилася танкова битва у районі міст Луцьк, Рівне, Дубно і Броди?
6. Скільки місяців тривала оборона Києва?
7. Коли фашисти захопили столицю України?
8. Після захоплення якого українського міста вся територія України була окупована фашистами?
9. Опрацювавши історичні джерела, розкажіть, як були озброєні радянські війська?

ЗАВДАННЯ

1. Визначте століття і його частину початку німецько-радянської війни.
2. Знайдіть на карті України міста: Луцьк, Рівне, Дубно, Броди.
3. Заповніть таблицю:

Назва міста	Дата окупації фашистськими загарбниками

ЦІКАВО ЗНАТИ

На окупованих українських землях фашисти створили близько 250 таборів для військовополонених. Кожному полоненому солдату на руці, вище кисті, хімічною фарбою наносили номер, а на спині – напис німецькою мовою: військовополонений.

У всіх таборах спостерігалася висока смертність, голод, відсутність медичної допомоги, тортури, знущання та масові знищення.

До щоденного раціону полонених входило: 1 качан капусти на 20 людей, 1 буряк й качан кукурудзи на 6 полонених, шматочок «руського хліба», який складався на 50 % (половина) з житнього борошна, на 20 % – з буряків, на 20 % – з паперу і на 10 % – із соломи.

Місцеві мешканці, як могли, допомагали радянським полоненим, перекидали їм за колючий дріт картоплю, яблука, огірки, хліб та інші продукти. За допомогу полоненим гітлерівці їх переслідували, били, а іноді й розстрілювали.

ТЕМА 2

ОКУПАЦІЙНИЙ РЕЖИМ. ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ «НОВОГО ПОРЯДКУ»

На минулому уроці ви дізналися про початок німецько-радянської війни. Пригадайте, коли розпочалася ця війна? Які країни брали участь у німецько-радянській війні? Чому на початку війни Червона армія відступала? Які матеріальні цінності вивозилися у глиб Радянського Союзу? Чим закінчилася танкова битва у районі міст Луцьк, Рівне, Дубно і Броди? Скільки місяців тривала оборона Києва? Коли фашисти захопили столицю України? Коли фашисти остаточно захопили українські землі?

На цьому уроці ви дізнаєтеся про життя людей на окупованих фашистами українських землях.

За перший рік війни фашистам вдалося окупувати всі українські землі. **Окупація** – це тимчасове захоплення території іншої держави. На території України гітлерівці встановили свій режим, який назвали «**новим порядком**».

Фашисти розглядали Україну як територію, з якої повинні постачатися до Німеччини продукти харчування та сировина. Український народ за планами фашистів підлягав знищенню або виселенню. Ті ж українці, які виживуть, перетворювалися на рабів. Один із фашистських керівників Ганс Франк заявив: «Після нашої перемоги я відправлю українців хоч на фарш».

На загарбаних українських землях фашисти намагалися відновити роботу підприємств, шахт, залізниць. Німці зберегли радянську колгоспну систему, перетворивши її на «громадські двори». Це робилося для того, щоб легше було збирати продукти харчування.

Фашисти грабують українських селян

В Україні фашисти безкарно грабували місцеве населення, музеї та церкви. Вивозили культурні цінності (картини, скульптури, фрески, ікони, стародавні книги) до Німеччини. Розстріли та насильство стали звичайною справою на окупованих територіях. Наприклад, у **Бабиному Яру в Києві** фашисти розстріляли понад 150 тисяч людей, серед яких було багато дітей, жінок та літніх людей. Гітлерівці знищили мільйони мирних жителів, а сотні тисяч українців вивезли до Німеччини на примусові роботи.

Вивезення українців на примусові роботи до Німеччини

У містах вводилася **комендантська година**, тобто мешканцям населених пунктів заборонялося виходити на вулицю з 18-ї години вечора до 5-ї ранку. Порушників розстрілювали.

Особливо жорстоко ставилися фашисти до євреїв. За роки війни тільки на території України вони знищили близько 1,8 мільйона осіб цієї національності. Гітлерівці карали на смерть всіх, хто переховував євреїв, допомагав партизанам, поранилим червоноармійцям або тим радянським воїнам, які втекли з полону.

Наприклад, за вбивство трьох німецьких солдат фашисти спалили село **Баранівка**, що на Полтавщині, разом із його мешканцями. На Волині було спалено село **Картеліси**, а всі його жителі (близько 1650 осіб) були розстріляні. На Чернігівщині за допомогу партизанам окупанти спалили містечко **Корюківка**, а близько 7 тисяч його мешканців знищили. Всього за роки війни гітлерівцями було спалено 1337 українських сіл.

Палають українські села

Терором і жорстокістю фашисти намагалися залякати українців, але їхні дії викликали лише обурення і бажання помсти.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Окупація – тимчасове захоплення території іншої держави.

«Новий порядок» – встановлений фашистами окупаційний режим в Україні.

Бабин Яр – місце масових розстрілів фашистами мирних мешканців.

Комендантська година – обмеження прав мешканців на окупованих територіях.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ**Із виступу Адольфа Гітлера на таємній нараді (10 червня 1943 рік)**

«Ми підкоряємося суворому закону війни: цей закон вимагає «викачати» з України продукти харчування і робочу силу...»

Із свідчень німецького інженера Германа Грубе про масовий розстріл євреїв у місті Дубно (1942 рік)

«... Люди ... збиралися сім'ями, обіймалися і прощалися в очікуванні команди фашиста, який стояв на краю ями. Недалеко від мене стояла велика сім'я. Чоловіку і жінці близько п'ятдесяти, а дітям – один, вісім і десять років; ще в них було дві дорослі дочки – одній років двадцять, а іншій, напевно, двадцять чотири. Жінка, тримаючи на руках найменшу дитину, співала та пестила її... Чоловік тримав за руку десятирічного хлопчика, який намагався вгамувати сльози. Батько показував на небо, гладив сина по голові і щось йому пояснював.

У той момент солдат, який стояв біля яру, ...відрахував двадцять осіб і наказав їм іти за насип. Сім'я, про яку я розповідав, теж опинилася у цій групі...»

ЗАПИТАННЯ

1. Що таке окупація?
2. Як називався встановлений гітлерівцями режим в Україні?
3. Що планували фашисти зробити з українцями після перемоги у війні?
4. Що робили німці на окупованих українських землях?
5. Що відбулося у Бабиному Яру?
6. Як поступали фашисти з тими, хто допомагав євреям, партизанам та червоноармійцям?
7. Що таке комендантська година?
8. Чому гітлерівці вводили комендантські години на загарбаних землях?
9. Опрацювавши історичне джерело, розкажіть, які думки та почуття викликав у вас цей спогад.

ЗАВДАННЯ

1. Знайдіть у підручнику та переписіть приклади звірячого ставлення гітлерівців до мешканців України.
2. Із запропонованих дат оберіть ту, яка свідчить про початок німецько-радянської війни:
 - а) 1 вересня 1939 року;
 - б) 22 червня 1941 року;
 - в) 19 вересня 1941 року.

ЦІКАВО ЗНАТИ

У довоєнній Україні проживало близько 2,5 мільйонів осіб єврейської національності. Після загарбання фашистами України всіх власників будинків карали смертю, якщо знаходили у їхніх домівках чи господарствах євреїв. Переслідувалися навіть ті особи, які давали перехожим євреям воду чи хліб.

Ризикуючи власним життям та життям рідних, тисячі українських сімей переховували від гітлерівського переслідування євреїв.

Після закінчення війни у 1953 році у рідній країні євреїв – Ізраїлі було запроваджено нагороду «Праведник народів світу», якою нагороджували осіб, які врятували життя євреям у роки Другої світової війни. Кожного віднайденого «праведника» нагороджують медаллю з написом івритом «Рятуючи хоча б одне життя, рятуєш світ». На Поділлі ціле українське село Яруга стало праведником світу, врятувавши від катів усіх своїх єврейських мешканців.

Україна посідає 4 місце за кількістю «праведників» після Польщі, Нідерландів та Франції. Всього почесне звання отримало більше 2,5 тисяч українців.

Медаль «Праведник народів світу»

ТЕМА 3

РАДЯНСЬКИЙ ПАРТИЗАНСЬКИЙ РУХ

На минулому уроці ви дізналися про окупаційний режим на території України. Пригадайте, що таке окупація? Що планували фашисти зробити з українцями після перемоги у війні? Що робили німці на окупованих українських землях? Що відбулося у Бабиному Яру? Як чинили фашисти з тими, хто допомагав євреям, партизанам та червоноармійцям? Що таке комендантська година? Як ви гадаєте, чому гітлерівці запроваджували комендантські години на загарбаних землях?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про партизан, які боролися із фашистами на окупованих ними українських землях.

За перший рік війни в оточення потрапляли тисячі радянських воїнів. Опинившись у ворожому тилу, багато з них вирішили продовжувати боротьбу з фашистами. До них приєднувалися й місцеві жителі, життя яких під владою гітлерівців стало неможливим. До лав народних месників вступали й ті червоноармійці, які втекли з німецького полону. Таких бійців називали **партизанами**. Серед них було багато літніх людей, жінок, дівчат і навіть дітей. Також на захоплені німцями території радянське командування відправляло спеціально підготовлених бійців.

Партизани знищували ворожих солдатів та офіцерів, підривали мости, виводили із ладу військову техніку окупантів, знищували німецькі склади зі зброєю, паливом і продуктами, пускали під укіс гітлерівські потяги з живою силою та бойовою технікою. Партизани займалися розвідкою, здобували важливі військові документи ворога, брали в полон важливих німецьких командирів.

Радянські партизани

бувалися на Слобожанщині – в Харкові та Сумах. Сюди з різних куточків України привозили сукно, прядиво, шкіри, мед, зерно, худобу тощо. Із-за кордону везли шовкові тканини, прикраси, дорогоцінну зброю та інше. Встановлювалися торгові зв'язки з російськими містами. Увесь цей товар скуповувався великими партіями та розвозився купцями по інших містах України.

Пущений під укіс німецький потяг

З часом деякі партизанські загони перетворилися у багатотисячні з'єднання, які здійснювали рейди на окупованих фашистами територіях. **Рейд** – це активні бойові дії в тилу ворога. Одним із найбільш відомих і вдалих став рейд Сумського партизанського з'єднання під командуванням **Сидора Ковпака**. Партизани пройшли від **Путівля** до **Карпат**, подолавши 2 тисячі кілометрів гітлерівськими тилами. На своєму шляху вони знищували ворожих солдат, підривали залізничні колії та шосейні мости, знищували важливі військові об'єкти фашистів, звільняли з полону червоноармійців.

Сидір Ковпак

За роки Великої Вітчизняної війни партизани України знищили близько півмільйона ворожих вояків, підірвали близько 5 тисяч німецьких ешелонів, зруйнували більше 600 залізничних та 1500 шосейних мостів, знищили або пошкодили більше 1500 танків та броньованої техніки, більше 13 тисяч автомобілів, 800 гармат, 200 літаків тощо.

Фашисти не могли успішно протидіяти партизанському руху, тому знищували всіх, кого підозрювали у зв'язках з партизанами. Вони були змушені відкликати багато військових частин для боротьби з партизанами та для охорони мостів, залізниць та військових об'єктів.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Партизани – учасники бойових дій на окупованих ворогом територіях.

Рейд – активні бойові дії в тилу ворога.

Сидір Ковпак – командир одного з найбільших радянських партизанських з'єднань, двічі Герой Радянського Союзу.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Зі спогадів німецького генерала Гайнца Гудеріана

«У міру того, як війна набирала затяжного характеру, а бої на фронті ставали дедалі запеклішими, партизанська війна стала справжнім лихом, негативно впливаючи на моральний дух німецьких солдатів ...»

ЗАПИТАННЯ

1. Хто такі партизани?
2. З кого формувалися партизанські загони?
3. Де мешкали партизани?
4. Чим займалися партизани?
5. Яку допомогу отримували партизани від радянського командування?
6. Що таке рейд?
7. Як звали партизанського командира, який керував рейдом від Путивля до Карпат?
8. Як боролися фашисти з партизанами?
9. Опрацювавши історичне джерело, розкажіть, як впливали дії партизан на бойовий дух гітлерівців?

ЗАВДАННЯ

1. Знайдіть у підручнику та перепишіть результати бойових дій українських партизанів у роки Великої Вітчизняної війни.
2. Із запропонованих осіб оберіть того, хто мав відношення до радянського партизанського руху:
 - а) Ярослав Стецько;
 - б) Августин Волошин;
 - в) Сидір Ковпак.

ЦІКАВО ЗНАТИ

У партизанських загонах боролися з фашистами не тільки дорослі, але й діти. Наприклад, після окупації Шепетівського району, що на Хмельниччині, 11-річний Валя Котик разом із друзями збирав зброю, яку переправляв партизанам на возах під сіном. Також юний герой самостійно виготовляв і розклеював карикатури на фашистів.

У 1942 році Валя Котик став розвідником партизанського загону. У жовтні цього ж року хлопець виявив підземний телефонний кабель німецького командування, який партизани успішно підірвали. За час перебування у лавах партизанського загону мужній хлопець знищив багато гітлерівців, підірвав 6 ворожих складів та залізничних ешелонів, здобув багато важливої інформації про розташування військових частин ворога.

За мужність у боротьбі з фашистами Валя Котик був нагороджений орденом і медаллю. 16 лютого 1944 року 14-річний герой отримав смертельні поранення в бою за визволення міста Ізяслав від фашистських загарбників. У 1958 році Валентину Котику було посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Про відважного українського хлопця знято художній фільм, йому встановлено пам'ятники, його іменем названі вулиці та школи.

Валя Котик

ТЕМА 4

БОРОТЬБА НА ЗАХІДНО- УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ. ОУН-УПА

На минулому уроці ви дізналися про радянський партизанський рух. Пригадайте, хто такі партизани? З кого формувалися партизанські загони? Де мешкали партизани? Чим займалися партизани? Яку допомогу отримували партизани від радянського командування? Що таке рейд? Як звали партизанського командира, який керував рейдом від Путивля до Карпат?

На цьому уроці ви дізнаєтеся про боротьбу з фашизмом на західноукраїнських землях.

На західноукраїнських землях великим авторитетом користувалася Організація українських націоналістів (ОУН). Ця організація боролася за створення українських збройних сил, повалення радянського режиму та встановлення незалежності України. У роки Другої світової війни найбільшу активність проявило крило Організації українських націоналістів під керівництвом Степана Бандери (бандерівці). За їхньої ініціативи у Львові 30 червня 1941 року було проголошено відновлення Української держави та створено український незалежний уряд.

Степан Бандера

Фашистська Німеччина не була зацікавлена в тому, щоб Україна існувала як незалежна держава. Їй потрібні були лише багатства нашої країни: земля, вугілля, дешева робоча сила тощо. Тому членів новоствореного українського уряду гітлерівці ув'язнили. Фашисти арештовували бандерівців і таємно без суду їх страчували. Після таких подій бандерівці проголосили курс на боротьбу з німецькими окупантами.

Українські націоналісти у жовтні **1942 року** на **Поліссі** та **Волині** почали створювати збройні загони, головним завданням яких був захист місцевого населення від німецьких загарбників та радянських партизанів. Згодом військові загони ОУН були об'єднані в **Українську повстанську армію (УПА)**. Головнокомандувачем УПА став **Роман Шухевич**. Вояки УПА чинили шкоду гітлерівцям: знищували патрулі, нападали на німецькі колони та озони, підривали залізничні колії тощо.

Роман Шухевич

У лавах Української повстанської армії налічувалося від 20 до 40 тисяч вояків, які боролися на два фронти – з німецькими та радянськими військами. Крім цього, повстанці вели збройну боротьбу із польськими партизанами, які вважали західні регіони України польською землею.

Бойові дії УПА в **1943 році** на **Волині** й **Поліссі** призвели до того, що в декількох районах була повністю знищена німецька окупаційна адміністрація й проголошена тимчасова українська військова влада.

На боротьбу з УПА окупанти були змушені посилати добірні війська, знімаючи їх із фронту. Захоплених вояків УПА страчували, за допомогу їм гітлерівці спалювали села, знищували мирних жителів. Проте подолати народ, який піднявся на боротьбу, окупанти так і не змогли.

Вояки УПА

Після укладення союзу з Московським царством, росіяни не втручалися у справи української церкви. Поступово тиск російського духовенства й влади збільшувався, що призвело до переходу в **1685 році** української церкви під владу Московського патріархату. Це призвело до значних змін. Якщо раніше на всі церковні посади в Україні обирали, то тепер на них призначали. Важливі церковні посади займали, як правило, росіяни. Було ліквідовано всі особливості української церкви. Служби дозволялося вести тільки «московською» мовою; заборонялося передруковувати давні церковні книги, які були видані в Україні; запроваджувалася **цензура** проповідей, заборонялося будівництво церков в українському стилі.

За часів правління російської цариці Катерини II, українська православна церква втратила всі національні ознаки. Тепер вона нічим не відрізнялася від російської церкви.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

ОУН – Організація українських націоналістів (боролася за встановлення незалежної України).

УПА – Українська повстанська армія (боролася з гітлерівськими та радянськими військами).

30 червня 1941 року – проголошено Акт відновлення Української держави.

ІМЕНА

Степан Бандера – керівник Організації українських націоналістів (бандерівців).

Роман Шухевич – командир Української повстанської армії.

● **З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ**

Присяга воїна Української повстанської армії (1943 рік)

«Я, воїн Української повстанської армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським, перед Святою землею Українською, перед пролотою кров'ю усіх Найкращих Синів України та перед Найвищим Політичним Проводом Народу Українського: боротись за повне визволення всіх українських земель і українського народу від загарбників та здобути Українську Самостійну Соборну державу. В цій боротьбі не пожалію ні крові, ні життя і буду битись до останнього подиху і остаточної перемоги над усіма ворогами України...»

ЗАПИТАННЯ

1. Як називалася патріотична організація, яка діяла на західноукраїнських землях?
2. Хто очолював Організацію українських націоналістів?
3. Яка подія відбулася у Львові в кінці червня 1941 року?
4. Коли бандерівці проголосили Українську державу?
5. Як вчинили фашисти з тими, хто проголосив незалежність України?
6. Проти кого боролися бійці УПА?
7. Хто очолив Українську повстанську армію?
8. Як боролися воїни УПА з гітлерівцями?
9. Опрацювавши історичне джерело, поясніть, яку мету перед собою ставили воїни УПА?

ЗАВДАННЯ

1. Визначте століття та його частину проголошення Акту відновлення Української держави.
2. Співставте історичних осіб з їхньою діяльністю:

1) Роман Шухевич	а) керівник Організації українських націоналістів;
2) Сидір Ковпак	б) командир Української повстанської армії
3) Степан Бандера	в) командир радянського партизанського загону.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Вранці 30 червня 1941 року передові частини гітлерівців захопили Львів. Користуючись метушнею, в цей же день до міста ввійшли загони українських націоналістів під загальним керівництвом Ярослава Стецька. Ввечері патріоти провели Національні збори, на яких було прийнято рішення про створення Української держави. Із балкону однієї із львівських будівель Ярослав Стецько зачитав присутнім Акт відновлення Української держави. На башті князівської гори був піднятий синьо-жовтий прапор. Керівником українського уряду було обрано Ярослава Стецька.

Українці дізналися про утворення власної держави з передач львівської радіостанції, яка про це повідомляла 30 червня та 1 липня 1941 року.

Проголошення Української держави було повною несподіванкою для німців. Вони заарештували лідерів Організації українських націоналістів Степана Бандеру, Ярослава Стецька та інших. Їм запропонували відкликати Акт відновлення Української держави, але ця пропозиція була відхилена українцями.

Проголошення Української держави стало моментом істини, після якого стало зрозуміло, що українські націоналісти та німецькі фашисти – вороги. Розпочалася непримиренна боротьба.

*Очікування проголошення Акту відновлення Української Держави
(30 червня 1941 року)*

ТЕМА 5

БИТВА НА КУРСЬКІЙ ДУЗІ. ПОЧАТОК ЗВІЛЬНЕННЯ УКРАЇНИ

Минулого разу ви ознайомилися з діяльністю Української повстанської армії на західноукраїнських землях. Пригадайте, як називалася патріотична організація, яка діяла на західноукраїнських землях? Хто очолював Організацію українських націоналістів? Яка подія відбулася у Львові в кінці червня 1941 року? Як вчинили фашисти з тими, хто проголосив незалежність України? Проти кого боролися бійці УПА? Хто очолив Українську повстанську армію? Яку мету перед собою ставила ОУН-УПА?

На цьому уроці ви дізнаєтеся про початок звільнення України від фашистських загарбників.

Улітку **1943 року** під **Курськом** більш ніж півтора місяці тривали запеклі бої між гітлерівськими військами та Червоною армією. Командування обох сторін вважало, що битва під Курськом матиме корінний перелом у цій війні. З обох сторін сюди було стягнуто велику кількість солдатів, тисячі танків, літаків, гармат та іншої зброї.

Кульмінацією протистояння була танкова битва біля села **Прохорівка**, коли в зустрічному напрямку лоб в лоб зіштовхнулося близько 1200 танків з обох сторін. Гул тисячів потужних моторів, вибухи і постріли, дим і гар сягали 4 кілометрів від поля бою. Горіла земля, палали сотні танків. Ця жорстока битва стала останнім великим наступом фашистів на східному фронті.

У результаті кровопролитних боїв радянським військам вдалося завдати поразки фашистам. Загальний наступ під Курськом дав можливість розпочати звільнення українських земель. На Харківському напрямку на початок **серпня 1943 року** Червона армія звільнила близько 30 українських сіл і містечок. Підійшовши до Харкова, радянські війська оточили місто з трьох сторін. Щоб гітлерівці не змогли зруйнувати місто, командування Червоної армії наказало вночі штурмувати Харків. Для фашистів такий наступ виявився великою несподіванкою, і 23 серпня 1943 року Харків було звільнено.

Битва під Прохорівкою

Протягом **серпня-вересня 1943 року** від фашистів було звільнено **Лівобережну Україну з Донбасом**. **Бойові дії** на Лівобережжі відбувалися в досить важких умовах. Відступаючи, гітлерівці використовували тактику «випаленої землі» – знищували все, що не могли вивезти. Фашисти спалювали села, підривали заводи та фабрики, знищували обладнання, затоплювали шахти, руйнували залізничні колії та мости, вивозили зерно та худобу, підпалювали поля тощо.

Вуличні бої в Харкові

У результаті проведеної **Донбаської операції** були звільнені міста та села Донецької та Луганської областей. **8 вересня 1943 року** був звільнений **Донецьк**.

У **жовтні 1943 року** радянські війська підійшли до Києва й розпочали підготовку до визволення столиці України.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

23 серпня 1943 року – звільнення Харкова від фашистських загарбників.

8 вересня 1943 року – звільнення Донецька від гітлерівців.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із наказу Генріха Гімлера про спустошення українських земель (1943 рік)

«Необхідно домогтися, щоб при відході з районів України не залишалось ні однієї людини, ні однієї голови худоби, ні одного центнера зерна, ні однієї рейки, щоб не вціліло ні одного будинку, ні однієї шахти, яка б не була виведена з ладу на довгі роки, щоб не залишилося ні однієї не отруєної криниці. Противник повинен мати дійсно тотально спалену та зруйновану країну...»

ЗАПИТАННЯ

1. Коли відбулася битва під Курськом?
2. Де відбулася одна з найбільших танкових битв цієї війни?
3. Хто отримав перемогу у битві під Курськом?
4. Що вам відомо про битву за Харків?
5. Коли було остаточно звільнено Харків від гітлерівців?
6. Що означає застосована фашистами тактика «випаленої землі»?
7. У результаті якої військової операції були звільнені міста й села Донецької та Луганської областей від гітлерівців?
8. Коли було звільнено Донецьк від фашистів?
9. Опрацювавши історичне джерело, поясніть, чому такий наказ видав німецький високопосадовець?

ЗАВДАННЯ

1. Знайдіть на карті міста: Харків, Донецьк.
2. Вирахуйте, скільки років минуло з часу звільнення Харкова до наших днів.
3. Складіть речення із запропонованих слів: перемоги, під, військ, після, розпочалося, фашистів, радянських, Курськом, від, українських, земель, звільнення.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Ще в перший день війни Православна церква заявила, що вона розділяє долю з народом та благословляє воїнів на майбутній подвиг. На визволення України священники та віряни з літа 1943 року та протягом 1944 року назбирали до фонду Червоної армії більше 15 мільйонів карбованців, а також передали радянським бійцям продуктів харчування та речей на суму 4,5 мільйонів карбованців. За це медалями «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні» було нагороджено майже 40 священників з Київщини, Дніпропетровщини, Харківщини, Полтавщини та Луганщини.

У 1944 році за кошти Православної церкви була побудована танкова колона імені Дмитрія Донського та передана до лав Червоної армії.

Тисячі радянських бійців отримали медичну допомогу у стінах православних монастирів.

За роки війни Церква передала близько 200 мільйонів карбованців, за які було збудовано сотні літаків і танків (вартість найпопулярнішого танка Т-34 складала близько 140 тисяч карбованців, а наймасовіший літак Іл-2 обходився у 165 тисяч карбованців).

Танкова колона «Димитрій Донський»

ТЕМА 6

ВИЗВОЛЕННЯ
КИЄВА

На минулому уроці ви ознайомилися із початком звільнення окупованих українських земель. Пригадайте, коли відбулася битва під Курськом? Де відбулася одна з найбільших танкових битв цієї війни? Хто отримав перемогу у битві під Курськом? Коли було остаточно звільнено Харків від гітлерівців? Що означає застосована фашистами тактика «випаленої землі»? Чому гітлерівці її застосовували? У результаті якої військової операції була звільнена Донецька та Луганська області? Коли було звільнено Донецьк від фашистів?

На цьому уроці ви дізнаєтеся про визволення столиці України – міста Києва від фашистських загарбників.

На підступах до Києва фашисти побудували міцну лінію оборони. Керівник Німеччини Адольф Гітлер сподівався, що у захисті їм допоможе Дніпро, ширина якого сягала 700-900 метрів, а правий берег був високим і становив своєрідний ланцюг укріплених вогневих точок. До Києва окупанти підтягнули значні військові сили з танками та гарматами. Лінію оборони на правому березі Дніпра фашисти назвали «**Східним валом**». Гітлер заявляв, що «швидше Дніпро потече назад, ніж росіяни здолають Східний вал».

З півдня та з півночі Києва радянським військам вдалося форсувати (подолати) Дніпро і закріпитися на невеликих територіях на правому березі річки. Спочатку червоноармійці намагалися пробитися до Києва з півдня, біля **села Великий Букрин**, але у цьому місці ворог чинив запеклий опір. Не вистачало човнів та засобів для переправи бійців і військової техніки по воді. Багато бійців, отримавши поранення, тонули. На цій ділянці фронту Червона армія не мала успіху.

Форсування Дніпра радянськими бійцями

Ураहुвавши ситуацію, що склалася, радянське командування змінило напрямок удару своїх військ. Головні сили Червоної армії були таємно перекинуті північніше Києва, в район села **Лютіж**. На початку листопада **1943 року** тисячі радянських гармат розпочали обстріл ворожих позицій. З неба на гітлерівців посипалися бомби радянських літаків. Потім пішла в наступ піхота. Такого натиску фашисти не очікували. Першого ж дня вдалося прорвати німецьку оборону, знищивши близько половини гітлерівців. Вночі наступ червоноармійців підтримали танкісти, які з увімкненими фарами та сиренами, приголомшуючи ворога, прорвалися до передмістя **Києва**. Після запеклих боїв фашисти, відступаючи, підпалили місто. **6 листопада 1943 року** столиця України була повністю звільнена від німецько-фашистських загарбників. Командував військами, які звільнили **Київ**, генерал **Микола Ватутін**.

Переправа через Дніпро

Червоній армії у боях за столицю України допомагали партизани, підпільники та місцеве населення. За цю перемогу заплатили своїм життям 260 тисяч радянських воїнів. За подвиги, здійснені під час форсування Дніпра, найвищу нагороду СРСР – звання **Героя Радянського Союзу** отримали 2438 бійців та командирів, серед них 483 українці.

Микола Ватутін

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Східний вал – лінія німецької оборони по р. Дніпро.

Форсування – подолання водної перешкоди.

6 листопада 1943 року – звільнення Києва від фашистських загарбників.

ІМЕНА

Микола Ватутін – генерал, командувач радянськими військами, які звільнили Київ від гітлерівців.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із спогадів учасника форсування Дніпра письменника Віктора Астаф'єва

«Двадцять п'ять тисяч входить у воду (Дніпра), а виходить на тому березі три тисячі (солдат), максимум п'ять...

Найстрашнішими виявилися кулемети ... Вони поливали берег, острів, ріку, в якій кишіло місиво з людей. Старі й молоді, добровольці й мобілізовані, штрафники й гвардійці, росіяни й не росіяни – всі вони кричали одні й ті самі слова: «Мамо! Боженько! Боже! Допоможіть»... А кулемети сікли і сікли... Хапаючись один за одного, поранені й не зачеплені кулями люди йшли під воду, ріка бугрилася пухирями, здригаючись від людських судорог, пінилась червоними бурунами.»

ЗАПИТАННЯ

1. Як називалася побудована фашистами по р. Дніпро лінія оборони?
2. Біля якого села червоноармійці спочатку намагалися прорватися до Києва?
3. Чому радянське командування відмовилося від штурму Києва з півдня?
4. Що вам відомо про атаку гітлерівських позицій біля села Лютіж?
5. Коли звільнили Київ від фашистів?
6. Хто командував військами, які звільнили Київ?
7. Опрацювавши історичне джерело, подумайте, чому радянське військо зазнало великих втрат при форсуванні Дніпра?

ЗАВДАННЯ

1. Розташуйте у хронологічній послідовності події: приєднання західноукраїнських земель до УРСР; звільнення Києва від фашистських загарбників; напад гітлерівської Німеччини на СРСР;
2. Оберіть, хто із радянських воєначальників командував звільненням Києва від фашистів:
 - а) Михайло Кирпонос;
 - б) Микола Ватутін;
 - в) Іван Черняхівський.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Після загарбання фашистами рідної землі поруч із чоловіками взяли зброю й жінки. Вони воювали на різних фронтах і виконували різні обов'язки. Найбільше жінок було серед санінструкторів та лікарів, багато з них воювали з гітлерівцями в партизанських загонах. Чимало жінок були льотчицями, снайперами, телефоністами, кулеметниками і навіть розвідниками. Декілька з них були танкістами.

Існували у Червоній армії й жіночі підрозділи. Наприклад, 46-й нічний авіаційний полк, у якому на всіх посадах служили виключно жінки. Цей підрозділ кожної ночі бомбардував позиції фашистів. Жінки наводили такий жах на гітлерівців, що вони їх прозвали «нічними відьмами». Про те, як воювали у цій частині жінки, свідчать їхні нагороди, серед яких 23 льотчиці отримали найвище звання Героя Радянського Союзу.

Серед сміливих захисниць було багато й українок. Зокрема, Катерина Зеленко – єдина в світі жінка, яка здійснила повітряний таран; Людмила Павлюченко – найуспішніша жінка-снайпер у світовій історії, яка знищила 309 ворожих солдат і офіцерів; Наталія Меклін – льотчиця, яка здійснила найбільшу кількість бойових вильотів серед радянських пілотів (980), під час яких скинула на фашистів 147 тонн авіаційних бомб.

Катерина Зеленко

Людмила Павлюченко

Наталія Меклін

ТЕМА 7

ЗВІЛЬНЕННЯ УКРАЇНИ ВІД ФАШИСТСЬКИХ ЗАГАРБНИКІВ

Минулого разу ви ознайомилися з такою важливою історичною подією, як визволення Києва від фашистських загарбників. Пригадайте, як називалася побудована фашистами по р. Дніпро лінія оборони? Коли було звільнено Київ від фашистів? Хто командував військами, які звільнили Київ? Чому радянське військо зазнало великих втрат при форсуванні Дніпра?

Сьогодні ви дізнаєтеся про звільнення України від фашистських загарбників.

Після звільнення Києва від гітлерівських загарбників було створено сприятливі умови для подальшого просування радянських військ вглиб України й остаточного звільнення Батьківщини від фашистів. На українській ділянці фронту командуванню Червоної армії вдалося створити значну перевагу над ворогом в живій силі та бойовій техніці. На території України налічувалося понад 2,3 мільйона бійців, близько 30 тисяч гармат і мінометів, 2 тисячі танків і більше 2300 літаків.

Обстріл ворожих позицій

За роки війни командування Червоної армії навчилося проводити блискучі військові операції з оточення й знищення великих ворожих угруповань. Прикладом цьому стала **Корсунь-Шевченківська битва**. У січні **1944 року** у районі міста **Корсунь-Шевченківський** з двох сторін розпочався наступ радянських військ, які з'єдналися біля Звенигородки, оточивши та розбивши майже 80-тисячне угруповання ворожих військ.

Майже одночасно з Корсунь-Шевченківською операцією частини Червоної армії розпочали наступ у напрямку міст **Рівне** та **Луцьк**. Просування військ відбувалося в складних умовах заболоченої місцевості та бездоріжжя. Застосування важкої військової техніки було обмеженим, вона грузла в болотах. Майстерне використання радянським командуванням підрозділів кінноти та залучення партизанських загонів допомогло звільнити **Луцьк** та **Рівне**.

Радянська кіннота

У березні-квітні **1944 року** Червона армія продовжила наступ на гітлерівців, звільняючи міста й села Правобережної України.

Активно тиснула фашистів Червона армія й на півдні України. Завдяки спільним зусиллям моряків армії та Чорноморському флоту у **березні-квітні 1944 року** було здійснено **Одеську військову операцію**, результатом якої стало звільнення **Херсона, Миколаєва та Одеси**.

Жорстокі бої тривали за **Крим**. Особливо запекло фашисти обороняли висоту біля Севастополя – **Сапун-гору**. 9 разів довелося її штурмувати, щоб заволодіти нею. **9 травня 1944 року** Севастополь було звільнено від окупантів, а через декілька днів, **12 травня 1944 року**, весь **Крим** знову став радянським.

Діорама «Штурм Сопун-гори»

Улітку 1944 року розпочався заключний етап визволення України від німецько-фашистських загарбників. У результаті наступальних дій на західноукраїнських землях було звільнено **Львів** та **Івано-Франківськ**.

У **жовтні 1944 року** в ході Карпатсько-Ужгородської операції було звільнено Ужгород та інші населені пункти Закарпаття. **28 жовтня 1944 року** вся територія України була звільнена від гітлерівського панування.

Встановлення прикордонного стовпа

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Корсунь-Шевченківська операція – дії радянських військ з оточення та знищення 80-тисячного гітлерівського угруповання.

Сапун-гора – висота біля Севастополя.

12 травня 1944 року – звільнення Криму від німецько-фашистських загарбників.

28 жовтня 1944 року – звільнення України від гітлерівських окупантів.

ЗАПИТАННЯ

1. Коли було проведено Корсунь-Шевченківську військову операцію?
2. Яким чином радянські війська оточили німецьке військо?
3. Скільки тисяч фашистів потрапило в оточення в результаті Корсунь-Шевченківської операції?
4. У яких умовах відбувалося визволення Луцька та Рівного?
5. Коли було проведено Одеську військову операцію?
6. Які міста було звільнено у результаті Одеської операції?
7. Як називалася височина біля Севастополя, яку 9 разів штурмували радянські бійці?
8. Коли було звільнено Крим від фашистських загарбників?
9. Коли була звільнена українська земля від гітлерівців?

ЗАВДАННЯ

1. Знайдіть на карті міста: Рівне, Луцьк, Херсон, Миколаїв, Одеса, Севастополь, Львів, Івано-Франківськ.

2. Співставте події та дати:

1) звільнення України від фашистів	а) 9 травня 1944 року;
2) звільнення Криму від гітлерівців	б) 28 жовтня 1944 року;
3) звільнення Севастополя від окупантів	в) 12 травня 1944 року.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Після звільнення України від фашистських загарбників люди сподівалися на покращення життя, але багатьох мешканців чекали репресії за те, що вони не покинули рідні домівки й жили під владою гітлерівців та працювали на відновлених німцями підприємствах.

Розпочалося масове вивезення «ненадійних» осіб з України. Велика трагедія чекала кримсько-татарський народ, який мешкав на Кримському півострові. Не дивлячись на те, що 26 тисяч татар боролися з ворогом у лавах Червоної армії, керівництво Радянського Союзу вважало кримських татар зрадниками СРСР. Було вирішено всіх татар вислати з території Криму й поселити в Узбекистані.

За три дні, з 18 по 20 травня 1944 року, все населення півострова (більше 165 тисяч осіб) було завантажено у вагони й відправлене далеко від Батьківщини без права на повернення в рідний край. Тих, хто чинив опір під час примусового вивезення, – розстрілювали.

Солдатам-татарам, які поверталися з війни, було заборонено відвідувати Крим. Їх одразу засилали до Узбекистану.

У 1989 році депортація кримських татар була визнана незаконною та злочинною. В Україні 18 травня вважається Днем пам'яті жертв геноциду (знищення) кримсько-татарського народу.

Депортація кримських татар (кадр із художнього фільму «Хайтарма»)

ТЕМА 8

ПЕРЕМОГА. ГЕРОЇЗМ УКРАЇНЦІВ- ФРОНТОВИКІВ І ПРАЦІВНИКІВ ТИЛУ. ВТРАТИ УКРАЇНИ

На минулому уроці ви познайомилися із військовими операціями, у результаті яких була звільнена Україна від гітлерівських окупантів. Пригадайте, коли було проведено Корсунь-Шевченківську військову операцію? Яким чином радянські війська оточили німецьке військо? У яких умовах відбувалося визволення Луцька та Рівного? Які міста було звільнено у результаті Одеської операції? Коли було звільнено Крим від фашистських загарбників? Коли була звільнена українська земля від гітлерівців?

Сьогодні ви дізнаєтеся про перемогу СРСР та героїв-українців.

Після звільнення України війна котилася країнами Європи: **Польщею, Чехією, Словаччиною, Болгарією, Румунією та Австрією.** На початку **1945 року** радянські війська наблизилися до столиці фашистської Німеччини – **Берліна.** Із заходу на гітлерівців наступали американські, англійські та французькі війська. Найбільший опір фашисти чинили, захищаючи Рейхстаг. **Рейхстаг** – це німецький парламент. Тут тривали бої за кожну кімнату, кожний поверх будівлі. Останню твердиню фашизму було взято. Над Рейхстагом замайорів червоний прапор Перемоги.

Вночі, 8 травня 1945 року гітлерівська Німеччина капітулювала, тобто визнала себе переможеною у війні. У цей час у столиці Радянського Союзу – Москві вже було **9 травня,** тому саме в цей день громадяни СРСР й святкували День Перемоги.

У сучасній Україні відзначають **8 травня День пам'яті та примирення**, а **9 травня** святкують **День перемоги над фашизмом**.

Великий внесок у перемогу над фашизмом зробили українці. На різних фронтах, у різних військових частинах вони, не жаліючи власного життя, наближали День Перемоги. Близько 2 мільйонів українців за свої подвиги отримали бойові ордени та медалі. Більше 2 тисяч осіб отримали звання Героя Радянського Союзу. 32 українці стали двічі Героями, а **Іван Кожедуб** був нагороджений тричі золотою зіркою Героя Радянського Союзу.

Прапор Перемоги

Іван Кожедуб був льотчиком-винищувачем. За роки війни він здійснив 330 бойових вильотів. У повітряних боях українець збив 62 ворожих літаки – найбільше з усіх радянських пілотів! Сам льотчик жодного разу не був збитий.

Іван Кожедуб

Радянському Союзу не вдалося б перемогти у війні з фашизмом, якби не трудовий подвиг мільйонів людей, які виготовляли зброю для Червоної армії. У тилу життя проходило під гаслом «**Все для фронту! Все для Перемоги!**» У східні регіони СРСР було вивезено устаткування багатьох українських заводів, на яких робітники виготовляли для фронту танки, літаки, гармати, автомати та інше. На заміну чоловікам, які пішли на фронт, стали жінки й діти. Вони у складних умовах, без відпусток і вихідних, по 12-14 годин на добу працювали на підприємствах. Для того, щоб зробити більше продукції, робітники нерідко по декілька днів не спали, харчувалися у цехах тощо.

Діти на виробництві зброї

Перемога над фашизмом дісталася українському народу дорогою ціною. Українські міста і села були зруйновані від гарматних обстрілів та бомбардувань з повітря. Понад **8 мільйонів** українців поклали своє життя в цій війні. Серед них як бійці Червоної армії, партизанських загонів, Української повстанської армії, так і мирні мешканці. За роки окупації до Німеччини було вивезено багато тонн зерна, м'яса, цукру, вугілля та руди. Великих втрат зазнала українська культура: було вивезено або знищено цінні картини, стародавні книги, ікони; зруйновано виняткові пам'ятки архітектури (старі будівлі, церкви та скульптури).

Та попри все, українці поверталися з війни додому, щоб відбудувати зруйновану Батьківщину.

Повернення переможців

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Рейхстаг – німецький парламент.

Капітуляція – припинення війни на умовах переможця.

8 травня – День пам'яті та примирення.

9 травня – День перемоги над фашизмом.

ІМЕНА

Іван Кожедуб – тричі Герой Радянського Союзу, льотчик-випробувач.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із спогадів прем'єр-міністра Великобританії Вінстона Черчилля

«... з-поміж усіх народів, які опинилися під владою Німеччини, чи не найбільше постраждав український. Але, разом з тим, він ціною мільйонів своїх представників зробив величезний внесок у перемогу над нею...»

ЗАПИТАННЯ

1. Яку будівлю найзапекліше обороняли гітлерівці в Берліні?
2. Що таке капітуляція?
3. Коли фашистська Німеччина капітулювала?
4. Чому в СРСР святкували День Перемоги 9 травня?
5. Що вам відомо про Івана Кожедуба?
6. Хто замінив чоловіків у тилу?
7. Як ви розумієте вислів «Все для фронту! Все для перемоги!»?
8. Скільки українців загинуло у німецько-радянській війні?
9. Які матеріально-культурні втрати понесла Україна?
10. Опрацювавши історичне джерело, поясніть вислів Вінстона Черчилля.

ЗАВДАННЯ

1. Порахуйте, скільки років і місяців тривала німецько-радянська війна.
2. Визначте, скільки років минуло з часу закінчення німецько-радянської війни до наших днів.

ЦІКАВО ЗНАТИ

У піднятті прапора Перемоги над рейхстагом брало участь троє осіб: росіянин Михайло Єгоров, грузин Мелітон Кантарія та командир групи – українець Олексій Берест. Всіх учасників «знаменної групи» було представлено до найвищої нагороди – звання Героя Радянського Союзу, але з невідомих причин маршал К. Жуков не підписав нагородного листа на Олексія Береста. Більше того, подвиг українця замовчувався й офіційно не визнавався.

Лейтенант Берест народився на Сумщині у селянській сім'ї. В 11 років залишився сиротою, його батьки та восьмеро братів і сестричок померли під час Голодомору. З жовтня 1939 року служив у Червоній армії. У німецько-радянській війні брав участь з першого до останнього дня. Після війни Олексій Берест жив у Ростові-на-Дону й одного разу, ідучи повз залізничний вокзал, помітив, як натовп пасажирів випадково штовхнув п'ятирічну дівчинку на рейки, якими мчав потяг. Олексій Берест не розгубився й витягнув дитину з-під коліс поїзда, але сам загинув.

Не дочекавшись визнання за життя, вже в роки незалежної України в 2005 році Олексію Бересту було посмертно присвоєно звання Героя України.

ТЕМА 10

НАШ КРАЙ У 1941-1945 РОКАХ

З допомогою вчителя дайте відповіді на запитання та виконайте завдання

Орієнтовна схема роботи на уроці

Тематика	Запитання /завдання
Історико-просторове визначення місця вашого проживання	<ol style="list-style-type: none"> 1. У складі якої держави (яких держав) перебував ваш край у 1941-1945 роках? 2. Покажіть на карті населений пункт, у якому ви проживаєте. 3. Як називалося ваше місто (село) у той час? 4. Яка кількість населення проживала у вашому місті (селі) у 30-40 роках ХХ століття?
Історичні події того часу у вашому регіоні	<ol style="list-style-type: none"> 1. Які події відбувалися у 1941-1945 роках у вашому краї? 2. Які історичні пам'ятники (місця) 1941-1945 років розташовані у вашому регіоні? 3. Які пам'ятники, присвячені подіям 1941-1945 років, встановлені у вашому населеному пункті (регіоні)?
Перебування історичних діячів у вашому краї	<ol style="list-style-type: none"> 1. Хто з відомих діячів перебував у вашому краї у 1941-1945 роках? 2. З якими подіями пов'язана їхня діяльність? 3. Хто з місцевих мешканців приймав участь у важливих історичних подіях у 1941-1945 роках? 4. Який внесок зробили зазначені діячі у розбудову України? 5. Кому з відомих діячів (бійців і командирів Червоної армії та загонів УПА) встановлено пам'ятники у вашому населеному пункті (регіоні)?

УЗАГАЛЬНЕННЯ З РОЗДІЛУ

«У ВІЙНА У РОКИ
ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ»

22 червня 1941 року розпочалася німецько-радянська війна. Без оголошення війни німецько-фашистське військо перейшло кордон і розпочало бойові дії проти СРСР. Уряд Радянського Союзу та Червона армія не були готові до війни. Незважаючи на відвагу та мужність радянських бійців, гітлерівці швидко заволоділи Правобережною Україною та підійшли до Києва. Оборона столиці тривала більше двох місяців, але **19 вересня 1941 року** фашисти захопили **Київ**. Така доля чекала й інші міста й села.

Загарбавши українські землі, фашисти встановили свій «новий порядок». Вони грабували місцеве населення, музеї та церкви, вивозили культурні цінності, спалювали села і містечка. Розстріли та насильство стало звичайною справою на окупованих територіях. Гітлерівці знищили мільйони мирних жителів, а сотні тисяч українців вивезли до Німеччини на примусові роботи.

У ворожому тилу проти фашистів розпочали боротьбу радянські партизани. Партизанські загони створювали червоноармійці, які втекли з полону або потрапили в оточення, місцеві мешканці, серед яких було чимало жінок, дітей і літніх людей. Партизани знищували ворожих солдатів та офіцерів, підривали мости, виводили із ладу військову техніку окупантів, знищували німецькі склади зі зброєю, паливом і продуктами, пускали під укіс гітлерівські потяги, займалися розвідкою, здобували важливі документи ворога тощо. Легендарним партизанським командиром був **Сидір Ковпак**, який зі своїм підрозділом здійснив рейд від Путивля до Карпат, знищуючи на своєму шляху безліч фашистів та ворожої техніки.

У цей час на західноукраїнських землях патріотична сила – **Організація українських націоналістів (ОУН)** під керівництвом **Степана Бандери** активувала боротьбу за встановлення незалежності України. З їхньої ініціативи **у Львові 30 червня 1941 року** було проголошено **Українську державу** та створено український незалежний уряд. Фашисти арештували лідерів ОУН, після чого українські націоналісти створили **Українську повстанську армію (УПА)** й розпочали боротьбу з гітлерівськими та радянськими військами.

Поступово, після декількох важливих перемог, Червона армія перехопила ініціативу й розпочала звільнення України від німецько-фашистських загарбників. **6 листопада 1943 року** столиця України була звільнена від загарбників. Командував військами визволителів генерал **Микола Ватутін**. Протягом наступного року радянські бійці гнали гітлерівців далі на захід,

допоки **28 жовтня 1944 року** вся територія України не була звільнена від німецьких окупантів.

Після звільнення України Червона армія звільнила від гітлерівців інші країни й взяла штурмом Берлін – столицю фашистської Німеччини. Останню твердиню було взято. Над Рейхстагом замайорів червоний прапор Перемоги.

8 травня 1945 року гітлерівська Німеччина **капітулювала**, тобто підписала договір, у якому визнала себе переможеною. Коли було підписано цей документ, у Москві вже настало **9 травня**, тому саме в цей день громадяни СРСР й святкували **День Перемоги**.

У сучасній Україні **8 травня** відзначають **День пам'яті та примирення**, а **9 травня** святкують **День перемоги над фашизмом**.

Щоб звільнити світ від фашизму, українці доклали чимало зусиль. У радянській армії воювало більше 7 мільйонів мешканців Українців, з яких близько 2 мільйонів українців були нагороджені бойовими орденами та медалями. Більше 2 тисяч осіб отримали звання Героя Радянського Союзу. 32 українці стали двічі Героями, а **Іван Кожедуб** був нагороджений тричі золотою зіркою Героя Радянського Союзу. Понад **8 мільйонів** українців поклали своє життя в цій війні, серед яких були як вояки, так і мирне населення.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ

Виберіть правильний варіант відповіді:

1	Німецько-радянська війна розпочалася:	а) 1 вересня 1939 року;
		б) 22 червня 1941 року;
		в) 6 листопада 1943 року.
2	Гітлерівці на окупованих українських землях:	а) були чемними та не ображали місцевих жителів;
		б) були привітними, але ніяких стосунків з українцями не підтримували;
		в) грабували, знищували та відправляли на примусові роботи до Німеччини.
3	Хто боровся з фашистами на окупованих територіях:	а) радянські партизани та бійці УПА;
		б) працівники поліції;
		в) військовополонені.

4	Українську державу у Львові було проголошено:	а) 22 січня 1941 року;
		б) 30 червня 1941 року;
		в) 28 жовтня 1944 року.
5	За незалежну Україну на західноукраїнських землях боролася:	а) Організація українських націоналістів;
		б) радянські партизанські загони;
		в) командування Червоної армії.
6	Підрозділами Червоної армії, які звільняли Київ від гітлерівців, командував:	а) 6 листопада 1943 року;
		б) 28 жовтня 1944 року;
		в) 9 травня 1945 року.
7	Територія України була звільнена від німецьких окупантів:	а) 6 листопада 1943 року;
		б) 28 жовтня 1944 року;
		в) 9 травня 1945 року.
8	Серед тричі Героїв Радянського Союзу українцем був:	а) Олександр Покришкін;
		б) Семен Будьонний;
		в) Іван Кожедуб.
9	У сучасній Україні День перемоги над фашизмом святкують:	а) 22 червня;
		б) 9 травня;
		в) 14 жовтня.
10	У німецько-радянській війні загинуло:	а) понад 2 мільйони українців;
		б) понад 8 мільйонів українців;
		в) понад 18 мільйонів українців.

ПЕРЕВІР СВОЇ ВМІННЯ

1. Уважно розгляньте радянський плакат. Зазначте, якої події він стосується.

2. Визначте, у якому столітті та його частині відбулася німецько-радянська війна.

3. Порахуйте, скільки місяців тривала окупація Києва фашистами, якщо 19 вересня 1941 року вона розпочалася, а 6 листопада 1943 року закінчилася.

РОЗДІЛ VI

УКРАЇНА У 60-90-их РОКАХ ХХ (20) СТОЛІТТІ

ТЕМА 1

ВІДБУДОВА УКРАЇНИ. ГОЛОД 1946-1947 РОКІВ

Діти, у цьому розділі ви дізнаєтеся про життя українців у повоєнні роки. Познайомитеся із такими історичними подіями як засудження культу особи Сталіна, політика Микити Хрущова, участь українців у освоєнні космосу, культурний та економічний розвиток України в 60-90-ті роки ХХ (20) століття, Чорнобильська катастрофа тощо.

На цьому уроці ви дізнаєтеся про відбудову України та голод в 1946-1947 роках.

Війна принесла багато втрат Україні. Її господарство було зруйноване двічі: спочатку під час відступу Червоної армії, а потім фашисти, відступаючи з українських земель, нищили все, що можна було. Гітлерівці зруйнували 714 міст і 28 тисяч сіл. У руїнах лежали найбільші підприємства республіки: «Запоріжсталь», «Азовсталь», Маріупольський металургійний завод, ДніпроГЕС, шахти Донбасу та десятки тисяч інших підприємств. Після війни понад 10 мільйонів українців залишилися без домівок.

Відбудова господарства почалася одразу після звільнення української території від окупантів. Великий тягар ліг на плечі жінок та підлітків. Долаючи великі фізичні навантаження, жінки працювали шахтарями, будівельниками, трактористами. За три повоєнні роки в господарство України повернулося більше 2 мільйонів **демобілізованих** чоловіків. Влада СРСР також спрямовувала з інших регіонів країни велику кількість людей на відбудову важливих промислових об'єктів. Наприклад, тільки на шахти Донбасу щорічно відправлялося до 50 тисяч осіб.

Зруйнований Київ

Незважаючи на значний примус у процесі відбудови, переважна більшість трудящих добре розуміли, що саме своєю працею вони створюють кращі умови життя для себе та своїх родин. Протягом чотирьох повоєнних років в Україні були відбудовані всі важливі промислові підприємства, а рівень розвитку народного господарства досяг довоєнних показників.

Сільське господарство після визволення України залишалося у важкому стані. Багато земель за роки війни були занедбані. Основною робочою силою на селі були жінки та підлітки. У відновлених колгоспах не вистачало тракторів, комбайнів та іншої техніки. Для оранки землі запрягали корів. Часто колгоспниці й самі впрягалися в плуги, копали лопатами землю тощо. Оплата праці українських селян була мізерною, тому більшість виживала завдяки підсобним господарствам, але умови для їхнього розвитку були несприятливими. Ті селяни, які вирощували городину, тримали птицю, корів, свиней, мали фруктові дерева, платили великі податки та здавали державі молоко, м'ясо та яйця.

Незважаючи на складне становище у селі, радянський уряд підвищив норми здачі зерна для українських колгоспів. У **1946 році** несприятливі погодні умови (малосніжна й холодна зима та посушливе літо) призвели до низького урожаю. Щоб забезпечити виконання державного плану зі здачі хліба, в українські села прибули представники комуністичної партії та радянської влади. Вони організували насильницьке вилучення зерна в колгоспах. Почався падіж худоби. Щоб вижити, селяни відкопували з-під снігу мерзлу

картоплю, буряки, їли кору дерев, дрібних гризунів тощо. У **1946 році** від голоду в Україні померло близько 1 мільйона осіб.

Хоч керівник СРСР **Йосип Сталін** і не визнавав голоду в Україні, але на початку **1947 року** був змушений поступитися. Напередодні весняної сівби колгоспам було надано посівне зерно, а для працівників було організовано сільські їдальні. Після врожаю 1947 року голод почав згасати, але назавжди залишився в пам'яті українського народу.

Оранка колгоспної землі (Полтавщина, 1946 рік)

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Демобілізація – повернення з війни солдатів і офіцерів.

Колгосп – колективне господарство.

1946-1947 роки – голод в Україні.

ІМЕНА

Йосип Сталін – голова ВКП(б), очільник СРСР.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із скарги колгоспників с. Попелюхи Піщанського району Вінницької області до голови уряду УРСР М. Хрущова (1946 рік)

«Микита Сергійович ... обірвані ми всі, голі й босі, брудні й голодні, на людей не схожі, гірше худоби живемо ... люди наші з голоду мруть, діти від недоїдання та хвороб стають каліками. Харчуємося ми лободою, корою, а у кого є гроші, то йдуть в місто за хлібом і купують його в комерційних магазинах, але за хлібом йти далеко – 140-160 кілометрів ...»

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із спогадів Р. Комар (м. Новомосковське,
Дніпропетровська область)

«Люди вмирили на дорогах, вокзалах. Одна жінка лягла на вокзалі у Садгорі і померла, а дитина повзає поруч і плаче. Діти були слабкими, хотіли їсти, голодували: йде, йде, бідолаха, хитається, падає і вмирає... Були випадки, коли діти помирали (в школах) на руках у вчителів...»

ЗАПИТАННЯ

1. Скільки міст і сіл було зруйновано в Україні внаслідок воєнних дій?
2. Чому фашисти, залишаючи Україну, руйнували підприємства?
3. Які українські підприємства були зруйновані?
4. Хто відбудовував зруйновані міста й підприємства?
5. У якому стані було сільське господарство після війни?
6. Користуючись фото «Оранка колгоспної землі», поясніть, чому у якості тяглової сили використовувалися корови?
7. Коли розпочався голод?
8. Назвіть причини повоєнного голоду в Україні?
9. Чим харчувалися люди під час голоду?
10. Скільки українців померло внаслідок голоду?

ЗАВДАННЯ

1. Опрацювавши текст підручника, випишіть назви українських підприємств, зруйнованих у роки війни.
2. Складіть речення зі слів: перемогли, фашизм, Наші, прабабусі, та, прадіди, не, тільки, але, й, відновили, господарство, зруйноване, українське.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Під час німецько-радянської війни 1941-1945 років у полон до Червоної армії потрапило близько 2,5 мільйонів осіб. Полонені німецькі солдати використовувалися на відбудові промислових підприємств України, шахт, доріг, мостів, шкіл, лікарень та житлових будинків.

Тисячі німецьких інженерів та науковців були задіяні в реалізації ракетної, ядерної та авіаційної програм СРСР. Вони також працювали на відповідальних ділянках підприємств із випуску засобів зв'язку, суднобудування, хімічної промисловості тощо.

За свою роботу полонені отримували невелику заробітну платню, їм видавалося мило та одяг, вони могли листуватися із рідними та отримувати грошові переводы з Німеччини.

Останні полонені німці покинули територію СРСР у 1955 році.

Полонені на відбудові міста

ТЕМА 2

XX (20) З'ЇЗД КПРС. ЗАСУДЖЕННЯ КУЛЬТУ ОСОБИ СТАЛІНА. РЕАБІЛІТАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ В'ЯЗНІВ

На минулому уроці ви дізналися про повоєнну відбудову та голод в Україні. Подумайте, чому фашисти, залишаючи Україну, руйнували підприємства? Хто відбудовував зруйновані міста й заводи? У якому стані було сільське господарство після війни? Коли розпочався голод в Україні? Назвіть причини голоду? Чим харчувалися люди під час голоду? Скільки українців померло внаслідок голоду?

Сьогодні ви дізнаєтеся про XX (20) з'їзд КПРС, викриття культу особи Сталіна та політичну реабілітацію безневинно засуджених людей.

Після смерті у **1953 році** Йосипа Сталіна до влади в Радянському Союзі прийшов **Микита Хрущов**. Під його керівництвом у **1956 році** було проведено **XX (20) з'їзд КПРС**, на якому розглядалися важливі політичні та економічні питання країни. Ніяких сенсаційних заяв із вуст виступаючих не лунало. У останній день роботи з'їзду на закритому засіданні Микита Хрущов вперше відкрито визнав Сталіна жорстоким тираном і винуватцем репресій, жахливих втрат і поразок Червоної армії на початку німецько-радянської війни. Сталіна було звинувачено у мільйонних жертвах мешканців Радянського Союзу.

Через деякий час після з'їзду було надруковано постанову Центрального Комітету КПРС «Про подолання культу особи та його наслідків». Засудження культу особи Сталіна сприяло подоланню страху в суспільстві. Люди почали більш відкрито обговорювати проблеми в країні.

За короткий час в республіці були знищені тисячі сталінських бюстів і пам'ятників. Міста, вулиці, площі, заводи та колгоспи, які були названі на честь Сталіна, перейменовувались.

Микита Хрущов

Микита Хрущов у своїй політиці намагався відійти від жорстокості сталінської системи, спробував її реформувати. Такі заходи отримали у народі назву «**хрущовська відлига**». Унаслідок цього розпочався процес політичної реабілітації засуджених осіб. **Політична реабілітація** – це поновлення доброго імені несправедливо засудженої людини. У період «хрущовської відлиги» було переглянуто велику кількість справ, які були сфабриковані у часи сталінських репресій. Сотні тисяч засуджених людей було виправдано та звільнено з в'язниць. Тих, хто був безпідставно розстріляний чи помер у виправних таборах, помертньо реабілітовували (виправдовували).

В Україні за роки «відлиги» було реабілітовано більшість репресованих українських політичних та державних діячів, письменників, поетів, науковців та художників. Також в Україну повернулося понад 65 тисяч колишніх членів Організації Українських Націоналістів (ОУН) та вояків Української Повстанської Армії (УПА)

Але нове керівництво Радянського Союзу не довело розпочату справу до кінця. Залишилося невизначеним питання з депортованими народами. З одного боку депортація кримсько-татарського народу була визнана незаконною, а з іншого – їм не дозволялося повертатися на свою історичну Батьківщину – Кримський півострів.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу.

Сенсація – повідомлення, що вражає, викликаючи загальне зацікавлення.

Репресії – переслідування владою громадян, які не згодні з її політикою.

Культ особи – надмірне звеличення особи та перебільшення її заслуг, поклоніння цій людині.

Політична реабілітація – виправдання, поновлення доброго імені несправедливо засудженої людини.

Депортація – примусове переселення громадян з постійного місця проживання у віддалені регіони держави.

1956 рік – XX (20) з'їзд КПРС.

ІМЕНА

Микита Хрущов – керівник Радянського Союзу, очільник КПРС.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із доповіді Микити Хрущова на XX (20) з'їзді КПРС

«Про культ особи та його наслідки»

«...Комісія ознайомилися з великою кількістю матеріалів ... і виявила численні факти фальсифікованих справ ... Виявляється, що багато партійних, радянських, господарчих працівників ... насправді ніколи ворогами, шпигунами, шкідниками ... не були, що вони ... були обмовлені, а іноді, не витримавши звірячих тортур, самі зводили на себе наклеп (під диктовку слідчих-фальсифікаторів) у всляких тяжких і неймовірних звинуваченнях.

...В НКВС складалися списки людей ... і їм заздалегідь визначалася міра покарання. Ці списки передавалися Сталіну для узгодження пропонованих мір покарання. Маючи необмежену владу, він припускався жорстокого свавілля, пригнічував людей морально і фізично.»

ЗАПИТАННЯ

1. Коли відбувся XX (20) з'їзд КПРС?
2. Про що розповів Микита Хрущов на закритому засіданні з'їзду?
3. Які наслідки мало засудження культу особи Сталіна?
4. Що таке «хрущовська відлига»?
5. Поясніть поняття «політична реабілітація».
6. Що таке «культ особи»?
7. Поясніть поняття «депортація».
8. Що зробило радянське керівництво для розв'язання питання кримсько-татарського народу?
9. Опрацювавши історичний документ, сформулюйте власне ставлення до діяльності Йосипа Сталіна.

ЗАВДАННЯ

1. Розташуйте у хронологічній послідовності керівників Радянського Союзу: Микита Хрущов, Володимир Ленін, Йосип Сталін.
2. Порахуйте, скільки років минуло з часу проведення XX (20) з'їзду КПРС до наших днів.

ЦІКАВО ЗНАТИ

На одній із зустрічей після XX (20) з'їзду ЦК КПРС у 1956 році Микиті Хрущову передали записку із залу з питанням: «Чому ви допустили репресії і нічого не робили для їх припинення?». Коли Хрущов це прочитав, то попросив встати ту людину, яка написала записку, але ніхто не встав. Тоді Хрущов відповів: «Боїтеся? Ну ось і ми боялися».

ТЕМА 3

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА МИКИТИ ХРУЩОВА

Минулого разу ви дізналися про XX з'їзд КПРС, засудження культу особи Сталіна та реабілітацію політичних в'язнів. Пригадайте, у якому році відбувся XX (20) з'їзд КПРС? Про що розповів Микита Хрущов на закритому засіданні з'їзду? Які наслідки мало засудження культу особи Сталіна? Що таке «хрущовська відлига»? Поясніть поняття «політична реабілітація». Що таке «культ особи»? Поясніть поняття «депортація».

Сьогодні ви дізнаєтеся про економічну політику Микити Хрущова.

За часів керівництва у СРСР Микити Хрущова економіка України мала значні здобутки. **Економіка** – це організація та управління господарством (виробництвом, використання ресурсів, споживання товарів, послуг тощо). У цей час в республіці головна увага приділялася розвитку хімічної та важкої промисловості (металообробної, сталеплавильної, машинобудівної). Швидкими темпами розвивався видобуток нафти і газу. Освоювалися родовища нафти і газу в **Івано-Франківській, Львівській, Полтавській, Сумській та Чернігівській областях**. Було збудовано нафтопровід «Дружба», яким українська нафта постачалася за кордон.

Розвиток народного господарства України був неможливий без модернізації транспортних засобів. У **Харкові та Ворошиловграді** (сучасний Луганськ) було налагоджено будівництво тепловозів та електровозів, які замінили застарілі паровози. На **Харківському та Київському** авіаційних заводах розпочався випуск сучасних пасажирських літаків Ан-24 та Ту-104. Ці літаки протягом багатьох років перевозили пасажирів територією Радянського Союзу.

Наприкінці 50-их - на початку 60-их років в Україні була створена **автомобілебудівна галузь**. Розпочався випуск легкових автомобілів у **Запоріжжі**. Створено виробництво вантажних автомобілів у **Кременчуці**, автобусів і тролейбусів у **Львові**.

Виробництво Ан-24 на Київському авіаційному заводі

Значні кошти держава вкладала у спорудження нових заводів, які виготовляли продукцію для потреб армії. На підприємствах України виготовлялися нові зразки зброї, міжконтинентальні ракети, військові кораблі, танки, гармати тощо.

***Перший автобус
виготовлений у Львові***

***Автомобіль першого покоління
вироблений у Запоріжжі***

У роки правління Микити Хрущова нерівномірно розвивалося сільське господарство. Колгоспам була надана можливість придбати на пільгових

умовах трактори та зернові комбайни. Але пального не вистачало, техніка швидко ламалася, а матеріальної бази та фахівців для їх ремонту не було. Це призводило до частих непорозумінь між партійними чиновниками та керівництвом колгоспів.

З метою виведення сільського господарства із кризи Микита Хрущов запропонував колгоспам сіяти кукурудзу. Добра і потрібна справа подекуди перетворювалася на безглуздя. Партійне керівництво згори вказувало колгоспам, де і що сіяти. Кукурудзу сіяли там, де вона росла добре, і там, де не родила. Відповідно зменшилися посіви пшениці, гречки, жита і вівса. У результаті порушився зерновий баланс, і в містах почалися перебої з хлібом. У магазинах з'явилися черги за хлібно-булочними виробами.

Микита Хрущов оглядає урожай кукурудзи

Не зважаючи на великі проблеми з продуктами харчування в країні, Микита Хрущов заборонив утримування худоби в містах і селищах, наказав вдвічі зменшити розміри присадибних ділянок. Це призвело до ще більшого загострення продовольчої ситуації. Щоб вийти з такого положення, уряд СРСР вперше у 1963 році закупив зерно за кордоном.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Економіка – організація та управління господарством (виробництвом, використання ресурсів, споживання товарів, послуг тощо).

Модернізація – осучаснення.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із спогадів академіка Євгена Варги

«...Колгоспне селянство не поспішає працювати на суспільній землі і найперше обробляє свої невеличкі ділянки. Селяни крадуть в колгоспі все, що можуть, для власного приватного господарства: корми, дрова, добрива. Вони свідомо залишають частину врожаю колгоспного зерна, картоплі, буряків, кукурудзи не зібраною, сподіваючись пізніше використати їх для своєї худоби ...»

ЗАПИТАННЯ

1. Що таке економіка?
2. У яких областях добували нафту та газ?
3. Як називався нафтопровід, по якому постачали українську нафту за кордон?
4. Чому було замінено паровози?
5. Де виготовляли пасажирські літаки?
6. У яких містах було налагоджено виробництво автомобілів?
7. Яку військову продукцію виготовляли на українських заводах?
8. Як розвивалося сільське господарство?
9. Яку рослину пропонував вирощувати Микита Хрущов?
10. До чого це призвело?
11. Опрацювавши історичний документ, розкажіть, як розв'язували селяни продовольчу кризу?

ЗАВДАННЯ

1. Заповніть таблицю:

Галузь економіки	Області та міста, у яких розвивалась зазначена галузь
Видобуток нафти і газу	
Виготовлення тепловозів і електровозів	
Виготовлення пасажирських літаків	
Виробництво автомобілів	

2. Знайдіть на сучасній карті України зазначені в тексті області та міста.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Після депортації татар і представників інших національностей з Кримського півострова на ці землі було прислано переселенців із Росії. Вони не вміли господарювати в умовах посушливого клімату, і тому, коли Микита Хрущов відвідав Крим, переселенці скаржилися на те, що тут картопля не росте і капуста в'яне.

За словами кореспондента Олексія Аджубея, Крим того часу становив безрадісну картину: «висохла земля, зруйнований війною край, порожні села і татарські аули». Після цього Хрущов завітав у Київ і просив керівників УРСР допомогти у відродженні краю. Незважаючи на важке становище в повоєнній Україні, звідси до Криму розпочалося постачання продуктів харчування та промислових товарів. Українські фахівці почали будувати водосховища та Північно-Кримський канал для забезпечення водою кримчан. Економічні зв'язки Криму й України поступово перепліталися, утворюючи єдину систему.

Керівництво Кримської області та Росії, до складу якої в той час входив Крим, дійшли висновку про необхідність передати «проблемну» область Україні.

Враховуючи спільність економіки, територіальну близькість і тісні господарські та культурні зв'язки, а також прохання тогочасного російського керівництва про передачу Кримської області до складу УРСР, Президія Верховної Ради СРСР від 19 лютого 1954 року одностайно затвердила перехід Криму до складу України.

Передача Кримської області Україні співпала в часі з урочистостями святкування 300-річчя Переяславської ради, тому в пресі ця акція пояснювалася як «вияв дружби і довіри російського народу до українського».

Північно-Кримський канал (1960-ті роки)

ТЕМА 4

ДОСЯГНЕННЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ В 50-60-их РОКАХ XX (20) СТОЛІТТЯ. ОСВОЄННЯ КОСМОСУ. СЕРГІЙ КОРОЛЬ

На минулому уроці ви познайомилися із економічною політикою Микити Хрущова. Пригадайте, у яких областях України в той час добували нафту та газ? Як називався нафтопровід, по якому постачали українську нафту за кордон? Чому було замінено паровози? У яких містах України виготовляли пасажирські літаки? Де було налагоджено виробництво автомобільної техніки? Яку військову продукцію виготовляли на українських заводах? Що відбувалося в сільському господарстві?

На цьому уроці ви дізнаєтеся про внесок українців у розвиток науки та дослідження космосу.

Керівництво Радянського Союзу у 50-их роках XX (20) століття прийшло до висновку, що СРСР майже у всіх важливих напрямках відстає від країн Заходу. Щоб виправити становище, радянське керівництво втричі збільшило фінансування наукових досліджень. В Україні центром розвитку науки була **Академія наук УРСР**, яку з 1962 року очолював **Борис Патон**.

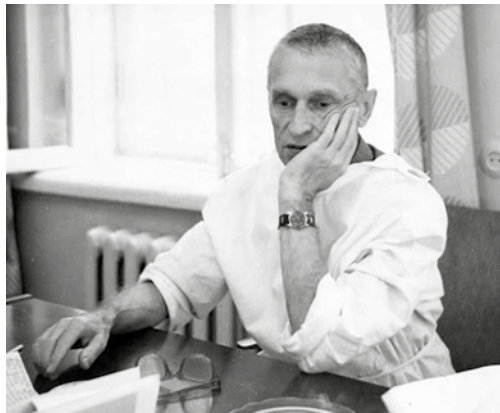
Під керівництвом **Бориса Патона** було розроблено низку нових технологій електрозварювання, що дозволило зварювати метали на землі, під водою та в космосі. Розробки українських вчених вивели радянську науку в цій галузі на провідні позиції в світі.

Вагомий внесок зробили українські вчені у розвиток радянської медицини. Під керівництвом **Миколи Амосова** було запроваджено нові методи хірургічного лікування хвороб серця. Він першим створив протези для серця. На його рахунок тисячі врятованих життів. Микола Амосов виліковував хвороби, з якими в Радянському Союзі до того боротись ще не вміли.

Борис Патон

У листопаді **1960 року** в столиці України було відкрито першу лінію Київського метрополітену. **Метро** – це підземна залізниця, яка будувалася у великих містах. У 1960-их роках київське метро мало 5 станцій і було завдовжки близько 5 кілометрів. Найглибшою станцією Київського метрополітену була станція **«Арсенальна»**. Вона споруджена на глибині 105 метрів. До наших днів ця станція вважається найглибшою в світі.

Микола Амосов

Великими досягненнями науки і техніки тих років стало дослідження космосу. Значний внесок у розбудову радянської космонавтики зробив українець **Сергій Корольов**. Під його керівництвом було створено численні ракети та пілотовані космічні кораблі «Восток» і «Восход», здійснювалися запуски штучних супутників Землі, польоти міжпланетних автоматичних станцій до Місяця, Марса та Венери. Більшість космічних супутників та ракет було виготовлено в Україні.

Київське метро (1960-ті роки)

Головною подією людства у середині ХХ (20) століття став перший політ людини у космос. Це відбулося **12 квітня 1961 року**, а першим космонавтом став **Юрій Гагарін**.

Юрій Гагарін та Сергій Корольов

У середині ХХ (20) століття київські вчені під керівництвом академіка **Сергія Лебедева** створили перший у Європі комп'ютер – малу електронно-обчислювальну машину. Попри свою назву цей пристрій не відрізнявся компактністю, займаючи кімнату площею близько 60 квадратних метрів. Цей апарат з небувалою на той час швидкістю, 3 тисячі операцій за хвилину, виконував дії віднімання, додавання, множення, ділення, порівняння, складав команди тощо.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Електрозварювання – зварювання металів за допомогою електричного струму.

Космонавтика – наука про політ літальних апаратів у світовий простір, також – вид людської діяльності, спрямований на пізнання космосу.

Метро – підземна міська залізниця.

12 квітня 1961 року – перший політ людини в космос.

ІМЕНА

Борис Патон – український вчений, який розробив технології електрозварювання.

Микола Амосов – український вчений-медик, який розробив методи хірургічного лікування серця.

Сергій Корольов – український вчений, під керівництвом якого було створено ракети, штучні супутники та пілотовані космічні кораблі.

Юрій Гагарін – людина, яка першою побувала у космосі.

Сергій Лебедєв – український вчений, під керівництвом якого було розроблено перший в Європі комп'ютер.

ЗАПИТАННЯ

1. Яка організація була центром розвитку української науки?
2. У якій галузі зробив відкриття Борис Патон?
3. Хто запровадив нові методи хірургічного лікування серця?
4. Що таке метро?
5. Коли було відкрито першу лінію Київського метрополітену?
6. Чим займався Сергій Корольов?
7. Коли відбувся перший політ людини в космос?
8. Хто став першим космонавтом?
9. Під керівництвом якого науковця був створений перший в Європі комп'ютер?
10. Які математичні дії виконував перший український комп'ютер?

ЗАВДАННЯ

1. Співставте види професійної діяльності з науковцями:

Борис Патон	космонавтика
Сергій Лебедєв	медицина
Микола Амосов	електрозварювання
Сергій Корольов	обчислювальна техніка (математика)

2. Складіть речення зі слів:
року, Перший, здійснив, 12, політ, Гагарін, 1961, космос, Юрій, у, квітня.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Першим українцем, який здійснив політ у космос, був Павло Попович. Він став шостою людиною у світі, яка відчула космічну невагомість. Попович народився в місті Узин Білоцерківського району Київської області. Українець двічі побував у космосі. Вперше це відбулося 12-15 серпня 1962 року, коли Попович разом із іншим космонавтом здійснив груповий політ двох кораблів. У космосі він проводив експерименти з радіозв'язку між двома екіпажами. За успішне здійснення першого у світі групового космічного польоту Павла Поповича нагороджено званням Героя Радянського Союзу.

Другий політ українець здійснив 3-19 липня 1974 року. Цього разу він проводив різноманітні дослідження з вивчення атмосферних утворень і явищ, впливу космічного простору на організм людини. За цей політ Павло Попович вдруге був нагороджений золотою зіркою Героя Радянського Союзу.

Павло Попович

ТЕМА 5

«ВІДЛИГА» В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА МИСТЕЦТВІ. «ШІСТДЕСЯТНИКИ»

Минулого разу ви познайомилися із розвитком науки і техніки в Україні в 50-60-их роках минулого століття. Пригадайте, яка організація була центром розвитку української науки? У якій галузі робив відкриття Борис Патон? Хто здійснював нові методи хірургічного лікування серця? Чим займався Сергій Корольов? Коли відбувся перший політ людини в космос? Хто став першим космонавтом у світі? Під керівництвом якого науковця був створений перший в Європі комп'ютер?

Сьогодні ви дізнаєтеся про стан української літератури в часи хрущовської «відлиги» та борців за кращу долю України – «шістдесятників».

У період хрущовської «відлиги» активізувалися українські письменники і митці. Вони пропагували використання в Україні рідної мови, розширення сфер її застосування, виступали проти русифікації українців. Поштовхом до відродження літературного життя в Україні стала стаття Олександра Довженка «Мистецтво живопису і сучасність». Ця робота надихнула досвідчених і молодих літераторів до написання нових творів українською мовою. Серед найбільш помітних були: **Володимир Сосюра, Максим Рильський, Олесь Гончар, Юрій Мушкетик, Іван Світличний, Ліна Костенко, Василь Симоненко, Іван Драч** та інші.

«Відлига» торкнулася не тільки української літератури. У цей час були створені кінофільми **Олександра Довженка «Зачарована Десна», Сергія Параджанова «Перший хлопець»**. Музичне мистецтво збагатилося роботами **Олександра Білаша, Платона Майбороди** та його брата **Георгія**. Українські художники намагалися знайти нові форми у образотворчому мистецтві. Плідно працювали **Алла Горська, Тетяна Яблонська, Михайло Божій, Віктор Зарецький** та інші.

Молоді літератори, художники, композитори, актори, інженери, учителі, журналісти і науковці, які працювали в 60-их роках минулого століття, отримали назву «шістдесятники». Вони повірили, що після повалення сталінського режиму в країні відбудуться зміни на краще. Молодь вірила у щирість нових гасел про права людини, світле майбутнє радянських людей. Вони написали чимало повістей, романів, віршів, намалювали багато картин, створили кінофільми, у яких правдиво зображувалися події з минулого і тогочасного життя України.

Лесь Танюк

Першим осередком «шістдесятників» став **Клуб творчої молоді** в Києві на чолі з **Лесем Танюком**. Його учасники пропагували українські народні традиції, влаштовували неформальні літературні читання, вечори пам'яті репресованих митців, писали листи можновладцям на захист українських церков та інших пам'яток архітектури, яким загрожувало знищення, досліджували місця поховань жертв більшовицького режиму, збирали матеріали репресованих українських діячів культури тощо.

З-посеред різних думок про подальшу долю України визрівала вимога про вихід України із складу СРСР та створення своєї незалежної держави. Але в клопотаннях про долю рідного народу та його культуру партійні можновладці вбачали зазіхання на свою владу. Так почалися переслідування «шістдесятників». Їх звільняли з роботи, забороняли друкувати художні та наукові твори, цькували та висміювали у газетах, арештовували, відправляли на примусове лікування, ув'язнювали у таборах холодної Півночі.

Яскравим прикладом ставлення влади до «шістдесятників» є доля поета **Василя Симоненка**. Він працював журналістом і разом із своїми однодумцями виявив у декількох місцях масові поховання розстріляних більшовиками

людей. Про це вони зробили повідомлення органам влади. Щоб нейтралізувати поета, його затримали й жорстоко побили працівники міліції. Подальші переслідування, яких зазнав Василь Симоненко, його раптова й загадкова смерть свідчать про незламність його характеру, любов до Батьківщини та готовність боротися до кінця за правду й справедливість.

Василь Симоненко

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

«Шістдесятники» – молоде творче покоління 1960-их років, яке сформувалося у період «відлиги» радянського режиму та виступало за правдиве зображення подій минулого і тогочасного життя України.

ІМЕНА

Лесь Танюк – голова Клубу творчої молоді, де збиралися шістдесятники.

Ліна Костенко – українська поетеса, «шістдесятниця».

Василь Симоненко – український поет, журналіст, «шістдесятник».

Іван Драч – український поет, «шістдесятник».

Василь Стус – український поет, журналіст, «шістдесятник».

Алла Горська – українська художниця, «шістдесятниця».

ЗАПИТАННЯ

1. Що пропагували українські письменники й митці у період хрущовської «відлиги»?
2. Що стало поштовхом для відродження літературного життя в Україні?
3. Хто з українських літераторів творив у 60-их роках ХХ (20) століття?
4. Хто з українських художників, музикантів і кінорежисерів працював у часи хрущовської «відлиги»?
5. Кого називали «шістдесятниками»?
6. Де було утворено перший осередок «шістдесятників»?
7. Хто очолював Клуб творчої молоді?
8. Чим займалися «шістдесятники»?
9. Що вам відомо про Василя Симоненка?

ЗАВДАННЯ

1. Заповніть таблицю:

Прізвище та ім'я діяча культури	Сфера діяльності

2. Розташуйте у хронологічній послідовності події: виникнення руху «шістдесятників»; ХХ (20) з'їзд КПРС; закінчення німецько-радянської війни.

• **З ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ**

Василь Симоненко «Задивляюсь у твої зіниці...»

*Задивляюсь у твої зіниці
Голубі й тривожні, ніби рань.
Крешуть з них червоні блискавиці
Револуцій, бунтів і повстань.
Україно! Ти для мене диво!
І нехай пливе за роком рік,
Буду, мамо, горда і вродлива,
З тебе дивуватися повік.
Ради тебе перли в душі сію,
Ради тебе мислю і творю –*

*Хай мовчать Америки й Росії,
Коли я з тобою говорю!
Україно, ти моя молитва,
Ти моя розпука вікова...
Гримотить над світом люта битва
За твоє життя, твої права.
Хай палають хмари бурякові,
Хай сичать образи – все одно
Я проллюся крапелькою крові
На твоє священне знамено.*

ЦІКАВО ЗНАТИ

Серед «шістдесятників», яких суворо переслідувала радянська влада, був поет Василь Стус. Він працював вчителем, а пізніше літературним редактором однієї із газет Донецька. За активну участь у акціях протесту проти арештів українських літераторів поета почали переслідувати. Його звільняли з робіт, забороняли друкувати вірші, стежили за ним.

Василь Стус не боявся звертатися у відкритих листах до партійної та державної влади СРСР, критикував панівну систему, яка порушувала права людини, виступав за збереження й розвиток української культури. За власні переконання Василя Стуса було неодноразово засуджено до позбавлення волі та заслань. Останні 13 років (з невеликою перервою) Василь Стус провів за ґратами. Перебуваючи в таборі, Стусу вдалося передати на волю свої записи «З табірною життя», які були висунуті на здобуття Нобелівської премії в 1985 році.

Але поет до цієї події не дожив, він помер в неволі 4 вересня 1985 року, а Нобелівську премію вручають тільки живим.

Василь Стус

ТЕМА 6

ЛЕОНІД БРЕЖНЄВ. ПОЛІТИКА І ЕКОНОМІКА У РОКИ «ЗАСТОЮ». ВІЙНА В АФГАНІСТАНІ

На минулому уроці ви дізналися про стан української літератури в часи хрущовської «відлиги» та «шістдесятників» – борців за кращу долю України. Пригадайте, що пропагували українські письменники й митці у період хрущовської «відлиги»? Що стало поштовхом для відродження літературного життя в Україні? Кого називали «шістдесятниками»? Чим вони займалися? Кого з українських літераторів, художників, музикантів і кінорежисерів 60-их років ви запам'ятали? Де було утворено перший осередок «шістдесятників»? Хто його очолив?

На цьому уроці ви дізнаєтеся про зміну влади в СРСР та період «застою» в країні.

У 1964 році у результаті державного перевороту Микита Хрущов був звільнений з усіх посад і відправлений на пенсію. Зміни, запроваджені Хрущовим, були скасовані. Керівником СРСР став **Леонід Брежнєв**. За його правління Радянський Союз залишався централізованою державою: всі республіки, у тому числі й Україна, не мали права самостійно вирішувати важливі питання свого життя. Все повинно було узгоджуватися в столиці СРСР – Москві.

Часи правління Леоніда Брежнєва називаються періодом «**застою**», тобто часом, коли радянська економіка не розвивалася, стояла на місці, все більше відстаючи за рівнем виробництва промисловості та сільського господарства від країн Європи та США.

Головним напрямком економіки СРСР того часу було виробництво сировини: нафти, газу, деревини, вугілля, руди тощо. На кошти від продажу цих природних багатств за кордоном купувалася значна кількість товарів, яких не вистачало в країні: одяг, взуття, меблі, посуд та інше. Коли ж потреба у радянській нафті скоротилася, то полиці магазинів швидко спорожніли. Громадяни СРСР відчували дефіцит товарів широкого вжитку. **Дефіцит** – це недостатність краму в магазинах.

Леонід Брежнєв

Сільське господарство України могло б у повному обсязі забезпечити своїх мешканців м'ясом, молоком, хлібом, фруктами й овочами. Проте чимало продуктів харчування та сировини вивозилося з України для потреб усього Радянського Союзу. В українських містах стали звичними довгі черги за ковбасою, маслом, молоком та хлібно-булочними виробами.

Черги в продуктовому магазині

Для цього часу характерним було недбайливе ставлення влади до природи. Заводи і фабрики своїм димом та відходами забруднювали повітря і воду. Змінювалися русла річок, непродумано прокладалися нові канали, що

приводило до заболочення місцевості, знищення рослинності, загибелі риби та диких звірів. Надмірне використання отрутохімікатів у сільському господарстві та їх недбайливе зберігання спричиняло забруднення землі.

У **1979 році** нібито з метою допомоги афганському народу побудувати краще життя Радянський Союз ввів свої військові частини до цієї країни. 10 років у Афганістані гинули солдати й офіцери, серед яких було чимало й українців. Більше 3 тисяч синів України не повернулося з цієї війни, а 8 тисяч отримали поранення.

Радянська армія, незважаючи на перевагу в чисельності та озброєнні, не змогла перемогти афганських повстанців. Урешті-решт у **1989 році** Радянський Союз був змушений вивести свої війська з Афганістану, так і не досягнувши своєї мети.

Радянські солдати в Афганістані

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Період «застою» – час, коли радянська економіка не розвивалася, відстаючи за рівнем промислового та сільськогосподарського виробництва від країн Європи та США.

Дефіцит – недостатність товарів широкого вжитку в продажу.

1979-1989 роки – перебування радянських військ в Афганістані.

ІМЕНА

Леонід Брежнєв – керівник Радянського Союзу, очільник КПРС.

ЗАПИТАННЯ

1. У якому році було усунуто від влади Микиту Хрущова?
2. Хто став керівником Радянського Союзу після Хрущова?
3. Де повинні були узгоджувати керівники УРСР найбільш важливі питання життя республіки?
4. Як називався період правління в СРСР Леоніда Брежнєва?
5. Як ви розумієте поняття «застій»?
6. Який був головний напрямок розвитку економіки СРСР періоду «застою»?
7. Що таке дефіцит?
8. Яким був стан сільського господарства України в період «застою»?
9. Як ставилася влада до навколишнього природного середовища?
10. Коли було введено радянські війська в Афганістан?
11. Що робила радянська армія в Афганістані?
12. У якому році було виведено війська Радянського Союзу із Афганістану?

ЗАВДАННЯ

1. Визначте послідовність правління керівників Радянського Союзу:

1.	Микита Хрущов;
2.	Леонід Брежнєв;
3.	Йосип Сталін;
4.	Володимир Ленін.

2. Порахуйте, скільки років минуло з часу виведення радянських військ із Афганістану до наших днів.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Із Леонідом Брежнєвим пов'язано декілька цікавих фактів. Саме він започаткував традицію вітати народ з Новим роком. Перше телевізійне привітання він зробив 31 грудня 1970 року. Ця традиція існує й до нашого часу, і кожен рік керівники держави виступають зі зверненням до народу в Новорічну ніч.

Також Леонід Брежнєв дуже любив, щоб його нагороджували різними орденами й медалями. Він мав понад 100 вітчизняних та закордонних нагород. Щоб догодити Брежнєву, керівництво СРСР нагороджувало його найвищими відзнаками, зокрема, він мав чотири «Золоті зірки» Героя Радянського Союзу та одну «Золоту зірку» Героя Соціалістичної праці.

Леонід Брежнєв був присутнім на відкритті у 1981 році в Києві монументу «Батьківщина-мати». Ця статуя виготовлена із нержавіючої сталі і має висоту 102 метри. За розрахунками вона може витримати навіть землетрус силою до 9 балів. Ця статуя є одним із символів нашої столиці.

Монумент «Батьківщина-мати»

ТЕМА 7

МИХАЙЛО ГОРБАЧОВ. ПОЛІТИКА «ПЕРЕБУДОВИ». ПОЖВАВЛЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ. ПОЧАТОК РЕЛІГІЙНОГО ВІДРОДЖЕННЯ.

Минулого разу ви дізналися про стан політики та економіки Радянського Союзу у період «застою» та про війну в Афганістані. Пригадайте, у якому році було усунуто від влади Микиту Хрущова? Хто став керівником Радянського Союзу після Хрущова? Як називався період правління у СРСР Леоніда Брежньова? Чому він отримав саме таку назву? Яким був напрямок розвитку економіки СРСР періоду «застою»? Що відбувалося в сільському господарстві України в період «застою»? Як ставилася влада до навколишнього природного середовища? Що робила радянська армія в Афганістані? У якому році було виведено війська з Афганістану?

Сьогодні ви дізнаєтеся про Михайла Горбачова та зміни в країні у роки «перебудови».

У 1985 році на посаду керівника Радянського Союзу було обрано **Михайла Горбачова**. Він розумів, що народ живе у злиднях, а країна дуже відстала у своєму розвитку від передових держав, тому і розпочав перебудову СРСР. Політика «перебудови» означала оснащення новою технікою підприємств та дозвіл громадянам займатися підприємницькою діяльністю. Михайло Горбачов розраховував, що створені громадянами **кооперативи** з виробництва товарів широкого вжитку (одягу, взуття, побутового приладдя) забезпечать країну дефіцитним крамом. Але такі бажання залишилися нездійсненими. Перебудову впроваджували ті ж самі керівники, що керували державою й під час «застою», вони мислили по-старому і не хотіли щось змінювати. Тому говорилося й писалося ними в газетах одне, а насправді робилося зовсім інше.

Михайло Горбачов

Процеси перебудови супроводжувалися **гласністю**, тобто відкритістю у діяльності державних установ і правдивим висвітленням подій, які відбувалися у Радянському Союзі та світі, розсекречуванням деяких архівних матеріалів, можливістю критикувати державні та партійні органи влади. На сторінках газет з'явилися правдиві статті про стан господарства України, про порушення законів можновладцями та зловживання високопосадовцями при розподілі квартир, автомобілів, грошей тощо.

У цей час в Україні починають формуватися незалежні, патріотично спрямовані громадські організації, перша з яких – **Народний Рух України** (Рух). Головним завданням Рух вважав вихід України зі складу Радянського Союзу та створення незалежної української держави. Також створюються, окрім Комуністичної, інші політичні партії (Українська республіканська партія, Партія зелених України та інші).

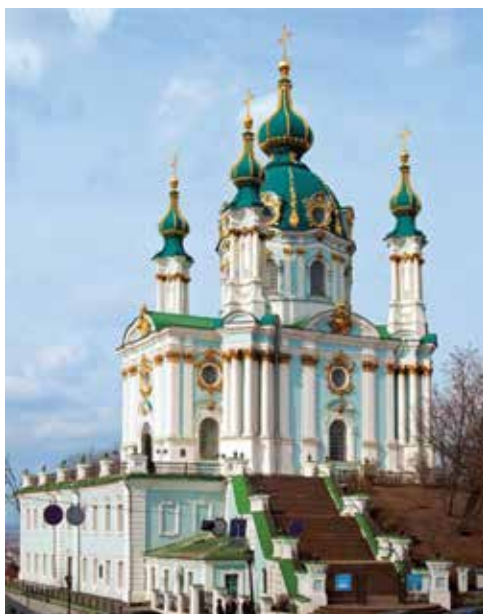
Мітинг на підтримку незалежності України (Київ, 1989 рік)

Звичним явищем в Україні стали мітинги. На майданах і вулицях багатьох міст збиралися люди, висловлювали підтримку, протест чи вимагали від уряду країни або місцевих органів влади певних дій.

Ланцюг єдності на річницю Соборності України (1990 рік)

Однією із найбільших акцій цього часу був «живий ланцюг», організований Народним Рухом 22 січня 1990 року. У цей день через усю Україну, від Києва до Львова, вийшли мільйони людей і, взявшись за руки, створили ланцюг, який символізував єдність України та волю народу жити у своїй незалежній державі.

Андріївська церква

(головний собор Української автокефальної православної церкви)

За правління Михайла Горбачова розпочалося релігійне відродження в Україні. Храми, які використовувалися не за призначенням (у яких були розміщені склади, музейні експонати, виробничі цехи і т. д.), почали передавати релігійним громадам. У **1990 році** було відроджено діяльність **Української греко-католицької церкви**, яка майже півстоліття була заборонена радянською владою. У цьому ж році православні християни, які не хотіли перебувати під владою Російської церкви, оголосили про розрив з нею та відродження **Української автокефальної православної церкви**. А в західних областях України розгорнула свою діяльність **Римо-католицька церква**.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Перебудова – загальна назва реформ, які проводилися в СРСР у 1985-1991 роках.

Кооператив – добровільне об'єднання людей, які займаються спільною справою, виробництвом.

Гласність – свобода інформації та відкритість у діяльності державних установ.

Народний Рух України – громадська організація, яка боролася за незалежність української держави.

Мітинг – масові збори, які проводяться на вулицях і площах для обговорення певних питань.

1985 рік – прихід до влади в СРСР Михайла Горбачова.

ІМЕНА

Михайло Горбачов – керівник Радянського Союзу, очільник КПРС.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Зі Статуту Народного Руху України за перебудову (1989 рік)

«...Головною метою діяльності Рух визначає ... побудову в Україні суспільства, в якому буде досягнуто справжнє народовладдя, добробут народу, умови для гідного життя людини, відродження та всебічний розвиток української нації, забезпечення національно-культурних потреб усіх етнічних груп республіки; створення суверенної української держави...»

ЗАПИТАННЯ

1. Хто в 1985 році став очільником Радянського Союзу?
2. Що означала політика «перебудови»?
3. Що таке кооператив?
4. Чому перебудова країни не мала значних успіхів?
5. Що таке гласність?
6. Яку мету ставив перед собою Народний Рух України?
7. Яка акція була проведена в Україні 22 січня 1990 року?
8. Що символізував «живий ланцюг»?
9. Які релігійні організації були відроджені в Україні?

ЗАВДАННЯ

1. Співставте політичних діячів та історичні періоди, пов'язані з ними:

Микита Хрущов	період «застою»;
Леонід Брежнєв	період «перебудови»;
Михайло Горбачов	період «відлиги».

2. Випишіть у зошит назви відроджених релігійних організацій України.

ЦІКАВО ЗНАТИ

У 1988 році в Україні було побудовано найбільший і найпотужніший літак у світі – Ан-225 «Мрія». Його виготовили у Києві на авіаційному заводі. Вага «Мрії» становить 250 тонн, довжина 84 метри, а висота 18 метрів (як шестиповерховий будинок). Цей літак унікальний і тим, що зроблений в єдиному екземплярі.

Ан-225 був розроблений і побудований за три роки. Його створено для потреб радянської космічної галузі з метою транспортування космічного корабля багаторазового використання «Буран». У наш час цей літак надає комерційні послуги з перевезення надважких та нестандартних вантажів.

«Мрія» внесена до книги рекордів Гіннеса, адже на рахунок цього літака 240 світових рекордів, у тому числі й перевезення найдовшого (42 метри) та найважчого (253 тонн) вантажів.

ТЕМА 8

ЧОРНОБИЛЬСЬКА КАТАСТРОФА ТА ЇЇ НАСЛІДКИ

На минулому уроці ви дізналися про Михайла Горбачова та зміни в країні у роки «перебудови». Пригадайте, у якому році прийшов до влади Михайло Горбачов? Що означала політика «перебудови»? Чому перебудова країни не мала значних успіхів? Що таке гласність? Чого добивався Народний Рух України? Яка акція була проведена в Україні 22 січня 1990 року? Що символізував «живий ланцюг»? Які релігійні організації були відроджені в Україні?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про Чорнобильську катастрофу та її наслідки.

Великим лихом для українського народу стала Чорнобильська катастрофа. Вночі **26 квітня 1986 року** на **Чорнобильській атомній електростанції (ЧАЕС)** відбувся вибух реактора. Вибухнуло 190 тонн атомного палива, шкідливого для здоров'я людей. У зоні аварії виникла пожежа, на гасіння якої прибула пожежна команда на чолі з лейтенантом **Володимиром Правиком**. Не попереджені про радіаційну небезпеку, пожежники боролися з вогнем більше трьох годин. Отримавши великі дози опромінення, пожежники швидко втратили здоров'я, деяких не стало вже через два тижні.

Радіаційна хмара, яка утворилася внаслідок вибуху, призвела до забруднення радіацією величезних територій. Керівництво СРСР намагалося приховати масштаби Чорнобильської катастрофи. Перше повідомлення про аварію було зроблено лише через декілька днів. Воно містило мало інформації і створювало враження відсутності небезпеки для людей.

У цей час в Києві та інших містах України проводилися демонстрації і святкування Першого травня – Дня трудящих. На ці заходи залучалися школярі, батьки брали із собою дітей. Радянська влада боялася відповідальності й замовчувала реальний стан справ. Лише на 9-й день після Чорнобильської катастрофи офіційно було повідомлено про небезпеку радіоактивного опромінення.

Було визнано небезпечною для життя людей 30-тикілометрову зону навколо ЧАЕС. Розпочалася евакуація населення. Евакуація – це вивезення населення з території можливої загрози від катастрофи. Переселенців розміщували у школах, дитячих таборах, санаторіях, лікарнях тощо.

Зруйнований реактор Чорнобильської атомної електростанції

До Чорнобильської атомної електростанції були направлені інженери-фахівці та військові, які займалися ліквідацією наслідків аварії. На допомогу ліквідаторам було мобілізовано близько 600 тисяч осіб. Автомобільна та спеціальна техніка, яка в'їжджала та виїжджала із радіоактивної зони, оброблялася спеціальними розчинами.

Евакуація населення з Чорнобильської зони

Наслідки Чорнобильської катастрофи стали вражаючими для України. 10% ліквідаторів аварії померли, третина стали недієздатними. Сотні тисяч людей почали хворіти лейкемією та раком щитовидної залози. Тисячі гектарів орної землі та лісу, води річок Дніпра та Прип'яті були забруднені. Понад тисячу українських міст і сіл стали радіоактивно забрудненими. Десятки тисяч осіб були змушені назавжди покинути свої помешкання.

За міжнародними домовленостями наприкінці 2000 року Чорнобильська атомна електростанція припинила свою роботу. Проте наслідки Чорнобильської катастрофи спостерігаються і сьогодні як в Україні, так і за її межами.

Дезактивація радіоактивних речовин

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Атомна електростанція – станція, де атомна енергія перетворюється в електричну.

Ліквідатори – учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

Евакуація – вивезення населення з території можливої загрози від катастрофи.

Дезактивація – видалення радіоактивних речовин з поверхні (будівлі, одягу, техніки, води, продуктів).

26 квітня 1986 року – аварія на Чорнобильській АЕС.

2000 рік – закриття Чорнобильської АЕС.

ІМЕНА

Володимир Правик – командир пожежного караулу, Герой Радянського Союзу.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із спогадів учасниці ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи Ніни Возної

«...Вимірювальні прилади зашкалювали... Два рази на день мали митися, щоб хоч якось змити радіоактивний бруд, якого там понабиралося... Пересувалися по тридцятикілометровій зоні транспортом, аби якнайменше перебувати на відкритому повітрі. Але іноді транспортних засобів не вистачало, тоді долали відстані пішки... У дворах розкидані дитячі іграшки, на мотузках висіла давно висохла покинута білизна, дитячі пелюшки, повзунки.»

ЗАПИТАННЯ

1. Коли відбулася аварія на Чорнобильській атомній електростанції?
2. Хто командував пожежниками під час ліквідації аварії?
3. Яка доля чекала перших пожежників Чорнобильської АЕС?
4. Чому керівництво СРСР приховувало реальні загрози Чорнобильської катастрофи?
5. Яку зону навколо Чорнобильської АЕС було визнано небезпечною?
6. Що таке евакуація?
7. Де розміщували переселенців?
8. Які наслідки Чорнобильської катастрофи?
9. Коли була зупинена робота Чорнобильської АЕС?

ЗАВДАННЯ

1. Порахуйте, скільки років минуло з моменту аварії на Чорнобильській АЕС до наших днів.
2. Складіть речення зі слів: ядерна, на, Чорнобильській, в, сталася, Найбільша, атомній, аварія, світі, у, 1986 році, електростанції.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Сумарний вихід радіоактивних матеріалів після Чорнобильської катастрофи дорівнював вибухам 500 атомних бомб, які були скинуті американцями у 1945 році на Хіросіму.

Забруднені радіацією території було названо Зоною Відчуження. З неї було вивезено всіх людей, але вже через місяць деякі відчайдухи повернулися додому й продовжили життя. До тих, хто повернувся протягом 20 років, нікого не пускали, навіть родичів.

У 2002 році в ООН було оголошено доповідь про відносну безпечність для людського здоров'я перебування в Прип'яті та Чорнобильській зоні. Після цього тут почали з'являтися перші туристи. Збільшила кількість туристів комп'ютерна гра «Сталкер», шанувальники якої хотіли на власні очі побачити місця, зображені у грі.

У 2009 році журнал «Форбс» заявив, що зона Чорнобильської АЕС є найбільш екзотичним місцем для туризму на Землі.

У місті Прип'ять, яке розташоване за 2 кілометри від Чорнобильської АЕС, ніхто не живе – воно мертве. У наш час воно є улюбленим місцем для багатьох туристів, особливо з-за кордону. Мертве місто власне тим і приваблює, що там немає населення, а будови знаходяться в занедбаному стані. Такий собі музей радянської епохи.

Прип'ять – покинуте місто

ТЕМА 9

НАШ КРАЙ У 60-90-ИХ РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

З допомогою вчителя дайте відповіді на запитання та виконайте завдання

Орієнтовна схема роботи на уроці

Тематика	Запитання /завдання
Історико-просторове визначення місця вашого проживання	<ol style="list-style-type: none"> 1. У складі якої держави (республіки) перебував ваш край у 60-90-их роках ХХ (20) століття? 2. Покажіть на карті населений пункт, у якому ви проживаєте. 3. Як називалося ваше місто (село) у цей час? 4. Яка кількість населення проживала у вашому місті (селі) у 60-90-их роках ХХ (20) століття?
Історичні події того часу у вашому регіоні	<ol style="list-style-type: none"> 1. Які події відбувалися у 60-90-их роках ХХ (20) століття у вашому краї? 2. Які історичні пам'ятники (місця) 60-90-их років ХХ (20) століття розташовані у вашому регіоні? 3. Які пам'ятники присвячені подіям у 60-90-их роках ХХ (20) століття встановлені у вашому населеному пункті (регіоні)? 4. Які пам'ятники, присвячені іншим подіям, встановлені у вашому краї в 60-90-их роках ХХ (20) століття
Перебування історичних діячів у вашому краї	<ol style="list-style-type: none"> 1. Хто з відомих діячів перебував у вашому краї у 60-90-их роках ХХ (20) століття? 2. З якими подіями пов'язана їхня діяльність? 3. Хто з місцевих мешканців приймав участь у важливих історичних подіях у 60-90-их роках ХХ (20) століття? 4. Який внесок зробили зазначені діячі у розбудову України? 5. Кому з відомих діячів встановлено пам'ятники у вашому населеному пункті (регіоні) в 60-90-их роках ХХ (20) століття?

УЗАГАЛЬНЕННЯ З РОЗДІЛУ

«УКРАЇНА У 60-90-их РОКАХ
ХХ (20) СТОЛІТТЯ»

Німецько-радянська війна принесла багато втрат Україні. Її господарство було зруйноване. У руїнах лежали міста, села та десятки тисяч підприємств. Земля була нашпигована смертоносною зброєю. Понад 10 мільйонів українців залишилися без домівок.

Відбудова країни розпочалася одразу після її звільнення від фашистів. Протягом чотирьох повоєнних років в Україні були відбудовані всі важливі промислові підприємства, а рівень розвитку народного господарства досяг довоєнних показників.

Несприятливі погодні умови та насильницьке вилучення зерна в колгоспах призвело до голоду в Україні в **1946-1947 роках**, від якого померло близько 1 мільйона осіб.

Після Йосипа Сталіна до влади в Радянському Союзі прийшов **Микита Хрущов**. Під його керівництвом у **1956 році** було проведено **ХХ (20) з'їзд КПРС** на якому вперше було засуджено культ особи Сталіна. Сотні тисяч людей було виправдано та звільнено з в'язниць. Тих, хто був безпідставно розстріляний чи помер у виправних таборах, помертньо реабілітували (виправдали). Послаблення цензури та державного контролю за діяльністю людей було названо хрущовською «**відлигою**». Активізувалися українські літератори, художники, композитори, актори, інженери, учителі, журналісти та науковці. Вони працювали в 60-их роках минулого століття, тому й отримали назву «**шістдесятники**». Митці вірили, що суспільство можна змінити на краще, пропагували використання в Україні рідної мови, розширення сфер її застосування, виступали проти русифікації українців. Вони створили чимало творів, у яких правдиво зображувалися події з минулого і тогочасного життя України.

У кінці 50-их – на початку 60-их років в Україні розвивається хімічна, важка, нафтогазова галузі промисловості. У **Харкові** та **Ворошиловграді** (сучасному Луганську) налагоджено будівництво тепловозів та електровозів, які замінили застарілі паровози. На авіаційних заводах **Харкова** та **Києва** розпочався випуск сучасних пасажирських літаків. У **Запоріжжі** почали випускати легкові автомобілі. Створено виробництво вантажних автомобілів у **Кременчуці**, автобусів і тролейбусів у **Львові**. У листопаді **1960 року** в Ки-

єві було відкрито першу лінію Київського метрополітену, а під керівництвом українця **Сергія Корольова** було створено численні ракети, пілотовані космічні кораблі та міжпланетні автоматичні станції. Саме він керував **12 квітня 1961 року** першим польотом людини в космос. Першим космонавтом людства став **Юрій Гагарін**.

Активно розвивалася в УРСР наука. Під керівництвом **Бориса Патона** було розроблено нові технології електрозварювання, які дозволяли зварювати метали на землі, під водою та в космосі. **Микола Амосов** запровадив нові методи хірургічного лікування хвороб серця, а під керівництвом **Сергія Лебедева** було створено перший у Європі комп'ютер.

У **1964 році** керівником СРСР став **Леонід Брежнєв**. За його правління, Радянський Союз залишився централізованою державою: всі республіки, у тому числі й Україна, не мали права самостійно вирішувати важливі питання свого життя. Все повинно було узгоджуватися в столиці СРСР – Москві.

У **1979 році** СРСР ввів свої війська в Афганістан, де протягом 10 років гинули радянські воїни, серед яких було багато й українців. За підрахунками, більше 3 тисяч синів України не повернулося з цієї війни, а 8 тисяч отримали поранення.

У **1985 році** на посаду керівника СРСР було обрано **Михайла Горбачова**, який проголосив політику «**перебудови**», тобто осучаснення технологій та дозвіл займатися підприємницькою діяльністю з метою забезпечення населення товарами широкого вжитку. Процес перебудови супроводжувався **гласністю** – відкритістю у діяльності державних установ і правдивим висвітленням подій.

26 квітня 1986 року на **Чорнобильській атомній електростанції** відбулася аварія, яка призвела до страшних наслідків: великої смертності та хворобливості серед уражених радіацією, забруднення тисяч гектарів орної землі, лісів та річок, переселення десятків тисяч осіб у інші міста і села.

У цей час в Україні формуються незалежні, патріотично спрямовані організації та партії, які проводили мітинги, демонстрації та інші акції на підтримку незалежності українського народу. Однією із найбільших акцій був «живий ланцюг» від Києва до Львова, організований Народним Рухом **22 січня 1990 року**, який символізував єдність України та волю народу жити у своїй незалежній державі.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ

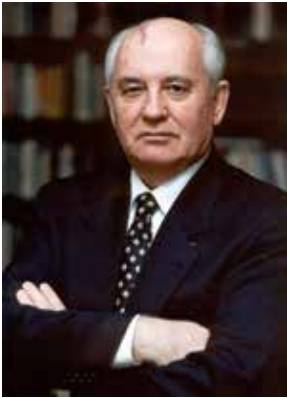
Виберіть правильний варіант відповіді:

1	Після Німецько-радянської війни голод в Україні відбувся в:	а) 1946-1947 роках;
		б) 1956-1957 роках;
		в) 1966-1967 роках.
2	Після Йосипа Сталіна керівником Радянського Союзу став:	а) Михайло Горбачов;
		б) Леонід Брежнєв;
		в) Микита Хрущов.
3	Період послаблення цензури та контролю за діяльністю людей називається:	а) «заморозком»;
		б) «відлигою»;
		в) «кригою».
4	Керував розробками ракет, пілотованих космічних кораблів та міжпланетних автоматичних станцій:	а) Юрій Гагарін;
		б) Сергій Корольов;
		в) Сергій Лебедев.
5	Письменники й митці, які творили в 60-их роках минулого століття називалися:	а) шестикласники;
		б) шістдесятники;
		в) шестилітники.
6	Після усунення Микити Хрущова від влади керівником СРСР став:	а) Микола Амосов;
		б) Борис Патон;
		в) Леонід Брежнєв.
7	Радянські війська було введено до Афганістану в:	а) 1979 році;
		б) 1985 році;
		в) 1989 році.
8	У 1985 році до влади в Радянському Союзі прийшов:	а) Леонід Брежнєв;
		б) Микита Хрущов;
		в) Михайло Горбачов.
9	Аварія на Чорнобильській атомній електростанції відбулася в:	а) 1976 році;
		б) 1986 році;
		в) 1996 році.

10	«Живий ланцюг» від Києва до Львова, організований Народним Рухом відбувся:	а) 22 січня 1990 року;
		б) 22 червня 1990 року;
		в) 22 жовтня 1990 року.

ПЕРЕВІР СВОЇ ВМІННЯ

1. Визначте осіб та розташуйте їх у хронологічній послідовності за роками правління у Радянському Союзі.

а)

б)

в)

2. Прочитавши історичне джерело, визначте, яка подія висвітлена у цьому документі

«Микита Сергійович ... обірвані ми всі, голі й босі, брудні й голодні, на людей не схожі, гірше худоби живемо ... люди наші з голоду мруть, діти від недоїдання та хвороб стають каліками. Харчуємося ми лободою, корою, а у кого є гроші, то йдуть в місто за хлібом і купують його в комерційних магазинах, але за хлібом йти далеко – 140-160 кілометрів ...»

3. Визначте, у якому столітті та його частині відбулася аварія на Чорнобильській атомній електростанції.

РОЗДІЛ VII

НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА**ТЕМА 1****ПЕРШІ ВІЛЬНІ ВИБОРИ
ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ
УРСР. ДЕКЛАРАЦІЯ
ПРО ДЕРЖАВНИЙ
СУВЕРЕНІТЕТ УКРАЇНИ**

Діти, у цьому розділі ви дізнаєтеся про утворення нової держави – України. Pozнайомитеся з найбільш важливими подіями, які відбулися в житті українського народу, а саме проголошення незалежності країни, виборами президентів держави, прийняттям основного закону держави – Конституції України.

На цьому уроці ви дізнаєтеся про перші вільні вибори до Верховної Ради УРСР і «Декларацію про державний суверенітет України».

Гласність за часів правління Михайла Горбачова призвела до вільнодумства, утворення політичних партій та громадських організацій, розповсюдження газет, у яких висвітлювалися ідеї, протилежні комунізму. У ці роки спостерігалось загострення економічної кризи, зростання цін, погіршення життєвого рівня населення, що сприяло невдоволенню радянською владою. Це призвело до симпатії значної частини народу до нових політичних сил.

У березні **1990 року** відбулися вибори до Верховної Ради УРСР. Це були перші демократичні вільні вибори народних депутатів. На 450 місць до Верховної Ради претендувало близько 3 тисяч кандидатів. Люди мали реальну можливість вибрати одного з декількох кандидатів.

У східних і південних землях України більшість новообраних депутатів до Верховної Ради УРСР становили комуністи, тоді як в західних землях були об-

рані депутати від нових політичних партій і громадських організацій. У Верховній Раді сформувалось дві політичні течії. В цілому в українському парламенті переважали комуністи. Вони створили свою групу під назвою «**За Радянську суверенну Україну**», яка по іншому ще називалася «**група 239**» (за кількістю депутатів-комуністів). Їх очолював **Олександр Мороз**. Депутати від інших партій оголосили себе опозицією та об'єдналися в блок під назвою «**Народна Рада**». Очолив опозиціонерів **Ігор Юхновський**.

Олександр Мороз Ігор Юхновський

Між комуністами та представниками «Народної Ради» точилася гостра боротьба, у якій перші хотіли залишити все по-старому, тобто жити в Радянському Союзі, а опозиціонери виступали за самостійність України. З часом у комуністичних лавах відбувся розкол, виокремилися так звані суверен-комуністи, які вважали, що для України краще буде, якщо вона стане суверенною.

Мітинг проти підписання нового союзного договору

Не дивлячись на політичну боротьбу, **16 липня 1990 року** Верховна Рада УРСР більшістю голосів прийняла **«Декларацію про державний суверенітет України»** («за» проголосувало 355 депутатів, «проти» – лише 4). Згідно з нею українська влада мала право самостійно керувати республікою у межах кордонів УРСР. Депутати-комуністи розглядали прийняту «Декларацію» як засіб зміцнення своєї влади і виходу з-під контролю центрального керівництва.

Реальних змін з розбудови самостійності України в цей час не відбувалося, і Москва запропонувала республікам підписати новий союзний договір. Опозиційні депутати виступили проти цього й організовували багатотисячні мітинги під гаслами «Ні – союзному договору».

Голодуючі студенти

Проти існуючої комуністичної системи виступила молодь. Більше сотні студентів оголосили голодування та висунули свої вимоги. Ця акція відбувалася на площі, тому й отримала назву **«Революція на граніті»**. Вона тривала до тих пір, поки депутати Верховної Ради не пообіцяла голодуючим виконати їхні вимоги. Але крім заміни голови уряду УРСР, решта обіцянок так і не були виконані.

Радянський Союз був у глибокій політичній кризі та доживав свої останні дні, а Україну чекали великі зміни.

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Верховна Рада УРСР – найвищий законодавчий орган радянської України.
«Група 239» – фракція комуністів у Верховній Раді УРСР в 1990-1991 роках.
Опозиція – політична партія чи група депутатів, що виступають проти більшості в парламенті та пропонують інші шляхи вирішення проблем.
«Народна Рада» – група опозиційних депутатів у Верховній Раді УРСР в 1990-1991 роках.

Парламент – найвищий законодавчий орган держави (в Україні – це Верховна Рада).

«Революція на граніті» – голодування молоді в Україні в 1990 році.

16 липня 1990 року – прийняття «Декларації про державний суверенітет України».

Декларація – офіційна заява, оповіщення.

ІМЕНА

Олександр Мороз – очільник «групи 239» у Верховній Раді УРСР.

Ігор Юхновський – очільник опозиційної депутатської групи «Народна Рада» у Верховній Раді УРСР.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із спогадів соціолога, дослідника громадської думки 90-их років Володимира Подгорнова

«...Для мешканців Сходу це були чергові радянські вибори. Натомість на Заході відчувалося справжнє піднесення. Вручну робили агітаційну продукцію. Мали величезні очікування, але також і відчуття ризику, бо не знали, як на результати відреагує Москва...»

ЗАПИТАННЯ

1. Чому частина українського населення відвернулася від ідей комунізму?
2. Коли відбулися вибори до Верховної Ради УРСР?
3. Які політичні сили пройшли до останньої Верховної Ради УРСР?
4. Яку групу в парламенті утворили комуністи?
5. Хто очолив групу комуністів у Верховній Раді УРСР?
6. Що таке опозиція?
7. Як називалася опозиційна група у Верховній Раді УРСР?
8. Хто очолив опозиційну групу в парламенті?
9. Яка подія відбулася 16 липня 1990 року в Україні?
10. Що вам відомо про «революцію на граніті»?

ЗАВДАННЯ

1. Співставте політичних діячів та депутатські групи, які вони очолювали:

Ігор Юхновський	«група 239»;
Олександр Мороз	«Народна Рада».

2. Визначте століття та його частину прийняття «Декларації про державний суверенітет України».

ЦІКАВО ЗНАТИ

Вперше синьо-жовтий прапор було піднято 25 липня 1990 року. Ця подія відбулася біля будівлі Київської міської ради. На той час Україна ще не була вільною, а синьо-жовтий прапор не був державним. Тому це було дуже ризиковано, адже за такий вчинок могли покарати позбавленням волі.

У той день на Хрещатику, біля будівлі Київської міської ради зібралося близько 200 тисяч людей, які приїхали з багатьох куточків України. Незважаючи на всі ризики, депутати міськради прийняли рішення підняти синьо-жовтий прапор поруч з державним прапором УРСР. Це було історичне рішення!

Прапор підняв Олександр Мосіюк. Комуністична влада так і не визнала прапор, а київська прокуратура відкрила кримінальну справу за цим фактом.

Синьо-жовтий прапор біля Київської міськради

ТЕМА 2

СПРОБА ДЕРЖАВНОГО ПЕРЕВОРОТУ В СРСР. ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

На минулому уроці ви дізналися про перші вільні вибори до Верховної Ради УРСР та «Декларацію про державний суверенітет України». Пригадайте, чому частина українського населення відвернулася від ідей комунізму? Коли відбулися вибори до Верховної Ради УРСР? Які політичні сили пройшли до останньої Верховної Ради УРСР? Яку групу в парламенті утворили комуністи? Що таке опозиція? Як називалася опозиційна група у Верховній Раді УРСР? Яка подія відбулася 16 липня 1990 року в Україні? Хто був учасником «революції на граніті»?

Сьогодні ви дізнаєтеся про одну з найбільш важливих подій в історії українського народу – проголошення незалежності України.

19-21 серпня 1991 року найближче оточення Михайла Горбачова здійснило спробу зупинити процес розпаду СРСР та повернути старі порядки. Заколотники, до складу яких входили найвищі керівники партії, уряду, міліції та війська, ізолювали Горбачова в Криму. Вони проголосили, що влада в країні переходить до створеного ними Державного комітету з надзвичайного стану.

Та змовники не знайшли підтримки у більшості громадян Радянського Союзу – люди не бажали жити по-старому. Уряди декількох республік СРСР відразу виступили проти незаконного захоплення влади і не виконували розпоряджень заколотників. Керманичі України зайняли очікувальну позицію: вони не засуджували, але і не підтримували змовників.

Державний переворот було придушено. Більшість громадян зрозуміла, що існувати СРСР залишилося кілька днів. У той час люди вже не боялися виходити на вулицю з політичними вимогами. Під стінами Верховної Ради зібрався багатотисячний мітинг, на якому основним домаганням був вихід України зі складу Радянського Союзу та проголошення незалежності. Люди весь час скандували «незалежність», «незалежність».

Мітинг біля Верховної Ради

24 серпня 1991 року було скликано позачергове засідання Верховної Ради УРСР, на якому прийняли **Акт проголошення незалежності України**. Україна стала самостійною демократичною державою. За це рішення проголосувало 346 депутатів і лише 1 був проти. Нарешті віковична мрія українського народу жити у власній державі збулася!

Емоції депутатів після проголошення незалежності України

На тому ж засіданні Верховної Ради було прийнято низку важливих рішень, а саме:

- про вихід України із складу СРСР;
- про створення власних збройних сил;
- про організацію охорони кордонів України.

Народні депутати також прийняли ухвалу про притягнення до відповідальності осіб, які підтримали змовників. За співучасть у спробі серпневого перевороту діяльність комуністичної партії в Україні була заборонена, а її майно передане державі.

*Керівництво Верховної Ради України (24 серпня 1991 рік)
(Іван Плющ (заступник) та Леонід Кравчук (голова))*

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Акт проголошення незалежності України – назва офіційного документа, у якому проголошувалася незалежність України.

19-21 серпня 1991 року – спроба державного перевороту в Москві.

24 серпня 1991 року – проголошення незалежності України.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Акт проголошення незалежності України

«Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною у зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні; виходячи з права на самовизначення, ... Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної української держави – України.

Територія України є неподільною і недоторканною...»

ЗАПИТАННЯ

1. Коли було здійснено спробу державного перевороту?
2. Чому населення не підтримало дії змовників?
3. Що вимагали мітингувальники біля стін Верховної Ради у серпні 1991 року?
4. Коли було проголошено незалежність України?
5. Як називається документ, у якому Україна проголошується незалежною державою?

6. Опрацювавши фото, скажіть, хто керував Верховною Радою у серпні 1991 року?
7. Які ще рішення було прийнято Верховною Радою 24 серпня 1991 року?
8. Що чекало осіб, які підтримали заколотників?
9. Що сталося з комуністичною партією після проголошення незалежності?

ЗАВДАННЯ

1. Складіть речення зі слів: України, 24, року, було, серпня, незалежність, 1991, проголошено.
2. Порахуйте, скільки років минуло з часу проголошення незалежності України до наших днів.

ЦІКАВО ЗНАТИ

У грудні 1991 року Верховна Рада України ухвалила постанову про введення української валюти. Після дискусії було вирішено грошову одиницю назвати «гривня», хоч були й альтернативні варіанти, такі як «карбованець», «куна» і навіть «український долар».

Голова Національного Банку України у кінці 1991 року отримав повноваження підписати до друку гривневі банкноти. Але ціни швидко росли, гроші знецінювалися й було прийнято рішення ввести тимчасові гроші – «купоно-карбованці». Тимчасова грошова одиниця України затрималася більше, ніж на 5 років і знецінилась до такого рівня, що друкували купюри номіналом у 1 мільйон.

Заробітні плати українських робітників того часу становили по декілька мільйонів купюно-карбованців.

Український купюно-карбованець

ТЕМА 3

РЕФЕРЕНДУМ 1 ГРУДНЯ 1991 РОКУ. ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ. РОЗПАД СРСР.

Минулого разу ви дізналися про дуже важливу подію в історії українського народу – проголошення незалежності України. Пригадайте, коли було здійснено спробу державного перевороту? Чому населення не підтримало дії змовників? Що вимагали мітингувальники біля стін Верховної Ради у серпні 1991 року? Коли було проголошено незалежність України? Як називається документ, у якому Україна проголошується незалежною державою? Які ще рішення було прийнято Верховною Радою 24 серпня 1991 року?

Сьогодні ви дізнаєтеся про всеукраїнський референдум та вибори Президента України.

Народ України продемонстрував усьому світу своє бажання бути вільним та жити у власній державі. **24 серпня**, день проголошення Акта незалежності України, відзначається у нашій країні як державне свято – **День Незалежності**.

Депутати Верховної Ради, проголошуючи самостійність України, постановили **1 грудня 1991 року** провести всеукраїнський референдум. **Референдум** – це визначення думки виборців шляхом відповіді ними на поставлене запитання у формі «Так» чи «Ні». На референдум було поставлене одне питання: «Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?». Близько 32 мільйонів громадян України прийняли участь у референдумі і 90, 32% з них підтримали самостійність України, вибравши відповідь «Так, підтверджую».

Результати референдуму 1991 року

Одночасно з всеукраїнським референдумом **1 грудня 1991 року** відбулися вибори першого Президента України. **Президент** – це глава держави. На цю посаду претендувало шість осіб. Переконливу перемогу здобув **Леонід Кравчук**. Його підтримав 61% виборців. **Першим Президентом незалежної України став Леонід Кравчук**.

Присяга першого Президента України Леоніда Кравчука

2 грудня 1991 року, одразу після всенародного референдуму та обрання Президента, Україну як незалежну державу визнали Польща та Канада. Протягом наступного року нашу країну визнали 132 держави, більшість з яких встановили з Україною дипломатичні зв'язки.

5 грудня 1991 року Верховна Рада України прийняла звернення до парламентів і народів світу, в якому оголошувала, що договір 1922 року про

Історія України

утворення СРСР є недійсним стосовно України. Також у цьому документі українські депутати всій світовій спільноті заявили про без'ядерний статус республіки.

8 грудня 1991 року у Біловезькій Пущі (знаходиться в Білорусі) Президент України Леонід Кравчук разом із Президентом Росії та головою Верховної Ради Білорусі підписали угоду, за якою оголошувався розпуск Радянського Союзу та створювалася **Співдружність незалежних держав (СНД)**. Окремо було укладено угоду про здійснення єдиного контролю над ядерною зброєю, яка зберігалася в новостворених державах.

Підписання Біловезької угоди

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Референдум – визначення думки виборців шляхом відповіді ними на поставлене запитання у формі «Так» чи «Ні».

Президент – глава держави.

24 серпня – День Незалежності України.

1 грудня 1991 року – вибори першого Президента України та проведення всеукраїнського референдуму.

8 грудня 1991 року – підписання Біловезької угоди, за якою оголошувався розпуск Радянського Союзу

ІМЕНА

Леонід Кравчук – перший Президент України.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ**Із Біловезької угоди**

«Ми, Республіка Білорусь, Російська Федерація, Україна як держави-засновники Союзу РСР, що підписали Союзний договір 1922 року ... констатуємо, що Союз РСР як суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність припиняє своє існування.»

ЗАПИТАННЯ

1. Коли в Україні святкують День Незалежності?
2. Що таке референдум?
3. Коли відбувся всеукраїнський референдум?
4. Яке запитання було поставлене в референдумі?
5. Скільки виборців підтримало незалежність України?
6. Коли відбулися вибори першого Президента України?
7. Хто став першим Президентом України?
8. Коли було підписано Біловезьку угоду?
9. Хто підписав Біловезьку угоду?
10. Про що йшлося в Біловезькій угоді?

ЗАВДАННЯ

1. Вирахуйте, скільки років проіснував Радянський Союз.
2. Розташуйте у хронологічній послідовності події, які відбулися на українських землях у часи Радянського Союзу:
 - а) радянсько-німецька війна;
 - б) голодомор;
 - в) створення автомобілебудівної галузі (виробництво автобусів, легкових і вантажних автомобілів).

ЦІКАВО ЗНАТИ

Питання щодо назви грошової одиниці – «гривні» було вирішено швидко. А от про те, як назвати роздрібну монету, суперечки у Верховній Раді йшли майже рік: з кінця літа 1991 і до весни 1992 року. Були різні варіанти назв: «копи», «списики», «резани», «центи», «гроши», «шаги» тощо. Другою причиною затримки випуску монет було питання державних символів, бо на той час тризуб ще не був затверджений офіційним гербом держави.

Художники розробили декілька варіантів монет під назвами «гроши», «копи» та «шаги». На деяких із них розмістили зображення козака з мушкетом і напис «Республіка Україна», на інших – тризуб.

Пробні монети почали виготовляти в Луганську на монетному дворі. Першими виготовили монети з цифрами 1 та 50 без позначень їх назви. Випустили з різних металів: алюмінію, латуні та нержавіючої сталі. Таких монет було не багато – близько 40 штук.

Оскільки ці монети не були затверджені, то їх на пам'ять розібрали організатори монетної справи в Україні.

Пробна монета 1992 року

ТЕМА 4

ЛЕОНІД КУЧМА. РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ. КОНСТИТУЦІЯ 1996 РОКУ. ГРОШОВА РЕФОРМА

На минулому уроці ви дізналися про всеукраїнський референдум та вибори Президента України. Пригадайте, що таке референдум? Коли відбувся всеукраїнський референдум? Яке запитання було поставлене в референдумі? Скільки виборців підтримало незалежність України? Коли відбулися вибори першого Президента України? Хто став першим Президентом України? Коли було підписано Біловезьку угоду? Хто підписав цю угоду? Яке значення Біловезької угоди?

На цьому уроці ви дізнаєтеся про важливі події які відбулися під час президентства Леоніда Кучми.

Початок розбудови Української держави відбувався у дуже складних економічних умовах. Значна частина українських підприємств була зорієнтована на виробництво продукції військового призначення й фінансувалася центром. З розпадом СРСР виділення коштів припинилося, а Україні така кількість зброї була не потрібна. Заводи залишилися без замовлень, а працівники без роботи.

Багато заводів мало застаріле обладнання, їхня продукція коштувала дорожче, тому вітчизняні підприємства не витримували конкуренції на світовому ринку й закривалися.

Невтішний стан був і в енергетично-паливному комплексі молодій державі. Запаси нафти й газу в Україні практично були вичерпані. Їх закупку потрібно було робити за світовими цінами.

У серпні 1992 року Україна вийшла із рублевої зони, увівши в обіг тимчасовий купоно-карбованець. Інфляція росла швидкими темпами. **Інфляція** – це знецінення грошей, зниження їх купівельної спроможності.

Криза охопила всі сфери суспільного життя. Зросла злочинність. Страйкували робітники різних галузей. **Страйк** – це припинення праці робітниками з метою домогтися виконання певних вимог. Особливо масовими були протести шахтарів.

Шахтарський страйк

Протестувальники вимагали провести референдум про недовіру Верховній Раді та Президенту України. Щоб не загострювати політичну кризу, тогочасна влада погодилася на дострокові вибори Президента України та депутатів Верховної Ради. У **1994 році** другим Президентом України було обрано **Леоніда Кучму**.

Президент України Леонід Кучма

За часів президентства Леоніда Кучми активно розпочалося створення підприємств різних форм власності. Окрім державних, утворювалися й приватні. Широкого розмаху набула приватизація. **Приватизація** – це продаж або передача державного чи суспільного майна приватним особам. Було створено чимало малих та спільних підприємств, кооперативів, товариств тощо.

У сільському господарстві створювалися фермерські господарства. Досить часто місцеві керівники з порушенням законодавства приватизували землю, здавали її в оренду та отримували з цього прибутки. Колгоспна система була малоефективною, розвалювалася й не могла забезпечити країну сільськогосподарською продукцією в повній мірі.

Паралельно відбувалися важливі державотворчі процеси. **28 червня 1996 року** Верховна Рада України ухвалила **Конституцію України**. **Конституція** – це основний закон держави. Ця подія мала велике історичне значення, адже було юридично закріплено існування нової незалежної демократичної країни. З прийняттям Конституції зріс міжнародний авторитет нашої держави. Україну було прийнято до впливових світових і європейських організацій.

Верховна Рада під час прийняття Конституції

Важливою подією середини 90-их років було зниження інфляції. Це дозволило провести у вересні **1996 року грошову реформу**. Замість купоно-карбованців було впроваджено гривню. Введення стабільної національної валюти свідчило про початок відродження української економіки та покращення життя пересічних українців.

Одна гривня зразка 1992 року

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Інфляція – знецінення грошей, зниження їх купівельної спроможності.

Страйк – припинення праці робітниками з метою домогтися виконання певних вимог.

Приватизація – продаж або передача державного чи суспільного майна приватним особам.

Конституція – основний закон держави.

1994 рік – обрання Леоніда Кучми Президентом України.

28 червня 1996 року – прийняття Верховною Радою Конституції України.

28 червня – День Конституції України.

ІМЕНА

Леонід Кучма – Президент України.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із спогадів народного депутата Валентина Яблонського

27 червня 1996 року до Верховної Ради просочилася інформація, що в адміністрації Президента підготовлено указ про розпуск Верховної Ради... Олександр Мороз, відкриваючи вранці засідання Ради, запропонував працювати без перерви аж до прийняття Конституції. Іншого виходу не було. Хто кого!

Розпочалося найгарячіше засідання. Кожен депутат стежив один за одним: чи є в залі, чи голосує і як голосує. Ми сперечалися, гарячкували, просили слова, доводили, агітували і просувалися вперед... Була глибока ніч, організм кожного вимагав перепочинку, а зробити цього ми не мали права.

Поступово, крок за кроком, після багатьох виступів ... о 9 годині 19 хвилин (28 червня) за Конституцію проголосували. «За» – 321, «проти» – 45, утрималось – 12.»

ЗАПИТАННЯ

1. Що таке страйк?
2. Чому було призначено дострокові вибори Президента України та депутатів Верховної Ради?
3. У якому році вибирали другого Президента України?
4. Хто став другим Президентом України?
5. Які зміни було запроваджено за часів президентства Леоніда Кучми?
6. Що відбувалося в сільському господарстві у 90-их роках?
7. Коли було прийнято Конституцію України?
8. Що таке Конституція?
9. Коли було проведено грошову реформу?
10. Про що свідчило впровадження гривні в Україні?

ЗАВДАННЯ

1. Складіть речення зі слів: свято, Конституції, червня, В, День, державне, відзначається, 28, Україні.
2. Порахуйте, скільки років минуло з часу оприлюднення першої української Конституції Пилипа Орлика (1710 рік) до прийняття Конституції України.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Президент України має свої символи влади. Ці символи є атрибутами української державності. Їх запровадив Президент Леонід Кучма. До них належить прапор Президента України (штандарт), знак Президента України, гербова печатка Президента України та булава Президента України.

Вручення Леоніду Кучмі символів влади Президента України

Прапор Президента України (штандарт).

ТЕМА 5

ЯДЕРНЕ РОЗЗБРОЄННЯ. СКОРОЧЕННЯ АРМІЇ. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Минулого разу ви дізналися про важливі події в історії України за часів президентства Леоніда Кучми. Пригадайте, чому було призначено дострокові вибори Президента України та депутатів Верховної Ради? У якому році вибирали другого Президента України? Хто став другим Президентом України? Які зміни відбулися в промисловості за часів президентства Леоніда Кучми? Що відбувалося в сільському господарстві у 90-их роках?. Коли було прийнято Конституцію України? Що таке Конституція? Коли було проведено грошову реформу?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про зовнішню політику України, ядерне роззброєння та скорочення армії.

Після проголошення незалежності України постало питання про подальшу долю потужного ядерного арсеналу, який знаходився на її території. Тоді за кількістю ядерної зброї Україна була третьою в світі. Провідні країни світу бажали бачити Україну без'ядерною державою. Тогочасне керівництво країни погоджувалося з такими пропозиціями і висловлювалося за позбавлення України ядерного статусу.

У листопаді **1994 року** Україна приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї за умови гарантій безпеки з боку ядерних держав. Такі гарантії обіцяли Україні Росія, США та Великобританія. Вони гарантували Україні безпеку та недоторканість її кордонів. У червні **1996 року** остання ядерна боєголовка була вивезена із України. Миролюбний приклад України не підтримала жодна з країн світу.

Ядерний комплекс «Піонер» (військовий музей, Вінниця)

В Україні розташовувався великий військовий контингент, який залишився їй у спадок від СРСР. Крім ядерної зброї, на українській землі перебували великі танкові, артилерійські, авіаційні угруповання та близько 900 тисяч військовослужбовців. На думку тогочасного керівництва України, така кількість бойової техніки й солдатів для оборони держави була завеликою й тому було вирішено її скоротити. Вже до кінця **1996 року** Україна знищила майже 2 тисячі танків, 1,5 тисячі броньованих машин, півсотні бойових літаків. Скорочення особового складу планувалося довести до 210 тисяч військовослужбовців.

Емблема та прапор Збройних Сил України

У сфері зовнішніх відносин Президент **Леонід Кучма** керувався національними інтересами. **Зовнішня політика України** – це відносини нашої держави з іншими країнами та міжнародними організаціями. У 90-их роках було налагоджено дружні стосунки із сусідніми державами: **Угорщиною, Польщею, Чехією, Молдовою, Білорусією та Румунією**. З ними були під-

писані договори про добросусідські відносини та співпрацю в економічній і культурній сферах.

Набагато довше тривали пошуки порозуміння з Росією, яка до кінця 1996 року ухвалювала постанови, що фіксували російські претензії на **Крим** та **Севастополь**. Росіяни протягом тривалого часу не хотіли визнавати українського кордону. Лише у **1997 році** було остаточно розділено Чорноморський флот СРСР між Україною та Росією. У **1997 році** було підписано російсько-український договір, за яким Росія визнала Україну в її існуючих кордонах. Але подальший перебіг подій показав, що керівництво Росії не покинуло намірів приєднати до своїх володінь частини українських земель.

Острів Тузла на карті

Восени **2003 року** російська сторона розпочала будувати у Керченській протоці дамбу (шлях) до українського **острова Тузла**. Метою цієї операції було приєднання острова до Російської Федерації. Після того, як росіяни досягли прикордонного понтона, Київ заявив, що в разі їх подальшого просування буде відкритий вогонь на ураження. Керівництво обох країн стягнуло війська. Конфлікт було врегульовано мирним шляхом. Росіяни перестали будувати дамбу, а на Тузлі українці влаштували прикордонну заставу.

Президент Леонід Кучма на острові Тузла

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Зовнішня політика – відносини України з іншими країнами та міжнародними організаціями.

2003 рік – російсько-український конфлікт біля острова Тузла

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

З договору «Про дружбу, співробітництво між Україною і Російською Федерацією» (31 травня 1997 рік)

«Україна і Російська Федерація, далі «Високі Договірні Сторони» ... домовились про таке: ...

Стаття 2. ... Сторони ... поважають територіальну цілісність одна одної і підтверджують непорушність існуючих між ними кордонів.

Стаття 3. ... Сторони будують відносини одна з одною на основі принципів взаємної поваги суверенної рівності, територіальної цілісності, непорушності кордонів, мирного врегулювання спорів, незастосування сили або загрози силою ... а також інших загальновизнаних норм міжнародного права.»

ЗАПИТАННЯ

1. У якому році з України було вивезено останню ядерну зброю?
2. Яке рішення прийняло керівництво країни стосовно Збройних Сил?
3. Яка емблема Збройних Сил України?
4. Що таке зовнішня політика?

5. З якими сусідніми країнами було встановлено добросусідські стосунки?
6. У якому році було підписано російсько-український договір?
7. Що визнавала Росія за цим договором?
8. Що відбулося восени 2003 року?
9. Чим закінчився конфлікт біля острова Тузла?

ЗАВДАННЯ

1. Намалуйте емблему та прапор Збройних Сил України.
2. Запишіть у хронологічній послідовності Президентів України.

ЦІКАВО ЗНАТИ

У 2001 році вперше в історії України до нашої держави приїхав глава Римо-католицької Церкви Папа Римський Іван Павло II. Це стало подією не тільки для всього українського духовенства, але й для всієї країни. Папа читав проповіді українською мовою, наголошуючи на особливому ставленні Ватикану до України.

В Україні Іван Павло II пробув 5 днів. Він відвідав Київ та Львів. У Києві Папа Римський провів літургію на території спорткомплексу «Чайка», побував у Бабиному Яру, де у роки німецько-радянської війни фашисти розстріляли десятки тисяч невинних людей, зустрівся з Президентом Леонідом Кучмою та іншими політичними діячами України.

У Львові богослужіння Папи Римського відвідало близько 2 мільйонів вірян. На зустрічі з молоддю Іван Павло II побажав: «Не бійтеся. Будьте відважні, йдіть уперед. За будь-яку ціну змагайтеся, аби бути вільними ...».

Папа Римський Іван Павло II в Україні

ТЕМА 6

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2004 РОКУ. ПРОТЕСТНІ НАСТРОЇ. ВІКТОР ЮЩЕНКО

На минулому уроці ви дізналися про зовнішню політику України, ядерне роззброєння та скорочення армії. Пригадайте, у якому році з України було вивезено останню ядерну зброю? Яке рішення прийняло керівництво країни стосовно Збройних Сил? Що таке зовнішня політика? З якими сусідніми країнами було встановлено добросусідські стосунки? Що відбулося на кордоні України восени 2003 року?

На цьому уроці ви дізнаєтеся про президентські вибори в Україні в 2004 році.

Президентські повноваження Леоніда Кучми закінчувалися. Вибори наступного Президента України було призначено на **31 жовтня 2004 року**. Попри значну кількість кандидатів на цю посаду основна боротьба розгорнулася між **Віктором Януковичем** та **Віктором Ющенком**. На той час Янукович був Прем'єр-міністром України, а Ющенко очолював депутатську фракцію «Наша Україна» у Верховній Раді.

Після першого туру президентських виборів було зафіксовано незначну перевагу Віктора Ющенка. Перед другим туром боротьба між кандидатами спалахнула з новою силою. У цей час масово використовувався адміністративний тиск, багатьох громадян змушували голосувати за Януковича. Під час другого туру виборів, які відбулися **21 листопада 2004 року**, було зафіксовано велику кількість порушень: масові вкидання бюлетенів, голосування підставних осіб, махінації у виборчих комісіях тощо. Не дивлячись на багаточисленні порушення виборчого законодавства в усіх регіонах, переможцем було проголошено Віктора Януковича.

Прибічники Віктора Ющенка не визнали результати підрахунків Центральної Виборчої Комісії. На знак протесту проти фальсифікацій та під гаслами «Свободу не спинити» у **Києві** на Майдані Незалежності швидко

виросло наметове містечко. Замайоріли тисячі помаранчевих прапорів. Помаранчевий колір був символом виборчого штабу Віктора Ющенка. Багато органів самоврядування України оголосили недовіру Центральній Виборчій Комісії та підтримку Віктору Ющенку. По всій Україні почали ширитися акції протесту. Розпочалася «Помаранчева» революція.

Прихильники Віктора Ющенка

Ця революція була мирною і добре організованою. В наметовому містечку Києва була своя охорона, аптеки, пункти харчування та лікарської допомоги. З усіх кінців країни протестувальникам передавали теплий одяг, ковдри, ліки, їжу та гроші. У багатьох містах України також виникали наметові містечка та проводилися мітинги на підтримку Віктора Ющенка.

Враховуючи складну політичну ситуацію та велику кількість порушень, які були в другому турі, Верховна Рада України визнала це голосування недійсним. Переголосування було призначено на **26 грудня 2004 року**. Переможцем виборів і **третім Президентом України став Віктор Ющенко**.

Президент України Віктор Ющенко

23 січня 2005 року відбулася інавгурація нового Президента. **Інавгурація** – це урочистий обряд вступу особи на посаду голови держави. Спочатку у стінах Верховної Ради Віктор Ющенко склав присягу на вірність українському народу та був офіційно проголошений Президентом України. Потім новий Президент разом із родиною та соратниками прибув на Майдан Незалежності, де Віктор Ющенко в присутності близько 500 тисяч українців подякував всьому народу за підтримку та виступив з промовою, у якій пообіцяв якісно змінити життя кожного українця.

Вулиці Києва в день інавгурації Віктора Ющенка

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

«Помаранчева» революція – акція протесту проти масових фальсифікацій та на підтримку Віктора Ющенка на президентських виборах 2004 року.

Інавгурація – церемонія вступу особи на посаду голови держави.

2005 рік – початок президентства Віктора Ющенка.

ІМЕНА

Віктор Ющенко – третій Президент України.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ**Із промови Президента України Віктора Ющенка на Майдані Незалежності (23 січня 2005 рік)**

«Дорогий мій український народ, гості, шановна українська громадо, шановний український Хрещатику і Майдане...

Два місяці тому на цей Майдан, на площі і вулиці по всій Україні вийшли мільйони людей. Наші брати і сестри, батьки і діти, друзі і сусіди стояли вдень і вночі, у сніг і мороз... На Майдані Незалежності українці постали перед світом як сучасна українська нація...

Озброєний лише вірою і переконанням, народ здобув прекрасну мирну перемогу... Переможцем став кожен громадянин України. Ми добилися чесних виборів і 26 грудня не розминулися зі своєю долею. Ми вільно обрали шлях, яким готові йти вперед і вгору...»

ЗАПИТАННЯ

1. Коли відбувся перший тур президентських виборів в Україні?
2. Між ким розгорнулась боротьба за посаду Президента?
3. Які результати було встановлено після першого туру президентських виборів?
4. Чому по всій Україні почали відбуватися акції протесту?
5. Під якою назвою ці події ввійшли в історію України?
6. Яке місце стало центром «Помаранчевої» революції?
7. Яку допомогу отримували протестувальникам у наметових містечках?
8. Чому було призначено переголосування?
9. Хто став третім Президентом України?
10. Що таке інавгурація?

ЗАВДАННЯ

1. Визначте століття та його частину, коли відбулася «Помаранчева» революція.
2. Запишіть у хронологічній послідовності Президентів України.

ЦІКАВО ЗНАТИ

У 2004 році Україна про себе голосно заявила не тільки «Помаранчевою» революцією, але й перемогою у пісенному конкурсі «Євробачення». Представниця нашої країни Руслана (Лижичко Руслана), виконавши пісню «Дикі танці», отримала найбільшу кількість балів і здобула заслужену перемогу.

Згадуючи свій виступ, Руслана заявила, що, крім перемоги, вона найбільше хотіла розповісти про нашу країну, щоб люди в Європі дізналися, які вони – справжні українці.

Виступ Руслани на Євробаченні

ТЕМА 7

**«РЕВОЛЮЦІЯ
ГІДНОСТІ».
«НЕБЕСНА СОТНЯ»**

Минулого уроку ви дізналися про президентські вибори в Україні в 2004 році. Пригадайте, коли відбувся перший тур президентських виборів в Україні? Між ким розгорнулась боротьба за посаду Президента? Чому по всій Україні почали відбуватися акції протесту? Під якою назвою ці події ввійшли в історію України? Яке місце стало центром «Помаранчевої» революції? Чому було призначено переголосування? Хто став третім Президентом України?

Сьогодні на уроці ви дізнаєтеся про «Революцію Гідності» та «Небесну Сотню».

Після закінчення терміну перебування на посаді Президента Віктора Ющенка у **2010 році** відбулися нові вибори, на яких переміг **Віктор Янукович**. Використовуючи своє високе положення, він домогся розширення власних повноважень. Тепер Віктор Янукович контролював уряд, армію, міліцію та інші важливі державні органи.

За його президентства було підписано **«Харківські угоди»**, за якими термін перебування Чорноморського флоту Росії в Севастополі було продовжено до 2042 року в обмін на знижку ціни на російський газ. Такі дії керівництва країни викликали обурення українського суспільства.

21 листопада 2013 року уряд України прийняв рішення про призупинення підготовки до підписання важливої міжнародної угоди з Євросоюзом.

Відхід України від наміченого курсу інтеграції в Європу викликав незадоволення у багатьох громадян нашої країни. Першими на Майдан вийшли студенти та молодь. Вночі **30 листопада 2013 року** працівники міліції жорстко розігнали протестувальників, застосувавши кийки та спецзасоби. Внаслідок такого розгону більшість мітингувальників отримали серйозні травми

Побиття молоді та постійне зловживання владою призвело до того, що на Майдан Незалежності вийшли тисячі мітингувальників. Від самого початку протистояння носило мирний характер. Лідери трьох політичних сил **Ві-**

талій Кличко, Олег Тягнибок і Арсеній Яценюк оголосили про створення Штабу національного спротиву. Подальші події ввійшли в історію як «**Революція Гідності**».

Розгін протестувальників 30 листопада 2013 року

На Майдані щонеділі проходили зібрання під назвою «**Народне віче**». На них ватажки протестувальників оголошували подальші плани дій, співали музичні гурти, проводилися молебні. **8 грудня 2013 року** відбулося найбільше віче, на яке прийшло близько мільйона осіб. Було прийнято рішення блокувати адміністративні установи. У центрі Києва почали зводитися барикади. **Барикада** – це загородження поперек вулиць.

Віталій Кличко

Олег Тягнибок

Арсеній Яценюк

У цей же час загони міліції оточили урядовий квартал та приготувалися до розгону мітингувальників за допомогою водометів. Не допустити цього спробували священники, народні депутати та послы іноземних держав.

В ніч на 11 грудня міліція спробувала силою витіснити протестувальників з Майдану, але їм на допомогу з міста почали підтягуватися добровольці й мітингувальники відстояли свої позиції.

Спроба не допустити силового розв'язання конфлікту

16 січня 2014 року Верховною Радою було прийнято «диктаторські закони», за якими значно обмежувалися права громадян та збільшувалися можливості покарання учасників акцій протесту. Це стало причиною переходу майданівців до активного спротиву. Під час протистоянь працівники міліції використовували світлошумові гранати, гумові кулі, водомети й кийки. Основною зброєю протестувальників було каміння, коктейлі Молотова (пляшки із запальною сумішшю) і петарди.

22 січня 2014 року загострилися конфлікти між сторонами. Силовики спочатку відтіснили протестувальників, а потім відступили. В цей день з'явилися перші жертви «Революції Гідності». Від куль снайпера загинули **Сергій Нігоян і Михайло Жизневський**.

Сергій Нігоян

Михайло Жизневський

Для протидії можливому штурму мітингувальниці змінили тактику оборони. Вони розпочали палити багаття з автопокришок, що утворило суцільну стіну з вогню. Спроби силовиків загасити вогонь не мали успіху.

Вогняна стіна

З кінця січня до середини лютого 2014 року між сторонами тривало відносне перемир'я. У цей час Віктор Янукович скасував «диктаторські закони», а Верховна Рада прийняла закон про амністію. **Амністія** – це звільнення від кримінальної відповідальності.

З 18 лютого відновилося силове протистояння. Мітингувальниці організували мирну ходу до Верховної Ради, на шляху до якої стояли міліціонери. Силовики атакували водометами й розділили протестантів на декілька частин. Такі дії призвели до жорстокого протистояння, у якому вже використовувалася вогнепальна зброя. З обох боків було по декілька загиблих.

Штурм Майдану

В ніч з **18 на 19 лютого 2014 року** розпочався штурм Майдану із застосуванням бронетехніки. Декілька бронетранспортерів повстанці знищили. На ранок число загиблих склало 25 осіб, серед яких були і протестувальники, й працівники силових структур.

20 лютого 2014 року стало «**Кривавим четвергом**». Майданівці пішли в наступ і відновили свої позиції, не зважаючи на снайперський обстріл. У цей день загинуло найбільше повстанців. Усіх загиблих, які боролися за краще майбутнє України під час «Революції Гідності», було 98 осіб. Під час жалобного прощання з ним їх назвали «**Небесною сотнею**».

Цього ж дня Віктор Янукович погодився на дострокові вибори, але повстанці заявили, що якщо він не складе свої повноваження, то вони підуть на штурм зі зброєю. Таємно від усіх Янукович із своєю охороною покинув Київ, а **22 лютого 2014 року** Верховна Рада усунула Віктора Януковича з посади Президента України.

Народ вкотре показав свою силу й переміг свавілля влади.

Учасники «Революції Гідності»

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

«**Революція Гідності**» – акція протесту проти свавілля влади, яка тривала з листопада 2013 року до лютого 2014 року.

«**Народне віче**» – багатотисячні зібрання, на яких оголошувалися рішення Штабу національного спротиву.

«**Диктаторські закони**» – закони, прийняті Верховною Радою України 16 січня 2014 року, що значно обмежували права громадян.

«Кривавий четвер» – 20 лютого 2014 року (четвер), день коли загинуло найбільше протестувальників під час «Революції Гідності».

«Небесна Сотня» – загиблі мітингувальники під час «Революції Гідності».

Барикада – загородження поперек вулиць.

Амністія – звільнення від кримінальної відповідальності.

ІМЕНА

Віталій Кличко – один з очільників Штабу національного спротиву.

Олег Тягнибок – один з очільників Штабу національного спротиву.

Арсеній Яценюк – один з очільників Штабу національного спротиву.

• З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Із спогадів вчителя Миколи Перетятка

«Я був у школі 18 лютого, працював. У мене був увімкнений приймач, і я слухав, що відбувається в цей момент на Майдані. Зібрав свої книжки, зошити, взяв рюкзак і рушив у бік Майдану. Я вирішив якось озброїтися ... знайшов палицю понад метр підхожої товщини. Я за неї взявся, як за меч. Для мене це вже була зброя.

Ну, і пішов вибирати собі, так би мовити, бойову позицію... О 8-й вечора почався спуск силовиків. Ми намагалися їх відігнати каменюками, щоб вони не підходили до нас близько. Потім мені впало в очі, що серед цих наступальників з'явилися люди з гвинтівками. З лівого боку Інститутської вони почали пристрілюватися до тих активістів, які стояли ближче до них...»

ЗАПИТАННЯ

1. Кого обрали Президентом України на виборах 2010 року?
2. Хто очолив протестувальників?
3. Як назвали протестні дії громадян проти свавілля влади?
4. Що таке барикада?
5. Чому протестувальники виступили проти «диктаторських законів»?
6. Яку зброю використовували сторони конфлікту?
7. Чому протестувальники палили автомобільні шини?
8. Хто став першою жертвою «Революції Гідності»?
9. Що відбулося в «Кривавий четвер»?
10. Коли Віктора Януковича було усунено з посади Президента України?

ЗАВДАННЯ

1. Порахуйте, скільки років минуло від «Помаранчевої» революції до «Революції Гідності».
2. Запишіть у хронологічній послідовності події: «Революція Гідності», прийняття Конституції України, проголошення незалежності України, «Помаранчева» революція.

ЦІКАВО ЗНАТИ

На честь загиблих під час «Революції Гідності» та в пам'ять про них в Україні було запроваджено орден «Героїв Небесної Сотні». Цією нагородою відзначають за громадянську мужність, відстоювання демократії, прав і свобод людини, самовіддане служіння українському народу та участь у подіях, пов'язаних із захистом незалежності та територіальної цілісності Батьківщини.

На хресті ордену зображений небесний воїн в обладунках з мечем і щитом. Засоби захисту стилізовані під саморобні, такі, які були в учасників «Революції Гідності». На зворотному боці знака ордену зроблено напис «Свобода і гідність».

Знак ордену «Героїв Небесної Сотні»

ТЕМА 8

АНЕКСІЯ КРИМУ. ПОДІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ

На минулому уроці ви дізналися про «Революцію гідності» та «Небесну Сотню». Пригадайте, кого обрали Президентом України на виборах 2010 року? Чому виникли протести? Хто очолив протестувальників? Як назвали протестні дії громадян проти свавілля влади? Яку зброю використовували сторони конфлікту? Чому протестувальники палили автошини? Хто став першою жертвою «Революції Гідності»? Що відбулося в «Кривавий четвер»? Коли Віктора Януковича було усунено з посади Президента України?

На цьому уроці ви дізнаєтеся про анексію Криму та антитерористичну операцію на сході держави.

Після усунення Віктора Януковича від влади сепаратистські настрої в Криму вибухнули з новою силою. **Сепаратизм** – це рух за відокремлення частини території від держави. Під виглядом місцевих сепаратистів виступало багато громадян Росії та офіцерів російських спецслужб. Відбулися антиукраїнські мітинги в **Севастополі** та **Сімферополі**. В ніч на **27 лютого 2014 року** парламент та уряд Криму захопили люди у військовій формі без розпізнавальних знаків (так звані «зелені чоловічки»). Вони вивісили над цими державними установами прапор Росії. Російські солдати захопили аеропорти, мости, паромну переправу та заблокували українські військові частини. Українські військові не хотіли проливати крові, тому збройного опору не чинили. Велику підтримку українським солдатам надавали кримські татари. Вони та інші патріотично налаштовані мешканці проводили акції протесту проти загарбання Криму Росією.

16 березня 2014 року окупанти провели незаконний референдум про незалежність Криму. Без участі міжнародних спостерігачів під дулами автоматів російських солдат було оголошено, що буцімто місцеві мешканці виявили бажання відокремитися від України. Через два дні в Москві підписали документ про приєднання Криму до Росії.

Акція протесту проти захоплення Росією Криму

Насильницька анексія Криму не визнається Україною, міжнародними організаціями та більшістю країн світу. За такі дії Росія зазнала санкцій (різноманітних обмежень і заборон).

Російській владі було мало окупованого Криму. У 2014 році її армія була зосереджена на українсько-російському кордоні. За підтримки Росії на території Донбасу розпочалися антиукраїнські мітинги, а потім захоплення місцевих органів влади, відділень міліції тощо. У багатьох містах Донецької та Луганської області владу захопили представники російських спецслужб. Невдовзі на ці території прибули російські козаки та добровольці.

13 квітня 2014 року виконуючий обов'язки Президента України **Олександр Турчинов** оголосив про початок **Антитерористичної операції**. Розпочалися бойові дії. Сепаратисти були добре озброєні. Їм з Росії постачалася різноманітна бойова техніка: танки, гармати, системи залпового вогню «Град», міномети тощо.

Президент України Петро Порошенко

25 травня 2014 року відбулися дострокові президентські вибори. Президентом України став **Петро Порошенко**. Влітку **2014 року** розпочалося звільнення українських земель. Замайоріли синьо-жовті прапори над **Маріуполем, Слов'янськом, Краматорськом** та іншими містами. Щоб не допустити повного очищення від сепаратистів, Росія таємно ввела свої війська в Україну. Неодноразово обстрілювала українські позиції з російської території. Але українські бійці демонстрували приклади стійкості й мужності.

Українські військові

Особливою сторінкою відваги й героїзму Збройних Сил України був Донецький аеропорт. Його захисники за нелюдську міць та непоступливість отримали назву «**кіборги**». Як тільки не намагався ворог захопити аеропорт, йому це не вдавалося. Протягом багатьох днів кожна ворожа атака закінчувалася безрезультатно. Після того, як все було знищено і аеропорт перетворився на суцільне звалище, українці відступили. Оборона тривала 242 дні. Українські солдати виявилися міцнішими за метал і бетон.

Захисник аеропорту (кадр із художнього фільму «Кіборги»)

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ

Сепаратизм – рух за відокремлення частини територій від держави.

«Кіборги» – українські військові, захисники Донецького аеропорту.

Анексія – насильницьке приєднання державою всієї або частини іншої країни.

13 квітня 2014 року – початок Антитерористичної операції на Донбасі.

ІМЕНА

Петро Порошенко – Президент України.

- **З ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛ**

Із звернення виконуючого обов'язки Президента України

Олександра Турчинова (13 квітня 2014 року)

«Ми робили все, аби уникнути людських жертв. Але ми готові дати відсіч спробам вторгнення, дестабілізації та терористичним діям зі зброєю в руках. РНБО (Рада національної безпеки і оборони) прийняла рішення розпочати широкомасштабну антитерористичну операцію із залученням Збройних Сил України. Ми не дамо Росії повторити кримський сценарій у східному регіоні України.»

ЗАПИТАННЯ

1. Що таке сепаратизм?
2. Коли було захоплено урядові приміщення Криму «зеленими чоловічками»?
3. Яка держава незаконно приєднала до своїх володінь Крим?
4. Як світ ставиться до анексії Криму Росією?
5. Яка держава підтримала сепаратистів на Донбасі?
6. У чому полягала ця допомога?
7. Коли розпочалася Антитерористична операція на Донбасі?
8. Коли було звільнено українські міста від сепаратистів?
9. Хто такі «кіборги»?
10. Скільки днів тривала оборона Донецького аеропорту?

ЗАВДАННЯ

1. Запишіть у хронологічній послідовності Президентів України.
2. Складіть речення зі слів: Україна, незалежність, XXI, У, свою, столітті, виборює.

ЦІКАВО ЗНАТИ

Протягом багатьох століть пліч-о-пліч жили два сусідні народи – український і кримськотатарський. Всяке було за ці століття: і війни, і торгівля, і дружба та порозуміння.

У роки незалежності України багато кримськотатарських родин повернулися на свою історичну Батьківщину – Крим.

У кримськотатарського народу є свій національний прапор. Він дуже схожий на український, адже складається з таких самих кольорів. У верхньому куті кримськотатарського прапора розміщений герб – золота тамга. Тамга – це родовий герб давніх правителів Кримського ханства.

Прапор кримськотатарського народу

ТЕМА 9

ДОСЯГНЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ
КУЛЬТУРИ

Минулого разу ви познайомилися з подіями, які відбулися в Криму та на сході України в 2014 році. Пригадайте, що таке сепаратизм? Коли було захоплено урядові приміщення Криму «зеленими чоловічками»? Яка держава незаконно приєднала до своїх володінь Крим? Як світ ставиться до анексії Криму Росією? Яка держава підтримала сепаратистів на Донбасі? У чому полягала ця допомога? Коли розпочалася Антитерористична операція на Донбасі?. Коли було звільнено українські міста від сепаратистів? Хто такі «кіборги»? Скільки днів тривала оборона Донецького аеропорту?

Сьогодні ви познайомитеся із досягненнями української культури.

Після здобуття Україною незалежності розпочався новий етап розвитку українського суспільства. У цей час відбувається остаточний відхід від радянської ідеологізації культурного життя та перехід на шлях національних та загальнолюдських цінностей.

У перші десятиліття незалежності, у часи економічної нестабільності України важкі часи переживала українська література. У декілька разів скоротилися тиражі періодичних видань, різко знизився випуск книжок. Не дивлячись на складну ситуацію, бурхливого розвитку набула українська художня публіцистика. Високим громадянським змістом наповнюють свої твори літератори **Іван Драч, Дмитро Павличко, Сергій Жадан** та інші.

У цей час новими творами збагатився жанр історичної романістики. Про людські долі у різні історичні періоди писали **Павло Загребельний, Юрій Мушкетик, Раїса Іванченко** та інші.

Значним явищем у літературному житті України стало видання раніше заборонених радянською владою творів **Володимира Винниченка, Олександра Олеса, Василя Стуса** та інших. У широкий вжиток ввійшли роботи заборонених українських істориків **Михайла Грушевського, Дмитра Яворницького, Дмитра Дорошенка** та інших.

Україна завжди пишалася своєю музикою та піснями. Майстром народної пісні визнано **Ніну Матвієнко**, до репертуару якої входять побутові, ліричні, обрядові та сучасні пісні.

Співачка Ніна Матвієнко

У популярній музиці сучасної України здобули визнання серед слухачів такі артисти, як **Софія Ротару, Олександр Пономарьов, Святослав Вакарчук, Олег Скрипка** та інші.

В оперному мистецтві значних успіхів досягли **Василь Сліпак, Валентина Степова, Володимир Гришко** та інші. Українські оперні співаки одноосібно та в дуетах з відомими світовими співаками виконують оперні партії як в українських, так і в найвідоміших світових оперних театрах.

Оперний співак Василь Сліпак

На сучасному етапі розвитку української держави плідно працюють художники **Василь Цагалов** та **Ілля Чичкан**, скульптори **Валентин Зноба** і **Петро Кулик** та інші. Велику популярність здобули роботи **Івана Марчука**. За унікальність робіт українського художника в 2007 році було включено до

британського рейтингу «**Сто геніїв сучасності**». Творчість українських митців відома у світі, їхні роботи демонструються у престижних музеях і галереях багатьох країн світу.

Художник Іван Марчук

Голова (картина Івана Марчука)

ІМЕНА

Іван Драч, Дмитро Павличко, Сергій Жадан – сучасні українські літератори.

Павло Загребельний, Юрій Мушкетик, Раїса Іванченко – сучасні українські письменники, які писали на історичну тематику.

Василь Сліпак, Валентина Степова, Володимир Гришко – українські оперні співаки

Ніна Матвієнко, Софія Ротару, Олександр Пономарьов, Святослав Вакарчук, Олег Скрипка – сучасні українські естрадні співаки.

Іван Марчук, Василь Цагалов, Ілля Чичкан – сучасні українські художники.

Валентин Зноба, Петро Кулик – сучасні українські скульптори.

ЗАПИТАННЯ

1. Користуючись текстом, назвіть літераторів, які творили у сфері художньої публіцистики?
2. Користуючись текстом, назвіть українських письменників, які писали на історичну тематику?
3. Твори яких заборонених письменників почали друкувати за часів незалежності України?
4. Роботи яких заборонених істориків почали друкувати у роки незалежності України?
5. Кого з українських співаків визнано майстром народної пісні?
6. Назвіть сучасних естрадних співаків України?
7. Кого з оперних українських співаків ви знаєте?
8. Назвіть сучасних українських художників?
9. Хто із сучасних українських художників ввійшов до рейтингу «Сто геніїв сучасності»?
10. Назвіть сучасних українських скульпторів?

ЗАВДАННЯ

1. Запишіть у хронологічній послідовності Президентів України.
2. Заповніть таблицю

Сфери культури	Діячі
Письменники	
Естрадні співаки	
Оперні співаки	
Художники	
Скульптори	

ЦІКАВО ЗНАТИ

У 2016 році на пісенному конкурсі «Євробачення» Україну представляла естрадна співачка Джамала. Вона стала першою кримською татаркою, яка коли-небудь виступала на цьому конкурсі. Джамала виконала пісню під назвою «1944», у якій розповідається про депортацію кримських татар. Співачка присвятила цю пісню своїй бабусі Назилкан, котра із своїми п'ятьма дітьми була насильно вивезена з Батьківщини. Джамала заявила: «Мені треба звільнити їхні душі, бо вони вже ніколи не повернуться в Україну».

Українська співачка набрала найбільше балів і отримала перемогу!

Джамала – переможець «Євробачення-2016»

ЦІКАВО ЗНАТИ

Серед всесвітньо відомих українських оперних співаків був Василь Сліпак. Уродженець Львова працював солістом Паризької національної опери. Маючи унікальний голос, він виступав у найвідоміших оперних театрах світу.

Крім творчої діяльності, Василь Сліпак займав активну громадську позицію. Був учасником «Помаранчевої» революції, а з початком «Революції Гідності» очолив волонтерський рух і координував у Франції громадські акції, спрямовані на підтримку України. Постійно відправляв в Україну гуманітарну допомогу, збирав гроші, влаштовував благодійні концерти.

З початком бойових дій на сході України покинув сольну кар'єру й відправився на фронт. З травня 2014 року воював у районі Донецького аеропорту. Був пораненим. Знову на лінії зіткнення з вересня 2015 року. Через деякий час повертається в Париж для збору допомоги українським воїнам-добровольцям.

Улітку 2016 року Василь Сліпак із зібраною допомогою прибуває на фронт і виконує бойові завдання у якості кулеметника. 29 червня 2016 року він загинув від снайперської кулі. Указом Президента України Василю Сліпаку присвоєно звання «Герой України» (посмертно).

Василь Сліпак на фронті

ТЕМА 10

НАШ КРАЙ У РОКИ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

З допомогою вчителя дайте відповіді на запитання та виконайте завдання

Орієнтовна схема роботи на уроці

Тематика	Запитання /завдання
Історико-просторове визначення місця вашого проживання	<ol style="list-style-type: none"> 1. До складу якої області України входить ваш населений пункт? 2. До складу якого району входить ваш населений пункт? 3. До складу якої об'єднаної територіальної громади входить ваш населений пункт? 4. Покажіть на карті населений пункт, у якому ви проживаєте. 5. Як називається ваше місто (село) у наш час? 6. Яка кількість населення проживає у вашому населеному пункті?
Історичні події того часу у вашому регіоні	<ol style="list-style-type: none"> 1. Які значні події відбувалися у вашому краї у роки незалежності України? 2. Які історичні пам'ятники та архітектурні пам'ятки розташовані у вашому регіоні? 3. Які пам'ятники встановлені у вашому населеному пункті (регіоні) за роки незалежності України?
Перебування історичних діячів у вашому краї	<ol style="list-style-type: none"> 1. Хто з відомих політичних, культурних діячів перебував у вашому краї за роки незалежності України? 2. З якими подіями пов'язана їхня діяльність? 3. Хто з місцевих мешканців приймав участь у важливих історичних подіях періоду незалежності України? 4. Який внесок зробили зазначені діячі у розбудову України? 5. Кому з відомих діячів краю встановлено пам'ятники у вашому населеному пункті (регіоні) за роки незалежності України?

УЗАГАЛЬНЕННЯ З РОЗДІЛУ

«НЕЗАЛЕЖНА УКРАЇНА»

19-21 серпня 1991 року відбулася спроба державного перевороту в СРСР з метою зупинки процесу розпаду СРСР та повернення старих порядків. Але народ став на перешкоді й не дав заколотникам прийти до влади.

В Україні під стінами Верховної Ради зібрався багатотисячний натовп, який вимагав виходу України зі складу Радянського Союзу. **24 серпня 1991 року** було прийнято **Акт проголошення незалежності України**, за яким Україна стала самостійною демократичною державою.

1 грудня 1991 року було проведено всеукраїнський референдум на якому **90, 32%** виборців підтримали самостійність України. Одночасно з референдумом **1 грудня 1991 року** відбулися перші президентські вибори, за результатами яких першим Президентом України став **Леонід Кравчук**.

Початок розбудови Української держави відбувався у дуже складних економічних умовах. Криза охопила всі сфери суспільного життя. Зросла злочинність. Страйкували робітники різних галузей. Протестувальники вимагали провести референдум про недовіру владі. Щоб не загострювати політичну кризу, було оголошено про дострокові вибори Президента. У **1994 році** другим Президентом України став **Леонід Кучма**.

За часів президентства Леоніда Кучми відбулися важливі державотворчі процеси. **28 червня 1996 року** Верховна Рада України ухвалила **Конституцію України** – основний закон держави. Ця подія мала велике історичне значення, адже було юридично закріплено існування нової незалежної демократичної країни. З прийняттям Конституції зріс міжнародний авторитет нашої держави. Україну було прийнято до впливових світових і європейських організацій.

Після закінчення президентських повноважень Леоніда Кучми у **2004 році** розпочалася боротьба за цю посаду. Під час виборчої кампанії основна боротьба розгорнулася між **Віктором Януковичем** та **Віктором Ющенком**. Під час другого туру виборів було зафіксовано велику кількість порушень в усіх регіонах держави, але переможцем було оголошено Віктора Януковича.

Прибічники Віктора Ющенка не визнали результатів. На знак протесту проти фальсифікацій у **Києві** на Майдані Незалежності швидко виросло наметове містечко. По всій Україні почали ширитися акції протесту. Розпочалася **«Помаранчева» революція**. Ця революція була мирною. У результаті призначеного переголосування третім Президентом України став **Віктор Ющенко**.

Після закінчення терміну перебування на посаді Президента Віктора Ющенка у **2010 році** відбулися нові вибори, на яких переміг **Віктор Яну-**

кович. Відхід України від наміченого курсу інтеграції в Європу та постійне зловживання владою призвело до того, що на Майдан Незалежності вийшли тисячі мітингувальників. Подальші події ввійшли в історію як «**Революція Гідності**». На жаль, ця революція забрала багато життів. Влада кинула на придушення мітингувальників загопи міліції. Їм було дозволено використовувати вогнепальну зброю. **20 лютого 2014 року** став «**Кривавим четвергом**». У цей день від куль снайперів загинуло багато повстанців. Всіх, хто боровся за краще майбутнє України і загинув під час «Революції Гідності», назвали «**Небесною Сотнею**».

22 лютого 2014 року Верховна Рада усунула Віктора Януковича з посади Президента України.

Використовуючи політичну кризу в Україні, Росія організувала антиукраїнські акції в Криму, який у **березні 2014 року** був **незаконно** приєднаний до її складу. За схожим сценарієм діяли російські спецслужби й на сході країни – в Донбасі, але **13 квітня 2014 року** виконуючий обов'язки Президента України **Олександр Турчинов** оголосив про початок **Антитерористичної операції**. Розпочалися бойові дії за повернення захоплених міст і сіл під контроль української влади.

25 травня 2014 року відбулися дострокові президентські вибори. Президентом України став **Петро Порошенко**. Влітку **2014 року** розпочалося звільнення українських земель. Замайорили синьо-жовті прапори над **Маріуполем, Слов'янськом, Краматорськом** та іншими містами. Особливою мужністю й відвагою відзначилися захисники Донецького аеропорту, яких було названо «**кіборгами**».

У період незалежності України активно розвивається національна культура. З'явилися нові твори у літературі, музиці та образотворчому мистецтві, які відображають українські та загальнолюдські цінності.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ

Виберіть правильний варіант відповіді:

1	Незалежність України було проголошено:	а) 16 липня 1990 року;
		б) 24 серпня 1991 року;
		в) 28 червня 1996 року.
2	Всеукраїнський референдум, на якому 90, 32% виборців підтримало незалежність України, відбувся:	а) 1 грудня 1991 року;
		б) 1 грудня 1996 року;
		в) 1 грудня 2001 року.

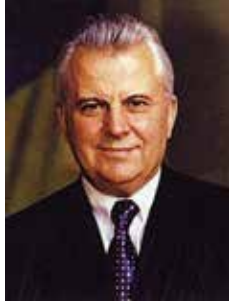
3	Першим Президентом України став:	а) Олександр Мороз;
		б) Ігор Юхновський;
		в) Леонід Кравчук.
4	Другим Президентом України було обрано:	а) Віктора Ющенка;
		б) Леоніда Кучму;
		в) Леоніда Кравчука.
5	Верховна Рада ухвалила Конституцію України:	а) 28 червня 1996 року;
		б) 24 серпня 1996 року;
		в) 16 жовтня 1996 року.
6	Акція, яка виникла на знак протесту проти фальсифікацій на президентських виборах у 2004 році, отримала назву:	а) «Революція Гідності»;
		б) «Революція на граніті»;
		в) «Помаранчева» революція.
7	Третім Президентом України став:	а) Віктор Ющенко;
		б) Олександр Турчинов;
		в) Леонід Кравчук.
8	Відхід від курсу на євроінтеграцію та постійне зловживання владою призвело у 2013 році до:	а) «Революції Гідності»;
		б) «Революції на граніті»;
		в) «Помаранчевої» революції.
9	«Небесна Сотня» – це:	а) мітингувальники, які загинули під час «Революції на граніті»;
		б) мітингувальники, які загинули під час «Помаранчевої» революції;
		в) мітингувальники, які загинули під час «Революції Гідності».
10	25 травня 2014 року Президентом України було обрано:	а) Олександра Турчинова;
		б) Петра Порошенка;
		в) Юлію Тимошенко.

ПЕРЕВІР СВОЇ ЗНАННЯ

1. Визначте осіб та розташуйте у хронологічній послідовності періоди їх президентства:

а)

б)

в)

г)

2. Прочитавши історичне джерело, визначте, яка подія висвітлена у цьому документі:

«Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною у зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні; виходячи з права на самовизначення, ... Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної української держави – України.

Територія України є неподільною і недоторканною...»

3. Вирахуйте, скільки років минуло з часу проголошення Української Народної Республіки (1917 рік) до проголошення незалежності України.

НАЙВАЖЛИВІШІ ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ

Дата	Подія
22 січня 1919 року	проголошення Соборності українських земель.
1932-1933 роки	організований радянською владою голодомор в Україні.
1937 рік	час найбільших репресій в Україні.
22 червня 1941 року – 8 (9) травня 1945 року	німецько-радянська війна.
28 жовтня 1944 року	звільнення України від гітлерівських окупантів.
1946-1947 роки	голод в Україні.
12 квітня 1961 року	перший політ людини в космос.
26 квітня 1986 року	аварія на Чорнобильській АЕС.
16 липня 1990 року	прийняття «Декларації про державний суверенітет України».
24 серпня 1991 року	проголошення незалежності України.
28 червня 1996 року	прийняття Верховною Радою Конституції України.
листопад-грудень 2004 року	«Помаранчева» революція.
листопад 2013 року – лютий 2014 року	«Революція Гідності».

ВИДАТНІ ДІЯЧІ УКРАЇНИ

Михайло Грушевський – історик, політичний діяч, голова Центральної Ради.

Павло Скоропадський – гетьман, очільник Української Держави в 1918 році.

Євген Петрушевич – кошовий отаман Запорозької Січі.

Августин Волошин – президент Карпатської України.

Іван Кожедуб – тричі Герой Радянського Союзу, льотчик-винищувач.

Сергій Корольов – український вчений, під керівництвом якого було створено ракети, штучні супутники та пілотовані космічні кораблі.

Борис Патон – український вчений, автор технології електрозварювання.

Микола Амосов – український вчений-медик, розробник методів хірургічного лікування серця.

Сергій Лебедєв – український вчений, під керівництвом якого було розроблено перший в Європі комп'ютер.

Ліна Костенко – українська поетеса, «шістдесятниця».

Василь Симоненко – український поет, журналіст, «шістдесятник».

Василь Стус – український поет, журналіст, «шістдесятник».

Алла Горська – українська художниця, «шістдесятниця».

Леонід Кравчук – перший Президент України.

Леонід Кучма – Президент України.

Віктор Ющенко – Президент України.

Петро Порошенко – Президент України.

СЛОВНИК ІСТОРИЧНИХ ПОНЯТЬ

А

Автономія – право самостійного управління у певній частині держави.

Акт проголошення незалежності України – назва офіційного документу, у якому проголошувалася незалежність України.

Амністія – звільнення від кримінальної відповідальності.

Анархія – безвладдя.

Анексія – насильницьке приєднання державою всієї або частини території іншої країни.

Атеїзм – відсутність віри в будь-яких богів.

Б

Бабин Яр – місце масових розстрілів фашистами мирних мешканців.

Барикада – загородження поперек вулиць.

Біла армія – російське військо, яке боролось з більшовиками та військом Української Народної Республіки.

Біла гвардія – російські війська, які воювали з більшовиками та боролися за єдину й неподільну Росію.

Більшовики – політична партія, яка виступала за владу найбідніших робітників (пролетарів) та селян.

Брест-Литовський мирний договір – мирна угода між Українською Народною Республікою та колишніми ворогами в Першій світовій війні (Німеччиною, Австро-Угорщиною та іншими країнами).

Бронепотяг – броньований потяг з гарматами та кулеметами.

В

Верховна Рада УРСР – найвищий законодавчий орган радянської України.

ВКП(б) – Всесоюзна комуністична партія (більшовиків).

Г

Галичина та Буковина – українські землі, на яких відбувалися битви Першої світової війни.

Генеральний Секретаріат – уряд центральної Ради.

Гласність – свобода інформації та відкритість у діяльності державних установ.

Голодомор – штучне створення масового голоду.

«Громадська думка» – перша щоденна українська газета.

Громадянська війна – військова боротьба між громадянами однієї країни або двома країнами, які утворилися на уламках раніше єдиної держави.

«Група 239» – фракція комуністів у Верховній Раді УРСР в 1990-1991 роках.

Д

Дезактивація – видалення радіоактивних речовин з поверхні (будівлі, одягу, техніки, води, продуктів).

Демобілізація – повернення з війни солдатів і офіцерів.

Депортація – примусове переселення громадян з постійного місця проживання у віддалені регіони держави.

Дефіцит – недостатність товарів широкого вжитку в продажу.

«Диктаторські закони» – закони, прийняті Верховною Радою України 16 січня 2014 року, що значно обмежувалися права громадян.

Директорія – найвищий орган державної влади Української Народної Республіки.

Е

Евакуація – вивезення населення з території можливої загрози від катастрофи.

Економіка – організація та управління господарством (виробництвом, використанні ресурсів, споживання товарів, послуг тощо).

Електрозварювання – зварювання металів за допомогою електричного струму.

З

Закарпаття – західноукраїнська земля, яка в 20-30-их роках входила до складу Чехословаччини.

Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) – назва держави західних українців.

Зовнішня політика – відносини України з іншими країнами та міжнародними організаціями.

І

Інавгурація – церемонія вступу особи на посаду голови держави.

Індустріалізація – прискорене будівництво заводів, фабрик, шахт, електростанцій та інших промислових підприємств.

Інфляція – знецінення грошей, зниження їх купівельної спроможності.

К

Капітуляція – припинення війни на умовах переможця.

Карпатська Січ – збройні сили Карпатської України.

«Кіборги» – українські військові, захисники Донецького аеропорту.

Колгосп – колективне господарство.

Колективізація – об'єднання селянських дворів із землею, худобою та інвентарем у великі колективні господарства.

Комендантська година – обмеження прав мешканців на окупованих територіях.

Конституція – основний закон держави.

Кооператив – добровільне об'єднання людей, які займаються спільною справою, виробництвом.

Корсунь-Шевченківська операція – дії радянських військ з оточення та знищення 80-тисячного гітлерівського угруповання.

Космонавтика – наука про політ літальних апаратів у світовий простір і вид людської діяльності, спрямований на пізнання космосу.

КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу.

«Кривавий четвер» – 20 лютого 2014 року (четвер), день коли найбільше загинуло протестувальників під час «Революції Гідності».

Култ особи – надмірне звеличення особи та перебільшення її заслуг, поклоніння цій людині.

Куркуль – заможний селянин.

Л

Ліквідатори – учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС.

Лікнеп – ліквідація неписьменності.

М

Маніфестація – масовий виступ на підтримку політичної сили або протест проти її діяльності.

Метро – підземна міська залізниця.

Мітинг – масові збори, які проводяться на вулицях і площах для обговорення певних питань.

Модернізація – осучаснення.

МТС – машинно-тракторна станція.

Н

«Народна Рада» – група опозиційних депутатів у Верховній Раді УРСР в 1990-1991 роках.

«Народне віче» – багатотисячні зібрання на яких оголошувалися рішення Штабу національного спротиву під час «Революції Гідності».

Народний Рух України – громадська організація, яка боролася за незалежність української держави.

«Небесна Сотня» – загиблі мітингувальники під час «Революції Гідності».

Німецько-радянська війна – частина Другої світової війни, яка відбувалася між Радянським Союзом та Німеччиною з союзниками у 1941-1945 роках.

Нова економічна політика (Неп) – економічна політика більшовиків в Україні в 1921-1928 роках.

«Новий порядок» – встановлений фашистами окупаційний режим в Україні.

О

- Окупація** – тимчасове захоплення території іншої держави.
- Опозиція** – політична партія чи група депутатів, що виступають проти більшості в парламенті та пропонують інші шляхи вирішення проблем.
- ОУН** – Організація українських націоналістів.

П

- Парламент** – найвищий законодавчий орган держави.
- Партизани** – учасники бойових дій на окупованих ворогом територіях.
- Перебудова** – загальна назва реформ, які проводилися в СРСР у 1985-1991 роках.
- Період «застою»** – час, коли радянська економіка не розвивалася, відстаючи за рівнем промислового та сільськогосподарського виробництва від країн Європи та США.
- Північна Буковина** – західноукраїнська земля, яка в 20-30-их роках входила до складу Румунії.
- Політична партія** – це організація, яка відстоює свої політичні інтереси та бореться за владу.
- Політична реабілітація** – виправдання, поновлення доброго імені несправедливо засудженої людини.
- «Помаранчева» революція** – акція протесту проти масових фальсифікацій та на підтримку Віктора Ющенка на президентських виборах 2004 року.
- Президент** – глава держави.
- Приватизація** – продаж або передача державного чи суспільного майна приватним особам.
- Продовольчий податок** – фіксований податок на продукти харчування.
- Продрозкладка** – вилучення у селян продовольства, вилученого понад встановлену норму.

Р

- Рада народних комісарів УСРР** – уряд більшовицької України.
- Раду народних комісарів СРСР** – уряд СРСР.

Радянська Українська Народна Республіка – підконтрольна більшовикам українська держава.

Революційна українська партія – перша політична організація на українських землях, які входили до Російської імперії.

Революція – переворот, швидка зміна влади.

«Революція Гідності» – акція протесту проти свавілля влади, яка тривала з листопада 2013 року до лютого 2014 року.

«Революція на граніті» – голодування молоді в Україні в 1990 році.

Рейд – активні бойові дії в тилу ворога.

Рейхстаг – німецький парламент.

Релігія – сукупність вірувань і віровчень у суспільстві, яка передбачає спосіб життя і поведінку людей, дотримання ними звичаїв і обрядів.

Репресії – переслідування владою громадян, які не згодні з її політикою.

Референдум – визначення думки виборців шляхом відповіді ними на поставлене запитання у формі «Так» чи «Ні».

С

Саботаж – навмисний зрив роботи, прихована протидія.

Самодержавство – форма правління в державі, коли влада належить одній людині (царю).

Сапун-гора – висота біля Севастополя.

Священик – служитель церкви.

Сейм – парламент, вищий законодавчий орган держави.

Сенсація – повідомлення, що вражає, викликаючи загальне зацікавлення.

Сепаратизм – рух за відокремлення частини територій від держави.

«Союз безбожників СРСР» – громадська організація СРСР, метою якої була атеїстична пропаганда та боротьба з Церквою.

Союз Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) – союзна держава радянських республік.

«Спілка визволення України» – сфальсифікована справа проти української інтелігенції.

Стаханівський рух – змагання робітників за кращі показники у виробництві.

Страйк – припинення праці робітниками з метою домогтися виконання певних вимог.

Східна Галичина та Західна Волинь – західноукраїнські землі, які в 20-30-их роках входили до складу Польщі.

Східний вал – лінія німецької оборони по р. Дніпро.

Т

Трудодень – оплата праці в колгоспі, за якою працівники отримували зерно в кінці року.

У

Українська Галицька армія – військо Західноукраїнської Народної Республіки.

Українська Держава – назва країни, яку очолював гетьман Павло Скоропадський.

Українська радикальна партія – перша політична організація на західноукраїнських землях.

Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР) – назва української держави, у якій влада належала більшовикам.

Універсал – звернення влади до народу.

УПА – Українська повстанська армія.

Ф

Фашизм – політичний режим, характерною ознакою якого є ідея постійної війни та панування над іншими народами.

Форсування – подолання водної перешкоди.

Х

Харків – столиця Української Соціалістичної Радянської Республіки.

Хуст – столиця Карпатської України.

Ц

Цензура – контроль владою змісту газет і журналів.

Ч

Чорнобильська атомна електростанція – станція, де атомна енергія перетворюється в електричну.

Ш

«Шістдесятники» – молоде творче покоління 1960-их років, яке сформувалося у період «відлиги» радянського режиму та виступало за правдиве зображення подій минулого і тогочасного життя України.

Навчальне видання

КОСЕНКО Юрій Миколайович

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

9 клас

Підручник для учнів
спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів (F70)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів.

Продаж заборонено

*У підручнику використаний ілюстративний матеріал
із відкритих інтернет-джерел*

Художник Людмила Остапенко

Редактор Валентина Косенко

Технічний редактор Сергій Максимець

Коректор Інна Криворук

Дизайн і верстка Павла Давиденка

Формат 70x100/16. Ум.-друк. арк. Обл.-вид. арк. . Наклад прим. Зам. №.

Видавець і виготовлювач видавничий дім «Букрек»,
вул. Радищева, 10, м. Чернівці, 58000.

www.bukrek.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р.